

Rajamerkkien vartijat

Maariidat Helsingin ja Sipoon pitäjissä
1630 – 1669

Suomen ja Pohjoismaiden historian

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto 5.6.2006

Susanna Eskola

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	2
1.1 Tutkimustehtävä ja lähteet.....	9
1.2 Alueellinen ja ajallinen raja.....	13
2. MAANOMISTUS, LAINSÄÄDÄNTÖ JA OIKEUSKÄYTÄNTÖ	15
2.1 Feodaalinen ideologia ja maanluonnot.....	15
2.2 Omistuksen perusta.....	18
2.3 Lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö.....	19
2.4 Perinteiset ja modernit piirteet maariitojen oikeuskäytännöissä.....	22
2.5 Mahtivaltio ja sosiaalinen areena.....	36
3. MAARIIDAT – AGRAARISEN YHTEISKUNNAN TYYPPIRIKOS ..	38
3.1 Yleinen rikos.....	38
3.2 Riitojen osapuolet käräjillä.....	42
3.3 Voittajat ja häviäjät.....	45
3.4 Laillinen peruste omistukselle.....	47
3.5 Rangaistukset maariidoissa.....	50
4. MAARIITOJEN LUONNE	54
4.1 Väkivalta ja kunnia maariidoissa.....	54
4.2 Maariitojen kierteet.....	61
4.3 Maariitojen kohteet.....	64
4.4 Kollektiivinen rikos.....	71
5. SÄÄTYLÄISTEN JA TALONPOIKIEN TAISTELU MAASTA	74
5.1 Raalan kartanon taistelu elintilasta.....	74
5.2 Nikkilän rälssitalonpoikien valitus.....	83
5.3 Albergan kartanon kaksi sukupolvea.....	86
5.4 Ekelöfit – Sipoon suursuku.....	93
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	99
LYHENTEET.....	108
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS.....	109
LIITTEET	115

1. JOHDANTO

Talonpoika Klas Mårtensson toi Helsingin pitäjän käräjäoikeuteen 1644 jo yli kaksi vuotta kestäneen riidan myllystä, jonka aatelin Mats Tönnesson Creuzhammar oli rakentanut Martinkylän ja Myllymäen talonpoikien veronalaiseen koskeen. Mats Tönnesson kielsi syytöksen. Hän sanoi, että kiistanalainen mylly oli rakennettu hänen omille Lapinkylän omistuksilleen, jotka hän oli saanut kruunulta rälssiksi. Oikeus määräsi maille katselmuksen, johon osallistuivat pitäjän luotetut katselmusmiehet ja kaikki Mats Tönnessonin naapurit. He todistivat oikeudessa, etteivät Lapinkylän maat tai rajat ole koskaan ulottuneet niin pitkälle, missä riidanalainen mylly nyt sijaitsee. Mylly oli katselmusmiesten mukaan kokonaan Martinkylän ja Myllymäen yhteismaalla. Lautakunta katsoi sen vuoksi Mats Tönnessonin oikeuden myllyyn perusteettomaksi. Oikeus määräsi laittoman myllyn purettavaksi rakennuksen kaaren 33. luvun mukaan.

Klas Mårtensson jatkoi syytöksiään Mats Tönnessonia vastaan sanoen, että Creuzhammar oli ottanut väkivaltaisesti haltuunsa hänen niittynsä, joka sijaitsi Lapinkylän alueella mutta joka oli ollut hänen tilansa ikiaikaisessa nautinnassa. Hän esitti oikeudelle kihlakunnan ja laamannin tuomiot vuosilta 1482, 1488 ja 1489, jotka osoittivat niityn olleen hänen tilansa omistuksessa jo yli vuosisadan. Niityt olivat kuuluneet hänen tilaansa aina vuoteen 1626 asti, jolloin Mats Tönnesson oli saanut Lapinkylän rälssiksi. Tuolloin Mats Tönnesson oli ottanut niityn laittomasti haltuunsa vastoin vanhoja omistuksen perusteita ja ikiaikaista nautintaa. Lautakunnalta tiedusteltiin, muistiko joku pitkään lautakunnassa istuneista, että niitty olisi jossain vaiheessa tuomittu pois Klasin tilasta. Kukaan lautamiehistä ei tällaista muistanut tapahtuneen. Mats Tönnesson sanoi omistavansa oikeuden kaikkeen siihen maahan, joka sijaitsee hänen rajojensa sisäpuolella, kuten hänen rälssikirjeensäkin osoittaa. Oikeus tuomitsi niityn Klas Mårtenssonille hänen ikiaikaisen nautintansa perusteella, kuten määrättiin maankaaren 1. luvussa, sekä sen perusteella, että jo hänen esi-isänsä olivat omistaneet niityn laillisen omistuksen perusteen nojalla. Mats Tönnesson Creuzhammar tuomittiin molemmista teoista 40 markan sakkoon kuninkaan kaaren 28. luvun mukaan sekä korvaamaan aiheuttamansa vahingot kantajalle arviomiesten laskelmien mukaan.¹

¹ KA. PI KOa 3, s. 150v. Helsinki sk 2.11.1641. KA. PI KOa 3, s. 173v. Helsinki tk 10. - 11.3.1642. KA. PI KOa 4, s. 12 - 12v. Helsinki tk 20.3.1644.

Tuomiokirjat olivat uuden ajan alussa täynnään tämän kaltaisia maariitoja. Maa oli keskeinen elannon lähde ja suvun kunnia oli siihen kiinnittynyt, minkä vuoksi siitä oltiin valmiita taistelemaan. Maariidat olivat 1500-luvulla korkealla tasolla olleen väkivallan syynä. Vielä tuolloin maariidat kuvastivat yhteiskunnan järjestäytymättömyyttä. Toistuvat väkivaltaiset maan anastukset osoittivat, ettei oikeudella ollut riittävästi valtaa pitää voimassa annettuja tuomioita ja asetettuja rajoja. 1600-luvulla riidat muuttivat luonnettaan. Vuosikausia kestäneet maariitojen kierteet vähenivät ja oikeuden antamia tuomioita maanomistuksesta ryhdyttiin kunnioittamaan, kun oikeuden asema vahvistui keskitetyn valtion kehityksen myötä. Maariidat saivat myös uusia piirteitä 1600-luvun kuluessa. Aatelin maaomaisuuden kasvu 1600-luvulla asetti talonpojat puolustusasemiin. Talonpoikaisen maanomistuksen suhteellisesta vähenemisestä ja rälssimaan kasvusta 1600-luvun kuluessa tuli keskeinen osoitus talonpoikien aseman laskusta ja aatelin noususta 1600-luvun mahtivaltiossa. Kiivaat omaisuusriidat säätyläisten ja talonpoikien välillä kertovat siitä, että talonpojat eivät alistuneet asemansa heikentymiseen ilman vastarintaa.

Modernin valtion kehitys ja etenkin juridinen vallankumous ovat kiinnostaneet suuresti rikoshistorian tutkijoita niin Suomessa, Pohjoismaissa kuin muualla Euroopassakin. Tutkijat ovat havainneet, että väkivalta hallitsi sakkoluetteloita vielä 1500-luvulla, mutta kutistui vähäpätöiseksi rikosryhmäksi 1600-luvun kuluessa. Varsinkin pohjoismaiset tutkijat ovat selittäneet muutosta mm. Norbert Eliaksen sivilisaatioteorian avulla, jonka mukaan varhaismodernin keskitetyn valtion väkivaltamonopolin synty pakotti ihmiset, ensin yläluokan, säätelemään affektioitaan. Hovin piiristä säädelty käytös vähitellen valui myös kansan pariin.²

Suomessa Heikki Ylikangas esitti talouden muutoksiin perustuvan väkivallan vähene-
misen selitysmallin artikkelissaan ”*Väkivallan motivaatiopohja 1500-luvun Suomessa*”
vuonna 1971. Tutkimuksen pääajatus on kulkenut mukana Ylikankaan tutkimuksissa
läpi vuosikymmenten. Selityksen mukaan tilus- ja kylärajojen selkiytyminen vähensi
1600-luvun kuluessa suomalaisen yhteiskunnan väkivaltaisuutta. Hänen mukaansa naa-
purusten välit kiristi aluksi erimielisyys omistuksesta. Sitten intouduttiin sananvaihtoon
ja molemminpuoliseen herjaukseen, joka puolestaan johti päälle karkaukseen ja iskujen

² Sandmo 2000, s. 54 – 55.

vaihtoon. Arkuus maineesta ja kunniaista piti huolen siitä, etteivät herjat jääneet kosta-matta. Riitatilanteessa toisen pilkkaamiseen siirtymistä edisti se, että omistusoikeuden loukkauksissa koettiin vahva kunnianloukkauksen sivumaku.³

Heikki Ylikankaan mukaan 1600-luvun maariitojen ratkaisutavat kuvastavat hyvin keskittyneen mahtivaltion toimivuutta. Omaisuusriidat niityistä, pelloista ja metsistä alkoivat lisääntyä voimakkaasti 1600-luvulla kaikissa Pohjoismaissa. Vuosisadan kuluessa ne vähitellen menettivät väkivaltaista luonnettaan. Kun omaisuusriidat olivat 1500-luvulla enimmäkseen omavaltaisia ja väkivaltaisia maan anastuksia (*waldswerkan*), muuttuivat ne 1600-luvulla niittyriidoiksi. Ylikankaan mukaan tämä merkitsi sitä, että kiista oli viety heti oikeuteen erimielisyyden ilmaantuessa eikä aluetta ole yritetty väkivalloin hankkia omaan käyttöön. Seurauksena tästä oli siviilijuttujen kasvu ja rikosasioiden väheneminen. Väkivaltarikosten väheneminen ja omaisuuskiistojen lisääntyminen olivat näin keskinäisessä riippuvuussuhteessa.⁴

1600-luvun alussa kiristynyt lainkäyttö toi selkeyttä myös omistusoloihin. Jo 1608 ryhdyttiin toteuttamaan Suomessa verollepanoa, jossa tankomittauksella erotettiin tynnyrinalan suuruisia palstoja. Vuonna 1623 perustettu Turun hovioikeus ryhtyi käsittelemään myös omaisuuskiistoja. Kiinteään omaisuuteen liittyvien sopimusten rikkojiin suhtauduttiin nyt erittäin tiukasti. Omistusoloja selkeytti myös ratkaisevasti vuonna 1633 Suomeen määrätty ensimmäinen maanmittari, joka aloitti tarkkoihin mittauksiin perustuvan kartoitustyön. Enää ei maiden rajoja tarvinnut luetella muistitiedon varassa, vaan kiistojen yhteydessä usein toimitettiin myös maan mittaus ja kartoitus. Keskittyvä hallinto toi siis mukanaan myös omistusoloja selkeyttäviä toimenpiteitä. Kesti kuitenkin pitkälle 1700-luvulle isoonjakoon ennen kuin maanomistusolot selkiytyivät merkittävästi.⁵

Talonpoikaiselle maanomistukselle kehittyi 1600-luvun kuluessa voimistuva uhka: aatelis- ja säätyläismaanomistus. Säätyjen yhteentörmäyksen aiheuttivat vanha talonpoikainen tapa käyttää vapaasti yhteismaata ja toisaalta säätyläistön uuteen lainsäädäntöön perustuneet vaatimukset maankäytön rajoituksista. Säätyläistön valitukset suuntautuivat

³ Ylikangas 1971, s. 185 - 186. Ylikangas 2000, s. 55 - 57.

⁴ Ylikangas 1999, s. 116 - 117.

⁵ Ylikangas 2000, s. 61.

itsellisten ikiaikaiseen oikeuteen kasketa yhteismetsissä ja kerätä niityiltä heinää, ja niille antoivat perustan uudet metsä- ja palkollislait.⁶

Omaisuusrikollisuutta koskevassa tutkimuksessa on usein tarkasteltu sen yleisyyttä suhteessa muuhun rikollisuuteen. Tämän lisäksi mielenkiinto on ollut lähinnä irtaimeen omaisuuteen kohdistuneissa omaisuusrikoksissa eli varkauksissa. Pohjoismaissa varkauksien on nähty pysyneen melko alhaisella tasolla aina 1800-luvulle asti. Tutkimuksissa on keskustelua herättänyt ranskalaisen tutkijan Bernadette Boutelet`n esittämä teesi ”*de la violence au vol*”. Sen mukaan väkivaltarikosten väheneminen oli yhteydessä omaisuusrikosten kasvuun. Pitkällä aikavälillä väkivaltarikosten suhteellinen osuus onkin vähentynyt ja omaisuusrikosten määrä kasvanut. Mitään ajallista yhteyttä niiden välille ei voida kuitenkaan osoittaa. Ruotsissa teoriaa on muokattu muotoon: väkivaltarikoksista riita-asioihin. Tätä näkemystä ovat myös korostaneet Suomessa Heikki Ylikangas ja Seppo Aalto. Suuri muutos oikeusistuimien käsittelemissä asioissa oli siviilijuttujen määrän kasvussa suhteessa rikosasioihin. Tämä oli seurausta mm. kaupankäynnin ja elinkeinoelämän vähittäisestä monipuolisesta.⁷

Monissa pitäjän- ja maakuntahistorioissa on myös pohdittu maariitoja. Niiden analyysissä ei yleensä ole menty kovin syvälle, mutta ilmiö on huomioitu yleisesti rikollisuutta ja oikeudenkäyttöä arvioitaessa. Yrjö Blomstedt havaitsi tutkiessaan Asikkalan sakko-luetteloita, että 1500-luvun loppupuolelle tultaessa maariitojen määrässä tapahtui lievä notkahdus. Siinä missä 1550-luvulla vahingonteot toisten metsissä ja väkivaltaiset sadon anastukset olivat esillä runsaastikin, ei niitä esiintynyt enää niin usein 1580-luvulla. Sen sijaan velvollisuuksien noudattamatta jättämiset ja niskoittelu olivat nousseet suurimmaksi rikosryhmäksi.⁸ Eeva-Liisa Oksanen havaitsi Elimäen historiassa, että pelloista, kaskista ja niityistä käydyt omistuskiistat johtivat joskus sadon omavaltaiseen anastukseen. Omavaltaisuus tehtiin joskus jopa koko kyläkunnan voimin.⁹ Markku Kuisma arvioi Helsingin pitäjänhistoriassa kylien välisten rajariitojen, aitojen kunnossapidon laiminlyöntien, taistelun kala-apajasta, eläinten tallomien peltojen aiheuttamien riitojen, luvattomien puiden hakkuiden ja kaskeamisten heijastaneen kaikki peltojen, karjan,

⁶ Aalto 1996, s. 57. Jutikkala 1958, s. 21, 42 - 49 ja 149.

⁷ Koskelainen 2001, s. 3 – 6. Ylikangas 1999, s. 116. Aalto 1996 s. 57.

⁸ Blomstedt 1982, s. 296.

⁹ Oksanen 1985, s. 119.

meren ja metsäntuoton varassa eläneen talonpoikaisyhteiskunnan arkitodellisuutta.¹⁰ Päiviö Tommila toteaa Nurmijärven pitäjänhistoriassa maariitojen johtuneen kehittymättömistä jako-oloista. Hänen mukaansa myös vanhat nautinto-oikeudet elivät pitkään talonpoikien keskuudessa. Talonpoikien keskuudessa eli ajatus siitä, minkä esi-isät olivat saavuttaneet, siitä eivät myöhemmät polvet halunneet luopua.¹¹ Kauko Pirinen totesi Savon historiassa omavaltaisen nautinnan uhmanneen koko yhteiskuntaa. Sen vuoksi riidanalaisella maalla ollut vilja tai heinä oli takavarikossa kuninkaan sakon uhalla siksi kunnes riita oli ratkaistu. Samasta syystä rikoksen rangaistus oli huimat 40 markkaa.¹²

Karkkilan historiassa Seppo Aalto menee muita syvemmälle paikallisten maariitojen analyysissään. Tyypillisessä karkkilalaisessa maariidassa erimielisyyttä syntyi yhteiskaskien sadon jaosta. Kaski oli monta kertaa kannattavampi kuin peltoviljely, jonka vuoksi myös alueen aateliset haalivat kaskia. Aateliset varjelivat tarkasti rajojaan ja pyrkivät myös siirtelemään niitä omien etujen mukaisesti. Verotuksen ja 1600-luvun tiukkojen kaskeamista rajoittavien metsälakien vuoksi sitä jouduttiin kuitenkin harjoittamaan alueella salassa. Kaskenpolton merkitystä kuvaa se, että ”hiljaisuudesta” huolimatta 1600- ja 1700-luvun tuomiokirjat sisälsivät Karkkilassa runsaasti kaskia ja ulkomaiden niittypalstoja koskeneita juttuja.¹³ Uusi metsälaki puuttui yhteismaiden käyttöön ja määräsi, että kaskeaminen yhteismaalla ilman isännän lupaa oli kielletty. Tämän jälkeen valitukset yhteismaata käyttävistä itsellisistä lisääntyivät. 1600-luvun kuluessa maariitojen väkivaltainen luonne väistyi ja riitoja ryhdyttiin ratkomaan kruunun virkamiesten ja kihlakunnanoikeuden avulla. Kulissien takainen painostus ja väkivalta kuitenkin säilyivät vielä pitkään. Yhteisomistus oli keskeinen syy kärjistyneisiin maariitoin. Omistusolojen selkiytyminen ja yhteismaiden jako osakkaiden veroluvun mukaan vähensi vähitellen maariitoja. Juuri varakkaat ratsutilalliset olivat Karkkilan alueella innokkaimpina vaatimassa yhteismaiden jakoa.¹⁴

Kansainväliset vertailut oikeus- ja rikoshistoriassa ovat usein hankalia, sillä lait, oikeuslaitokset, tapa soveltaa oikeutta, oikeudenkäyttö ja paikallisyhteisön suhde oikeuteen vaihtelevat merkittävästikin eri maissa. Maariitoja esiintyi kuitenkin kaikkialla uuden

¹⁰ Kuisma 1990, s. 278.

¹¹ Tommila 1958, s. 169; 194 – 197.

¹² Pirinen 1982, s. 525.

¹³ Aalto 1992, s. 48 – 50.

¹⁴ Aalto 1992, s. 140 – 143.

ajan alun Euroopassa, mutta Suomessa ne saivat muualla Euroopassa esiintyneistä maariidoista poikkeavia piirteitä. Syy tähän oli Suomen muusta Euroopasta eroava maanomistuskanta. Suomessa 1500-luvulla 95 prosenttia maasta oli talonpoikaisomistuksessa. Vastaavia lukuja on löydettävissä vain Sveitsistä ja Tirolista.¹⁵ Omassa omistuksessa oleva maa herätti aivan toisenlaisen halun puolustaa omaisuutta loukkauksia vastaan kuin vuokraa vastaan viljelty pelto. 1600-luvulla Suomen omistusolojen ero muuhun Eurooppaan kapeni. Talonpoikaisessa omistuksessa oli maata tuolloin enää 42 prosenttia.¹⁶

Vaikka maariitoja esiintyi ympäri Eurooppaa uuden ajan alussa, on niiden vertaaminen suomalaisiin riitoihin vaikeaa. Siitä huolimatta, että maata virtasi Suomessa aatelisten käsiin, ei täällä voida sanoa vallinneen feodalismia siinä suhteessa kuin muualla Euroopassa. Kun 1600-luvun kuluessa suomalaisten talonpoikien suhteellinen maanomistus väheni ja aatelisten maanomistus lisääntyi, maanomistusolot alkoivat muistuttaa yhä enemmän valtakunnan Ruotsin puoleisen osan omistusoloja. Ero Keski-Eurooppaan säilyi kuitenkin merkittävänä.

Yhteiskuntarakenteet ja talonpoikien asema vaikuttivat ratkaisevasti maariitojen luonteeseen. Monilla seuduilla Manner-Euroopan maaseudulla omaisuusrikokset koostuivat suurimmassa määrin yhteismaiden, -niittyjen, -peltojen ja -metsien käytöstä tavalla, joka rikkoi feodaali-isännän asettamia sääntöjä.¹⁷ Espanjalaista rikollisuutta tutkinut Michael Weisser näkee omavaltaiset maaomaisuuden käytöt Espanjassa lähinnä varattomien viimeisenä keinona turvata elantonsa.¹⁸ Englannissa maariitojen osuus rikollisuuden kokonaismäärästä saattoi nousta paikoin jopa 20 prosenttiin. Englantilaista rikollisuutta tutkinut M. J. Ingram näkee Weisserin tavoin omavaltaisuuksien olleen eräänlainen talonpoikainen vakuutus huonoina aikoina.¹⁹

Tähän ajatukseen perustuu Peter Henningsenin laaja artikkeli tanskalaistalonpoikien keskuuteen kehittyneestä moraalitaloudesta. Hänen mukaansa toimeentulon alarajalla elävässä yhteisössä vallitsi tietynlainen moraalitalous, joka suosi turvallisuutta lisäansi-

¹⁵ Österberg 1988, s. 58.

¹⁶ Korpijaakko 1989, s. 278.

¹⁷ Österberg 1988, s. 59.

¹⁸ Weisser 1980, s. 84 – 90.

¹⁹ Ingram 1977, s. 113 – 128. Curtis 1977, s. 136 – 153.

on kustannuksella. Henningsen näkee perinteisen sarkajaon ja useiden viljakasvien käytön klassisiksi tavoiksi minimoida kyläyhteisön riskit. Moraalitaloudessa kaikilla oli moraalinen oikeus toimeentuloon ja elantoon. Paremmiin toimeentulevan oli tuettava heikommin toimeentulevaa. Näin tanskalaisessa kyläyhteisössä pidettiin yllä tasaista toimeentulon jakoa. Kukin sai osansa kylän pellon huonommasta ja paremmasta maasta. Kenenkään ei tarvinnut kohdata katoa koko laajuudessaan, vaan kato kohtasi kaikkia samassa suhteessa. Moraalinen yhteisö aktivoitui kuitenkin vasta, kun sillä oli ulkopuolinen uhka. Jos ulkoista uhkaa ei ollut, talonpojat eivät tunteneet solidaarisuutta toisiaan kohtaan. Ulkoiseksi uhaksi Henningsen mainitsee kyläyhteisön välisen konfliktin laidunmaasta sekä feodaaliherran vaatimukset lisäpäivätoista. Konfliktitilanteessa kylä yhdistyi moraaliseksi yhteisöksi.²⁰

Pienen italialaisen Santenan kylän talonpoikien selviytymisstrategioita tutkinut Giovanni Levi päätyi siihen tulokseen, että talonpoikien pyrkimyksenä ei ollut vain luonnon ja yhteiskunnan kohtaaminen mahdollisimman pienin riskein vaan samalla yritettiin parantaa asioiden ennakoitavuutta. Solmituin liittolaisuutein ja avioliitoin talonpojat halusivat vapautua elämän kohtalomaisuudesta, joka koetteli niin perheitä kuin yksittäisiä henkilöitäkin. Heidän tavoitteenaan oli noudattaa suhteellisen pysyvän turvallisuuden takaavaa, aktiivista suhdepolitiikkaa. Turvattu toimeentulo oli pohja yhteiskunnalliselle liikkuvuudelle ja taloudelliselle kasvulle.²¹ Maa sitoi yhteisön yhteen. Se aiheutti ristiriitoja, mutta synnytti myös solidaarisuutta.

Etenkin Englannissa ja Saksassa sekä Ruotsin kaivosalueilla kiistat yhteismaan käytöstä talonpoikien ja aatelisten kesken olivat yleisiä. Englannissa kiistat yhteismaista eli ns. aitaamisliike (*enclosure movement*) muodostivat vielä 1600-luvulla yhden keskeisistä mellakoista ja kollektiivista väkivaltaa aiheuttaneista tekijöistä. Saksassa taas kyläyhteisöjen kamppailu luonnon resursseista, metsästys-, kalastus- ja metsännautintaoikeuksista kartanoiden kanssa muodostavat muiden motiivien ohella taustan kapinaliikkeille 1500- ja 1600-luvuilla.²²

Metsät nousivat valtioiden kiinnostuksen kohteeksi 1500-luvulta alkaen kaikkialla Eu-

²⁰ Henningsen 2001, 247 – 295.

²¹ Levi 1992, s. 140 – 141.

²² Katajala 2002, s. 376 – 377, 384 – 386 ja 394. Katajala 2001, s. 92.

roopassa laivastojen merkityksen kasvun myötä. Lainsäätäjät kiinnittivät erityistä huomiota yhteismaiden käyttöön ja pyrkivät turvaamaan kruunun ensisijaisen oikeuden etenkin jalopuumetsiin. Varsinkin Etelä- ja Keski-Euroopassa metsät olivat vähenemässä ja talonpoikien oikeutta käyttää metsiä rajattiin merkittävästi. Ruotsissa yhteismaiden käyttöön liittyvä lainsäädäntö kiristyi myös 1600-luvulla, jolloin laein pyrittiin turvaamaan kruunun yksinoikeus etenkin tammien ja pyökkien käyttöön. Metsien väheneminen ja arvon kohoaminen lisääntyneen kaupan myötä eivät voineet olla aiheuttamatta ristiriitaisuuksia.²³

1.1 Tutkimustehtävä ja lähteet

Tutkimuksessani kartoitan tarkemmin 1600-luvun maariitojen problematiikkaa. Voimakas yhteiskunnan eriarvoistuminen pudotti talonpojat alemmas yhteiskuntahierarkiassa, kun maahan kehittyi itsetietoinen säätyläistö ja upseeristo palvelemaan keskittyvän hallinnon tarpeita. Analysoin työssäni juuri säätyläistön ja talonpoikien välisiä maariitoja. Differentioituvan yhteiskunnan katkerat riidat käytiin maasta maaomaisuuden vähitellen kasaantuessa aatelin käsiin. Tarkastelemalla näiden ryhmien välisiä maariitoja nähdään miten talonpojat puolustivat toimeentulonsa keskeisiä ehtoja mahtivaltion rattaissa.

Heikki Ylikangas on esittänyt, että maariitoihin liittyvän väkivallan väheneminen 1600-luvulla oli osoitus keskittyvän hallintokoneiston kurinalaistamisjärjestelmän toiminnasta. Toisaalta talonpoikien keskuuteen kehittyi eräänlainen moraalitalous, joka muutti maariitojen luonnetta 1600-luvulla. Säätyläistön ja aatelin maaomaisuuden kasvu pakotti talonpojat yhteistoimintaan heidän maaomaisuuttaan kohdistuvaa ulkoista uhkaa vastaan.²⁴

Käsitys uuden ajan alun rikollisuudesta on toispuoleinen niin kauan kun tutkimukset keskittyvät pääasiassa tuon ajan väkivaltaan, niin kuin on tähän asti historiallisessa kriminologiassa tapahtunut. Rikollisuus ilmentää ajan yhteiskuntaa, ei pelkästään rikollista toimintaa. Siksi yksipuolinen väkivaltaan keskittyminen on muodostanut 1600-luvun yhteiskunnasta yksipuolisen kuvan. Tämän työn päämääränä on laajentaa rikollisuuden

²³ Appuhn 2000, s. 863 – 866. Aalto 1996, s. 57.

²⁴ Ylikangas 1999, s. 116 – 117. Talonpoikaisesta moraalitaloudesta Henningsen 2001, s.274 – 295 ja Ojanperä-Oksa 1996, s. 88 – 90.

tutkimuksen kautta avautuvaa kuvaa 1600-luvun sääty-yhteiskunnasta. Juuri maariitojen tutkiminen on tärkeää, koska 1500- ja 1600-luvun omaisuusrikokset koostuivat pääosin niistä.

Koska tutkimuskohteena on laissa rangaistuksen alaiseksi määritelty teko, on aiheeseen liittyvän lainsäädännön käsittely välttämätöntä. Luvussa 2. selvitän maariitojen ratkaisussa käytettyä lainsäädäntöä ja 1600-luvun kuluessa säädettyjä maanomistukseen ja metsänkäyttöön liittyviä asetuksia. Maanomistuksen perusteiden tutkiminen on perusteltua, jotta riitoja ylipäätään pystyttäisiin ymmärtämään. Laittomuuden ymmärtää ainoastaan laillisuuden kautta. Ajan lainsäädännön ja tapaoikeuden avulla selvitän niitä perusteita, joihin maanomistus pohjautui 1600-luvulla. Oikeuskäytännön avulla on mahdollista arvioida sitä, miten talonpojat käyttivät keskittyvän mahtivaltion oikeusjärjestelmää. Olivatko he järjestelmän vietävissä vai ohjasivatko he itse oikeutta?

Luvussa 3. esittelen maariitoja ilmiönä. Koska maariidoista ei ole tehty aihetta sivuavia rikosrakennetutkimuksia tarkempaa kvantitatiivista tutkimusta, on syytä syventyä maariitojen yleisyyteen ja riitojen osapuoliin. Mitkä säädyt riitelivät kenenkin kanssa? Oliko jokin sääty, jota kohtaan kanteet erityisesti kohdistuivat? Ketkä voittivat riidat? Keskeisenä kysymyksenä luvussa on se, kohteliko oikeus säätyjä tasapuolisesti.

Luvussa 4. arvioin maariitojen roolia ihmisten elämässä ja niiden 1600-luvulle tyypillisiä piirteitä. Mitä tapahtui väkivallalle maariitojen yhteydessä? Katosiko se, niin kuin Ylikangas esittää? Mitä tapahtui maariitojen roolille väkivallan motivaatiopohjana? Maariitojen kohteet kertovat myös riitojen luonteesta. Samalla ne peilaavat tarkasti agraarista yhteiskuntaa. Lainsäädäntö ja tavat säätelivät sitä, mistä riideltiin. Tässä luvussa arvioin myös sitä, kuinka pitkälle mahtivaltion oikeus oli vakiinnuttanut asemansa tutkimusaikana eli pystyikö se lopettamaan vuosikausia kestäneet väkivaltaiset kamppailut maasta. Oliko oikeudesta tullut omankädenoikeutta voimakkaampi? Kiinnostuksen kohteena ovat myös kokonaisia kyläkuntia koskettaneet maariidat. Pystyivätkö talonpojat yhteenliittymisen kautta torjumaan aatelisten vallan kasvua alueella?

Luvussa 5. menen syvemmälle maariitoihin tarkastelemalla niitä neljän aatelisperheen vaiheiden kautta. Mikä merkitys maariidoilla oli perheen selviytymisstrategiassa? Minikälaisessä vaiheessa riitoja esiintyi erityisen usein? Nämä tapausesimerkit tuovat kvanti-

tatiivista tietoa syvempää ymmärrystä säätyläisten ja talonpoikien välisiin maariitoihin.

Käytän tutkimuksessani lähteinä Helsingin ja Sipoon pitäjien tuomiokirjoja vuosilta 1630 - 1669. Tuomiokirjat löytyvät Porvoon kihlakunnan tuomiokirjoista vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662 sekä Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjoista vuosilta 1663 – 1669. Helsingin ja Sipoon pitäjille järjestettiin vaihtelevasti yhteisiä ja erillisiä käräjiä aina vuoteen 1654 asti, jolloin käräjillä mainitaan erikseen Nurmijärven ja Tuusulan kappelit.²⁵

Tutkimusajalta on säilynyt tuomiokirjat 147 käräjäkerrasta. 1650-luvulta tuomiokirjat ovat säilyneet vain kolmelta vuodelta, muuten tuomiokirjasarja on katkeamaton. Seppo Aalto on laatinut Helsingin ja Sipoon pitäjistä rikosrakenteen, jossa hän on käyttänyt lähteinä samoja tuomiokirjoja. Hän on kuitenkin soveltanut omaisuusriitojen luokittelussa ja tilastoinnissa tästä työstä eroavaa tapaa. Seppo Aalto on määritellyt omaisuuden kohdistuneet rikokset toisen omaisuuden - pellon, niityn, kaskan tai kalaveden – tahalliseksi tai tahattomaksi käytöksi. Hän on ottanut ryhmäänsä mukaan luvattoman omaisuuden käytön ja omavaltaisuuden lisäksi eläinten aiheuttamat vahingot ja laittomat panttaukset. Työssäni ei ole mukana mm. eläinten aiheuttamista vahingoista johtuneita riitoja eikä laittomia panttauksia. Tämän vuoksi Aallon rikosrakenteessa esitetyt maariitojen lukumäärät eivät täysin vastaa omia lukujani. Suuntaa antavina lukuina ne toimivat kuitenkin erinomaisesti. Aallon rikosrakenteen mukaan Helsingin, Sipoon, Tuusulan ja Nurmijärven käräjäkunnissa käsiteltiin yhteensä 1276 tapausta vuosien 1631 – 1669 välillä. Näistä 128 tapausta oli omaisuusriitoja. Omaisuusriidat muodostivat hänen aineistossaan kyseisenä aikana 10 % kaikista tapauksista.²⁶

Maariitojen käsittely käräjillä oli monipolvinen prosessi. Jotta kaikki käsittelyn vaiheet tulisivat esiin, on tuomiokirjoista poimittava tapauksen kaikki käsittelyvaiheet. Useampi käräjäkäsittelykerta oli juuri maariidoille tyypillinen piirre.²⁷ Olen kelpuuttanut tutkimukseen mukaan myös maariitatapauksia, joista ei ole tiedossa päätöstä. Näiden tapausten mukaan ottamisen syynä oli pyrkimys saada riitojen eri piirteet mahdollisimman kattavasti esiin.

²⁵ Katso liite 1.

²⁶ Aalto 1996, s. 51 – 52 ja s. 228. Katso liite 2.

²⁷ Matikainen 2002, s. 206.

Ongelmia tapausten tutkimuksessa ja tuomioiden tarkastelussa aiheuttaa se, että merkittävästä osasta maariitoja tehtiin valitus laamanninoikeuteen, eikä tapauksen lopputulosta ole merkitty myöhemminkään kihlakunnan tuomiokirjoihin. Joissakin tapauksissa asiassa määrättiin vain katselmus, eikä riita enää palannut oikeuteen, tai asiassa esitettiin haaste, mutta toinen osapuoli ei koskaan saapunut käräjille. Miten nämä riidat ovat ratkenneet, jää hämärän peittoon.

Tutkimuksessa keskeisenä kriteerinä tapausten valikoitumisessa oli maahan liittyvän konfliktin ilmaiseminen tuomiokirjalausekkeessa. Tällä perusteella mukaan on valikoitunut myös joitakin pääasialtaan väkivaltatapauksia, mutta joissa on mainittu väkivallan alkaneen maariidasta. Olen jättänyt tutkimuksen ulkopuolelle eläinten aiheuttamat tuhot ja laittomat panttaukset, jotka liitetään usein rikosrakenteeseen perustuvissa tutkimuksissa juuri omaisuusrikoksiin.²⁸ Niiden poisjättäminen on perusteltua, koska yhteys maariitoihin ei ollut niissä aina ilmeistä.

Olen laskenut yhdeksi tapaukseksi yhden kantajan tai kantajaryhmän käräjille tuoman tapauksen yhtä vastaajaa tai vastaajaryhmää vastaan. Riidan kohteita voi olla useampi yhdessä tapauksessa. Yksittäiseksi tapaukseksi määritellyssä tapauksessa samat kantajat ja vastaajat kiistelevät samoista maa-alueista useammillakin käräjillä, mutta niistä annetaan yksi tuomio. Maariidat olivat usein kollektiivisia rikoksia. Kunkin vastaajan ja kantajan käsittely erillisenä tapauksena vääristäisi riitojen lukumääriä. Kantajana tai vastaajana mainittiin usein koko kylä ilman, että kyläläisten lukumäärää olisi ilmoitettu.

Näillä kriteereillä tapauksia on kaikkiaan 244 kpl. Yksittäiseen tuomioon liittyvät edeltävät haasteet ja määrätyt katselmuksset ja lykkäykset on niputettu yhdeksi tapaukseksi niiltä osin, kun identifiointi on ollut mahdollista. Jotta tapausten vertailu on ollut mahdollista, en ole ottanut kvantitatiivisiin vertailuihin mukaan tapauksia, joista ei ole tiedossa alioikeuden päätöstä. Tällöin tapausten lukumääräksi jää 179.²⁹

²⁸ Aalto 1996, s. 51 – 52. Matikainen 2002, s. 206.

²⁹ Katso liite 3.

1.2 Alueellinen ja ajallinen raja

Tutkimusalueeksi olen valinnut eteläisen Suomen peltoviljelyalueella sijaitsevan Porvoon kihlakunnan Helsingin ja Sipoon pitäjät. Helsingin pitäjään kuului Nurmijärven kappeli ja Sipoon pitäjään liitettiin 1640-luvulla Helsingin, Sipoon ja Nurmijärven pitäjistä erotetuista kylistä perustettu Tuusula. Keskeinen syy alueiden valikoitumiseen oli niistä tehty kattava kvantitatiivinen rikosrakennetutkimus.³⁰ Sen vuoksi enää tässä työssä ei ole tarvetta tehdä perustavaa laatua olevaa tutkimusta muusta tämän alueen rikollisuudesta, vaan voin tukeutua jo tehtyyn tutkimukseen.

Alueen väkiluku oli noin 5000 henkeä, joista suurin osa oli talonpoikaista väestöä. Päätoimeentulo saatiin peltoviljelystä, mutta kaskiviljelyllä oli tuotannossa vielä tärkeä osa. Viljan viljelyn ohella alueella harjoitettiin karjanhoitoa ja rannikkoseudulla kalastuksen merkitys oli suuri. Sipoon ja Helsingin pitäjät kiinnittyivät muuhun Eurooppaan puutavarakaupan kautta. Puuta kaadettiin talonpoikien omilla omistuksilla kiihtyvään tahtiin 1600-luvulla. Porvoon kihlakunnassa oli kaksi kauppakaupunkia: Helsinki ja Porvoo. Kaupunkien merkitys lähiympäristöön oli suuri, sillä niiden porvarit olivat merkittäviä maanomistajia alueella ja he toimivat säätyläisille ja talonpojille luotonantajina. Helsingin kaupunki oli paikallinen hallintokeskus ja siellä sijaitsi maaherran residenssi.³¹

Helsingin ja Sipoon pitäjät olivat yhteiskunnalliselta rakenteeltaan traditionaalisia talonpoikaisyhteisöjä. Talonpoikien varakkaimman ryhmän, ratsutilallisten, osuus kaikista talonpojista oli huomattava. Aatelilla oli hallussaan tai omistuksessaan maata keskimäärin vähemmän kuin Porvoon kihlakunnassa yleisesti. Vain muutama kartano oli rakennettu ennen 1600-lukua vanhalle rälssimaalle. Säterikartanot syntyivät pääasiassa uudelle rälssille 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Seudun kartanoherrat eivät kuuluneet valtakunnan mahtavimpiin aatelissukuihin. Pitäjien aateli oli lähinnä pienaatelia, joka koostui pääasiassa sota-ansioistaan aatelisarvolla ja lahjoituksilla palkituista upseereista.³²

Helsingin pitäjän maista 1/3 oli annettu Norrköpingin päätöksellä lahjoituksena aateli-

³⁰ Aalto 1996.

³¹ Aalto 1996, s. 27 - 28. Katso liite 1.

³² Ibidem.

selle. Tällöin lahjoitus kulki perintönä lahjoituksen saajan miespuolisille perillisille. Ellei perillisiä ollut, palautui lahjoitus kruunulle. Alueella oli myös ostorälssiä. Pitäjässä olivat 1600-luvun puolessavälissä mm. Jägerhorneille kuulunut Herttoniemen säteri, vielä 1600-luvun puolivälissä Helsingin pitäjään kuulunut Gyldenärien Alberga, porvaristaustaiselle Augustin Svanströmille kuulunut Kumpula, Creuzhammareille kuulunut Tomtbacka, Seutulan Meilby ja Keimolan Linna. Nurmijärvellä rälssiksi oli annettu 38 prosenttia maasta. Pitäjässä oli mm. Jören Bergille lahjoitettu Raalan kartano ja Märten Klasson Hästeskolle lahjoitettu Numlahden kartano. Sipoossa 60 prosenttia pitäjän mantaaleista oli aatelin hallussa. Pitäjässä olivat mm. Ekelöfeille kuuluneet Norrkulla ja Söderkulla, Nassokineille ja myöhemmin Gyldenärille kuulunut Nevas ja Nödingeille kuulunut Löparö.³³

Maariidat eivät ole vain 1600-luvun ilmiö. Niitä on esiintynyt agraarisissa yhteiskunnissa kautta aikojen. Riitojen luonne on vain muuttunut yhteiskunnan muutosten mukana. Tämän vuoksi aiheen ajoittaminen johonkin tiettyyn kapeasti rajattuun aikaan ei anna riittäviä vastauksia esitettyihin kysymyksiin. Seppo Aalto on todennut Porvoon kihlakunnan maariidoista, ettei niiden määrässä ollut havaittavissa mitään erityistä suuntausta.³⁴ Toisaalta Heikki Ylikangas on esittänyt tutkimustensa perusteella maariitojen muuttuneen niittyriidoiksi, ja niiden lukumäärän kasvaneen samassa suhteessa muiden tapausten kanssa 1600-luvulla alioikeuksien alkaessa toimia. Aallon ja Ylikankaan mukaan maariitojen luonteen muutos 1600-luvulla onkin osoitus keskittyvän hallintokoneiston kurinalaistamisjärjestelmän toiminnasta.³⁵ Koska kehitystä tapahtui koko 1600-luvun kuluessa, maariitojen tarkastelua on hankala rajata johonkin lyhyeen ajankausiin. Muutos tapahtui hitaasti vuosisadan kuluessa saavuttaen viimeisen muotonsa isonjaon yhteydessä ja sen jälkeen. Jokainen vuosisadan kuluessa tapahtunut muutos maanomistuksessa ja maaseudun sosiaalisessa rakenteessa on tuonut oman lisänsä ilmiöön.

Tämän vuoksi olisi tarkoituksenmukaista tarkastella maariitoja koko 1600-luvun ajalta aina Ruotsin mahtivaltion kehittymisen alkuajoista isonjaon mukanaan tuomien radikaalien muutosten kynnykselle. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin järkevämpää työn laa-

³³ Kuisma 1990, s. 180 – 202. Tommila 1959, s. 30 – 35, 65 – 74. Rantanen - Kuvaja 1994a, s. 149 – 174.

³⁴ Aalto 1996, s. 57.

³⁵ Ylikangas 1999, s. 116 – 117.

juuden huomioon ottaen keskittyä ajanjaksoon, jolloin maariitojen luonteeseen vaikuttavat elementit nousivat esiin ja olivat voimakkaimmillaan. Siksi keskityn 1630 – 1660-luvun maariitoihin. Keskittyvän hallintokoneiston ja oikeuslaitoksen tehostumisen varhaisaikaa voidaan tutkia 1630-luvun tuomiokirja-aineiston avulla. Tuona aikana hallintokoneisto virkamiehineen, säätyläisineen ja upseereineen vasta haki paikkaansa yhteiskunnassa. 1640-luvulla Porvoon kihlakunnan ”*täyden maan tilanne*” aiheutti kilpailua maasta ja kärjisti yhteiskuntaryhmien välejä. Elettiin läänityskauden kulta-aikaa. 1660-luvulla oikeuslaitos toimi täydellä teholla. Aineiston määrä kasvoi. Kruunu ryhtyi ensimmäisen kerran vuosisadalla rajoittamaan aatelismaan kasvua neljänneksen peruutuksella.³⁶ 1600-luvun lopun ja etenkin 1680-luvun rajaaminen tutkimuksen ulkopuolelle on perusteltua, sillä tuolloin alkaneet reduktioon ja veropalkkalaitokseen liittyneet järjestelyt aiheuttivat niin suuria muutoksia agraarisessa maanomistuksessa, että aihe ansaitsisi oman tutkimuksensa.

2. MAANOMISTUS, LAINSÄÄDÄNTÖ JA OIKEUSKÄYTÄNTÖ

2.1 Feodalismi ja maanluonnot

Läänitykset olivat 1600-luvun maanomistukselle leimansa antavia. Varhaisen uuden ajan alun ruotsalaisen yhteiskunnan kuvaaminen feodalismilla on kuitenkin vähintäänkin ongelmallista, sillä termiä on käytetty tutkimuksissa hyvin vaihtelevasti. Suppeasti määriteltynä feodalismi on esitetty keskiaikaisena, vastavuoroisuuteen perustuvana lääninherrojen ja vasallien keskinäisiä suhteita määrittävänä sopimusjärjestelmänä. Laajemmin ymmärrettynä sitä on kuvattu tuotantotapana, johon kuului voimakas kartanotalous ja maanherralla oli valta-asema kartanonsa maita viljeleviin talonpoikiin nähden. Kummassakin tavassa ymmärtää käsite on puutteensa sovellettaessa sitä Ruotsin 1600-luvun oloihin. Parhaiten Ruotsin oloihin soveltuvaksi feodalismilla on määritellyt Eino Jutikkala. Hän määrittelee feodalismilla 1600-luvun alkupuolelta lähtien lahjoitusmaiden luovuttamisen kautta kehittyneeksi läänityslaitokseksi. Prosessin taustalla oli vielä selkeästi määrittelemätön oppirakennelma maan omistamisesta ja maanluonnoista. Jutikkala käyttää termiä myös kuvatessaan koko tämän prosessin tuottamaa yhteiskun-

³⁶ Aalto 1996, s. 165. Aalto käyttää sanoja ”*täyden maan tilanne*” kuvatessaan Porvoon kihlakunnan maanomistustilannetta 1640-luvulla. Alueella ei juuri ollut enää omistajatonta maata. Tämä aiheutti sen, että laajentaakseen omistuksiaan oli väkisinikin astuttava toisen maalle tai otettava haltuun autioita tiloja.

nallista järjestäytymistä ohjaavaa ajattelutapaa.³⁷ Jutikkalan määritelmä feodalismista on käytössä tässäkin työssä.

Oppirakennelma feodalismien takana syntyi keskiajan loppupuolella roomalaisen oikeuden pohjalta, ja sille oli ominaista oppi jaetusta omistusoikeudesta. Feodaalisia käsitystapoja saapui Saksasta Ruotsiin pitkin 1500-lukua. Ne takasivat talonpojille maahansa ainoastaan pysyvän käyttöoikeuden, minkä ei katsottu merkitsevän omistusoikeutta. Oppi vaikutti aatelin ajattelutapaan ja suhtautumiseen talonpoikiin.³⁸

Kaikki maa nähtiin suoraan kruunun omistamaksi. Kruunu oli vain luovuttanut nautinto-oikeuden tähän maahan talonpojille. Talonpojan perinnöllistä käyttöoikeutta ilmaistiin sanalla sukuoikeus tai perintöoikeus. Erityisesti Kaarle XI:n holhoojahallitus antamien asetusten sanamuodoissa pyrki rinnastamaan talonpojan perintövuokraajaan.³⁹

Maanomistukseen ja nautintaan liittyvä teorianmuodostus ei ollut vielä 1600-luvulla aukoton. Jotkut oikeusoppineet katsoivat, että perintötalonpojalla oli tiloihinsa myös varsinainen omistusoikeus (*dominium directum*), kun taas viranomaiset vähitellen kallistuivat feodalististen ajatusten kannalle. Vuosisadan aikana kehittyneen ja vaikuttaneen ajattelutavan perusteista luotiin Ruotsin valtakunnassa oppirakennelma vasta Pohjan sodan aikoina luonnonoikeudellisen ajattelun perustalle. Feodalismi painoi leimansa vuoden 1734 lakiin, jossa on nähtävissä selviä vaikutteita 1600-luvun keskustelusta, ja moniin muihinkin vapaudenajan asetuksiin. Tiivistäen voidaan sanoa, että maanomistaminen merkitsi feodalismien mukaan maan verotuoton omistamista. Ilman tämän verotuoton omistamista maanomistus merkitsi vain oikeutta maksaa tämä vero.⁴⁰

Samalla maalla saattoi yhtäaikaaisesti olla kaksi omistajaa siten, että kummankin omistusoikeus oli erilainen. Silloin kun molemmat omistusoikeudet olivat samoissa käsissä, vallitsi täydellinen omistusoikeus eli *dominium plenum*. Jos omistusoikeudet olivat erotetut, vallitsi jaettu omistusoikeus eli *dominium divisum*. Talonpojan perinnöllistä oikeut-

³⁷ Katajala 2002, s. 218 – 220.

³⁸ Katajala 2002, s. 215. Feodalismien käsite pohjautuu keskiajalla läänityksen merkityksen saaneeseen ”feodum” – sanaan. Yhteiskunnallista järjestelmää kuvaava käsite feodalismi syntyi kuitenkin vasta varhaisen uuden ajan Ranskassa ja erityisesti 1600-luvun Englannissa. Feodaaliseksi kuvattiin oletettua keskiaikaista yhteiskuntajärjestelmää, jossa läänityksen myöntäminen synnytti kuninkaaseen nähden suhteellisen itsenäisiä linnanherruuksia. Olennaista käsitteelle oli siis vallan desentralisaatio.

³⁹ Jutikkala 1958, s. 142 – 143. Jutikkala 2003, s. 278 - 279. Katajala 2002, s. 215 – 216.

⁴⁰ Ibidem.

ta asua tilalla ja viljellä sitä nimitettiin käyttöoikeudeksi eli *dominum utile*. Jäljellä olevaa osaa omistusoikeudesta, millä tarkoitettiin tavallisesti oikeutta maan antamaan tuottoon, nimitettiin varsinaiseksi omistusoikeudeksi eli *dominum directum*.⁴¹

Feodalistinen maanomistus erosi keskiaikaisesta ajattelutavasta veroon nähden. Kustaa Vaasasta lähtien vero selitettiin talonpojan korvaukseksi, vuokraksi kruunun omistaman maan viljelystä. Enää kyse ei ollut talonpojan ja kruunun välisestä sopimuksesta ja molempuolisista velvollisuuksista. Verojen kautta jäsenyvällä vallankäytöllä kruunu alensi talonpojan alamaiseksi.⁴²

Talonpojat katsoivat edelleen tilojensa omistusoikeuden kuuluvan kokonaan itselleen, ja aateli taas ei ollut taipuvainen tunnustamaan talonpojille minkäänlaista osuutta omistusoikeuteen, ei edes *dominum utilea*. Talonpoikien käsitys maan omistamisesta poikkesikin suuresti aatelin ja kirjanoppineiden käsityksistä. Perintötalonpojat käsittivät omistavansa sukupolvesta toiseen viljelemänsä maan ja pyrkivät myös toimimaan tämän näkemyksensä mukaisesti. 1600-luvulla aateli pyrki kuitenkin kieltämään feodalismiin nojaten talonpoikien maanomistuksen. Kun riitatapauksissa nämä näkemuserot tulivat esiin, ei ole ihme, että tämä talonpoikien omistamisen oikeuteen ja omaisuuden hallintaan kohdistunut käsitysten ristiriita poiki lukuisia käräjätapauksia rälssin ja talonpoikien välille.⁴³

Perintötilat, jotka 1600-luvun alussa muodostivat Suomen tilojen enemmistön, olivat maata, johon talonpojalla oli *dominum utile*, mutta kruunulla *dominum directum*. Ne olivat siis jaetun omistusoikeuden alaisia. Kruunun *dominum directumin* katsottiin ilmenevän oikeutena maan tuottoon, joka maanveron muodossa päättyi kruunulle. Tilaa viljelevällä talonpojalla oli oikeus jättää tila perinnöksi, myydä tai pantata se.

Kruununtilat, joita Suomessa 1600-luvun alussa oli varsin vähän, olivat kruunun täydellistä omaisuutta. Kruunulla oli niihin sekä *dominum utile* että *dominum directum*. Niitä viljelevä talonpoika oli lampuoti, jolla ei ollut minkäänlaista omistusoikeutta tilaan. Hänellä ei ollut oikeutta jättää tilaa perinnöksi. Kruununtalonpoika viljeli tilaa kruunulle

⁴¹ Jutikkala 1958, s. 143.

⁴² Katajala 2002, s. 216.

⁴³ Jutikkala 1958, s. 143 – 144. Katajala 2002, s. 217.

vuokraajan asemassa.

Rälssitilat oli vapautettu maaverosta. Verovapaushan oli alkuaan ollut korvausta ratsupalvelusta, jota rälssimiehet tiloistaan suorittivat, mutta tämä voitiin tulkita niin, että kruunu oli luopunut *dominum directumistaan* rälssitiloihin. Kun aatelismiehellä oli tilojen haltijana entuudestaan tiloihin *dominum utile*, vallitsi rälssimaalla täydellinen omistusoikeus. Rälssitiloja viljelevällä lampuodilla ei ollut minkäänlaista omistusoikeutta maahan. Suomessa suurin osa lahjoituksina annetusta maasta oli talonpoikien veronalaista maata. Jouduttuaan rälssitalonpojiksi heidän verovelvollisuutensa ei poistunut. Vero maksettiin nyt läänityksen haltijalle. Jos talonpojat olivat olleet ennen läänitystä perintötalonpoikia, saivat he antaa maan myös rälssitalonpoikina perinnöksi jälkeläisilleen. Monet aateliset olivat kiinnostuneita tästä perintöoikeudesta. He ostivat alustalaistensa perintöoikeuksia saaden näin täyden omistusoikeuden tiloihin talonpoikien muuttuessa maahan nähden oikeudettomiksi rälssilampuodeiksi.⁴⁴

2.2 Omistuksen perusta

Maariitojen keskeisenä oikeusohjeena oli keskiaikainen Kristofferin maanlaki. Sen lisäksi maariitojen yhteydessä oikeudessa sovellettiin paikallista tapaoikeutta. Maanomistukseen ja maankäyttöön liittyvää lainsäädäntöä löytyi useistakin maanlain kaarista. Maan kaareissa säädettiin maanomistuksesta. Omistusoikeuden perusteet eli lailliset saannot lueteltiin maan kaaren 1. luvussa. Maan pystyi saamaan haltuunsa vain joko perinnön, vaihdon, kaupan, lahjan tai pantin kautta. Tämän lisäksi maankaareissa määrätään, että kaikki laillisesti saatu oli oikein saatu ja kaikki laittomasti saatu oli saamaton siihen saakka, kunnes syntyi ikiaikainen nautinta. Laissa lisättiin vielä, että kun ikiaikainen nautinta oli syntynyt ja maa oli laillisesti saatu, ei kenelläkään ollut oikeutta moittia sitä.⁴⁵

Ikiaikaisen nautintoikeuden mukaan henkilöä tai instituutiota voitiin pitää laillisena omistajana pelkästään siitä syystä, että maa oli ollut hänen hallussaan pitkän aikaa eikä kukaan ollut kyseenalaistanut tätä hallintaa. Pysymällä vaiti entinen omistaja irtisanoutui vaateistaan. Yleisesti oletettiin, että ihmiset normaalitilanteessa puolustivat oikeuk-

⁴⁴ Jutikkala 1958, s. 144 – 151. Katajala 2002, s. 216 – 217.

⁴⁵ Korpijaakko 1989, s.241 – 242.

siaan selvin keinoin. Tämä asetti yhteisön jäsenet voimakkaan sosiaalisen paineen alaiseksi. He eivät koskaan saaneet antaa vaikutelmaa, että olisivat luopuneet vaatimuksistaan ja oikeuksista maahan. Maa saatettiin myös menettää samalla perusteella, jos ikiaikaisen nautinto-oikeuden katsottiin kuuluvan jollekin toiselle. Keskiajalla ja uuden ajan alussa omistusoikeus ei noussut vain aiemman omistajan suorasta suostumuksesta vaan myös epäsuorasta myöntymisestä tai vaikenemisestä.⁴⁶

Ikiaikainen nautinta koettiin oikeutetuksi myös maahan sijoitetun työmäärän perusteella. Maasta huolehtiminen olikin ikiaikaisen nautinnan kyseessä ollessa keskeinen edellytys omistukselle. Jos pelot ja niityt olivat rehevöityneet ja hoitamattoman näköiset, maa tulkittiin omistajattomaksi ja siten vapaasti käyttöön otettavaksi. Jos alkuperäinen omistaja ei valtaukseen reagoinut, sai valtaaja pitää maan. Ikiaikaisuutta ei määritelty tarkasti missään vuosina, jotka tuli kulua, että hallinnasta tuli laillinen. Vanhoilla yhteisön jäsenillä oli suuri valta määriteltäessä, kummalle kiistanalainen maa kuului. Tämän vuoksi maan haltija ei voinut koskaan olla varma, milloin vaatimuksia maahan ei enää tullut. Turvallisuus ja pysyvyys eivät olleet tässä yhteiskunnassa kovin ilmeisiä.

Ikiaikaisen nautinnan käyttö omistuksen perustana oikeudessa yleistyi 1600-luvun kuluessa, vaikka tuomarit alkoivatkin epäröidä sen käyttöä oikeutettuna maansaantiperusteena ja alkoivat 1600-luvun lopulla suosia katselmuksien järjestämistä riidanalaisesta maasta. Oikeuskäytäntö muuttui noin vuoden 1680 tienoilla. Sitä edeltävää aikaa voidaan kutsua ikiaikaisen nautinnan kultakaudeksi. Tuolloin paikallisyhteisöillä oli vahva vaikutus lainkäyttöön. Vuoden 1680 jälkeen suhtautuminen siihen muuttui epäileväisemmäksi, vaikka sitä ei lakkautettukaan. Valtion läsnäolo lainkäytössä kasvoi.⁴⁷

2.3 Lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö

Maankäyttöön ja omistusoikeuden rikkomuksiin puututtiin rakennuksen kaaren ja kunnin kaaren luvuissa. Teon vakavuudesta riippui, kumpaa lainkaarta käytettiin. Lievempiä maariitoja käsiteltiin maanlain rakennuksen kaaren lukujen perusteella. Teon nimikkeenä oli luvaton omaisuuden käyttöönotto tai vahingonteko (*åverkan*). Teon kohteena oli yleensä maaomaisuus tai sato, mutta usein myös irtain omaisuus tai eläimet.

⁴⁶ Ågren 1997, s. 284.

⁴⁷ Ågren 1997, s. 283 – 290.

Teko tehtiin tahattomasti ja usein vahingossa arkipäiväisissä yhteyksissä. Rangaistuksena luvattomasta omaisuuden käyttöönosta oli 3 markkaa. Syyllisen oli usein myös korvattava toiselle osapuolelle teon kohteena ollut esine, vilja tai heinä. *Åverkan* -termin sisältö oli muuttumassa 1600-luvulla. Vielä 1600-luvun alussa termillä oli hyvin neutraali sisältö. Sillä viitattiin työhön tai työn tulokseen, joka oli tehty väärässä paikassa ilman pahaa aikomusta. Teon merkitys vahingontekona, loukkauksena tai jopa anastuksena alkoi kuitenkin saada asteittain sijaa 1600-luvun kuluessa, vaikkakin prosessi oli vielä kesken ja molemmat merkitykset elivät rinnakkain.⁴⁸

Vakavammassa maariitatapauksessa lainohje löytyi maanlain kuninkaan kaaren 28. luvusta:

”Joka väkivalloin ottaa toiselta maata tai muuta kiinteää omaisuutta.

*Joka väkivalloin ottaa rakennuksen, maan, metsän, veden tai vesilaitoksen siltä, jonka hallinnassa ne ovat, tai jollakin toimenpiteellään tekee ne hänelle hyödyttömäksi ja tahoo anastaa ne itselleen, korvatkoon vahingon ja maksakoon lisäksi neljäkymmentä markkaa kolmijakoon. Irtaimen omaisuuden ryöstämisestä olkoon voimassa, mitä rauhanvalan kaaren 40. ja seuraavassa luvussa säädetään.”*⁴⁹

Jo pelkästään se seikka, että teko löytyy maanlain kuninkaan kaaresta eikä rakennuksen kaaresta, missä määritellään muut maan ja omaisuuden käyttöön liittyvät asiat, kuvastaa aikaisten käsitystä teon vakavuudesta. Kuninkaan kaareissa oli määritelty valtakunnan hallintaan liittyviä asioita ja joitakin erityisen vakavina pidettyjä rikoksia.⁵⁰ Toisen omaisuuden röyhkeä ja väkivaltainen haltuunotto uhkasi koko agraarisen yhteisön rauhaa. Korkea sakkosumma, 40 markkaa, kertoo myös teon vakavuudesta. Omavaltaisuudet kohdistuivat siis yleensä maahan mutta myös kalavesiin, metsiin ja niittyihin. Omavaltaisuus tehtiin aina tietoisesti ja tarkoituksella, se oli myös aggressiivista, avointa ja jopa röyhkeää. Teon väkivaltaisuudesta kertoo sen ruotsinkielinen termi *wåldsverkan*.

Maan ja metsien käyttö tulivat valtioiden mielenkiinnon kohteeksi kaupan kasvun ja laivanrakennuksen kehittymien myötä. Etenkin hollantilaiskauppa lisäsi suomalaisen

⁴⁸ Ågren 1997, s. 292.

⁴⁹ KrML, Ulkuniemi 1978.

⁵⁰ Kuninkaan kaareissa oli määräyksiä mm. kuninkaan vaalista, kruunun palveluksesta, rälssin verovapaudesta, väärästä valasta, kruunun maan haltuunotosta ja veronalaisen maan vähentämisestä.

puun vientiä.⁵¹ Koska Ruotsin kruunukin halusi turvata laivojen rakennuksessa ja teollisuuden energiahuollossa tarvittun puun saannin, siihen liittyvää lainsäädäntöä laadittiin jo 1500-luvulta. Maankäyttöön liittyviä asetuksia säädettiin kiihtyvässä tahdissa 1600-luvun kuluessa, koska kruunu pelkäsi metsävarojen ehtyvän. Uusi lainsäädäntö toi oman lisänsä omaisuusriitoihin. Kuninkaallinen metsäasetus annettiin ensimmäisen kerran 1647. Siinä määrättiin välittömästi suoritettavaksi katselmus kylien, pitäjien ja kihlakuntien yhteismaille niiden rajojen selvittämiseksi. Maaherrat määrättiin kutsumaamaanmittari, jonka tehtävänä oli rajojen asettaminen ja rajakirjeiden luovuttaminen talonpojille.⁵²

Yhteismaalla sijaitsevat talot ja torpat olivat määräyksessä keskeisellä sijalla. Niiden rajat ja perusteet omistukselle oli metsäasetuksen myötä selvitettävä. Jos riittäviä perusteita omistukselle ei löytynyt, oli asumukset revittävä alas ja suoritettava uusi jako. Asetuksessa määriteltiin tarkasti itsellisten oikeuksista yhteismaahan ja asumusten perustamiseen. Irtaimella väestöllä ei ollut oikeutta perustaa yhteismaalle viljelyksiä muutoin kuin kylän asukkaiden luvalla. Uusia tiloja yhteismaalle ei periaatteessa saanut perustaa, mutta jos yhteismaa oli riittävän suuri, sille sai maaherran luvalla perustaa asumuksen. Ne jotka luvatta perustivat asumuksen yhteismaalle, sai vangita ja heidän asumuksensa repiä alas. Yhteismaalla ei ollut oikeutta hakata tukkeja. Talonpojilla oli oikeus siihen vain omalla talon tai kylän omistuksella. Kaskeaminen jakamattomalla maalla tuli metsäasetuksen myötä tiukasti säädellyksi. Se nähtiin metsän haaskuuna. Tuli nähtiin muutenkin vaaralliseksi metsälle. Metsän polttajaa uhkasivat ankarat sakot metsäasetuksessa. Asetuksessa määriteltiin myös veroa maksavien talonpoikien ja läänitysten haltijoiden oikeuksista yhteismaahan. Omilla tiluksillaan sekä rälssillä että talonpojilla oli oikeus niin maansa kuin metsänsä tuottoon. Samalla asetuksessa määriteltiin talonpoikien, pappiloiden ja aatelisten oikeuksia omilla tiloillaan. Asetuksessa suositeltiin jakamattomien maiden jakoa, jos vain yksikin osakas sitä halusi.⁵³

Metsäasetukseen liittyen annettiin samana vuonna myös jalopuita koskevat määräykset. Siinä oikeus jalopuihin pyrittiin säilyttämään kruunulla ja etenkin sen laivastolla.⁵⁴ Jalopuita koskevien määräysten vaikutus Suomen maariitoihin oli kuitenkin vähäinen.

⁵¹ Aalto 1996, s. 57.

⁵² Schmedeman 1706, s. 246 – 258.

⁵³ Schmedeman 1706, s. 246 – 258. Haataja 1923, s. 24.

⁵⁴ Schmedeman 1706, s. 258 – 263.

Metsiä koskevilla asetuksilla annetut määräykset eivät tuntuneet tehoavan, sillä vielä 1664 sekä metsäasetus että jalopuita koskevat määräykset uusittiin lähes sanatarkasti.⁵⁵ Palkollissääöksessä vuodelta 1664 haluttiin puuttua itsellisten ja palkollisten maankäyttöön. Siinä kiellettiin isäntiä antamasta maata palkaksi palvelusväelleen.⁵⁶

Nautintakiistoissa raja rikoksen ja riita-asian välillä oli usein häilyvä. Mutta koska tutkimuskohteena olevat maariidat on määritelty rangaistuksen alaisiksi maanlaissa, on ne määriteltävä rikoksiksi. Oikeuskäsittelyssä oli kuitenkin kyse keskeisesti siviiliprosessista. Siinä kaksi lähtökohtaisesti tasavahvaa osapuolta kävi oikeutta puolueettoman ja suhteellisen passiivisen oikeuden edessä. Asianosaisten tehtävänä oli tuoda kaikki asiaan liittyvät seikat, tosiasiat ja todisteet oikeuden tietoon.

Maariitojen siviiliprosessi alkoi haasteella, jossa kantaja haastoi vastaajan käräjille. Lautamiehet kävivät haastamassa vastaajan seuraaville käräjille, jolloin asia käsiteltiin, ellei vastaaja esittänyt laillista estettä ja anonut lykkäystä käsittelylle. Asian käsittelykäräjillä tapaus esiteltiin ja osapuolet saivat esittää näkemyksensä asiaan ja esittää perusteet siihen, mihin he nojasivat omistuksessaan riidanalaiseen omaisuuteen. Jos tapaus oli selvä, eli jos toisella osapuolella oli kiistatta vahvempi omistuksen perusta, asia ratkaistiin hänen hyväkseen. Muutoin tuomari määräsi katselmuksen järjestettäväksi riidanalaisella maalla. Tähän tehtävään määrättiin yleensä lautamiehiä, jotka tunsivat seudun, mutta joilla ei ollut osuutta riidanalaisiin alueisiin. Seuraavilla käräjillä katselummiehet antoivat todistuksen rajojen kulusta ja kertoivat näkemyksensä rajojen rikkojasta. Tämän jälkeen oikeus antoi tuomion asiassa. Sekä kantajalla että vastaajalla oli vielä tämän jälkeen oikeus valittaa asiassa laamanninoikeuteen, joka oli seuraava oikeusaste maariitatapauksissa.

2.4 Perinteiset ja modernit piirteet maariitojen oikeuskäytännöissä

1600-lukua voidaan luonnehtia modernin valtion synnyn aikakaudeksi. Tuolloin muotoutuivat Pohjoismaiden valtiorakenteen keskeiset instituutiot: keskushallinto, väliportaan hallinto ja paikallishallinto. Keskusjohtoisen hallinnon seurauksena asioiden hoito hallinnon ylätasoon ja paikallishallinnon välillä monimutkaistui. Hallinnon kehittämiseen

⁵⁵ Schmedeman 1706, s. 341 – 360.

⁵⁶ Stiernman 1753, s. 242.

liittyi myös oikeuslaitoksen kehittäminen. Tärkein muodollinen muutos oli hovioikeuksien perustaminen 1600-luvun ensivuosisikymmenillä.⁵⁷

Uudistukset valtionhallinnossa ja etenkin oikeuslaitoksessa aiheuttivat juridiseksi valankumoukseksi kuvatun muutoksen oikeuskäytännöissä. Oikeuksissa ryhdyttiin soveltamaan ankarampaa lainsäädäntöä, joka näkyi etenkin seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyvän lainsäädännön tiukkenemisena. Valtiojohtoinen oikeudenkäyttö antoi vähemmän tilaa paikalliselle laintulkinnalle, minkä seurauksena oikeudenkäytöstä tuli joustamattomampaa. Kruunun virkamiesten rooli oikeudessa kasvoi paikallisen riidanratkaisun kustannuksella. Sen seurauksena kruunun näkökulma nousi oikeuksissa esiin paikallisten näkökulmien painuessa taka-alalle.⁵⁸

1500-luvulta alkanutta kehitystä on tarkasteltu aikana, jolloin valtiollinen oikeus ja sen oikeuden käyttö lopullisesti korvasivat vanhan tapaoikeuden. Lait yhtenäistyivät ja oikeuskäytännöt muuttuivat ennakoitaviksi. Ero keskiaikaisen ja uuden ajan alun oikeuskäytäntöjen välillä ei ole kuitenkaan niin jyrkkä kuin miltä se näyttää tarkasteltaessa oikeustapoja seksuaali- tai väkivaltarikosten kautta. Etenkin maanomistusoikeudessa on nähtävissä muita kauemmin kestäneitä traditionaalisia, tapaoikeuteen perustuneita käytäntöjä. Aikakauden oikeudenkäyttöä on pikemminkin tarkasteltava välivaiheen oikeutena, jossa uudet ja vanhat elementit kohtaavat.⁵⁹

Juridisen vallankumouksen tunnusomaisena piirteenä oli vanhemmilta ajoilta periytyvän valaprosessin vähittäinen väistyminen modernin oikeusprosessin tieltä. Valatodistelu ei enää periaatteessa kelvannut, koska oikeudenkäynnin päätarkoituksena ei ollut sovinto osapuolien kesken vaan syyllisen etsiminen ja hänen rankaisemisensa lain mukaan.⁶⁰

Monimutkaisissa tai törkeissä rikosasioissa saatettiin kuitenkin käyttää valamenettelyä, jossa asianosaisilla oli keskeinen päätävävalta ratkaisun suhteen.⁶¹ Helsingin ja Sipoon pitäjissä valaa käytettiin maariitojen käsittelyissä säännöllisesti. Lautakunta saattoi asettaa asiassa toisen osapuolen kannalle valalla ja ratkaista näin riidan. Näin tapahtui esi-

⁵⁷ Katajala 2002, s. 210 – 211.

⁵⁸ Sandmo 2000, s. 60.

⁵⁹ Ågren 1997, s. 284 – 285. Letto-Vanamo 1997, s. 46.

⁶⁰ Ylikangas 1999, s. 51 ja 76.

⁶¹ Letto-Vanamo 1997, s. 49 – 53.

merkiksi Helsingin pitäjän syyskäräjillä 1632, jolloin oikeuteen astui Ylästön Simon Mattsson, joka syytti naapuriaan Klemet Hanssonia kesantopeltonsa heinän omavaltaisesta korjaamisesta. Nimetyt miehet olivat tarkastaneet riidanalaisen kesantopellon ja todistivat oikeudessa, että asia oli niin kuin Simon sanoi. Vaikka Klemet puolustautui, ettei ollut vienyt kovin paljoa heiniä, lautakunta asettui valallaan Simon Mattssonin puolelle ja tuomitsi Klemet Hanssonin maksamaan Simon Mattsonille viemänsä heinät sekä 40 markan sakot kolmijakoon.⁶² Katselmusmiehillä oli siis hyvin keskeinen rooli maariitojen selvittämisessä ja tuomitsemisessa. He asettivat koko arvovaltansa likoon vannomalla riidan toisen osapuolen hyväksi. Valalla myös vahvistettiin tuomio.

Valalla oli tärkeä rooli etenkin katselmuksissa ja omistusten vahvistamisessa. Kun katselmusmiehet olivat käyneet paikanpäällä tarkastamassa riidanalaisen maan, he oikeudessa luettelivat kaikki rajapyykit ja vahvistivat ne valallaan. Rajamerkit merkittiin osapuolille annettuun rajakirjaan, joka oli kopio tuomiokirjasta. Näitä vanhoja rajakirjoja esitettiin oikeudessa toistuvasti maariitojen yhteydessä. Näin kirjallinen oikeustapa ja suullinen, muistiin perustuva tapa toimivat rinnakkain maariidoissa.⁶³

Todistuksia vahvistettiin maariidoissa usein valalla. Valan vannonut todistaja ei voinut valehdella, sillä Jumalan kosto seurasi väärän valan vannotta. Staffan Eriksson, joka oli jo vanha mies, joutui vannomaan valan käsi Raamatun päällä todistaessaan kapteeniluutnantti Fredrik Joakimsson Berndesin ja Gerdrud Thomasdotterin välisessä riidassa. Vanhan miehen todistus ja vala eivät kuitenkaan riittäneet. Asian tarkastivat vielä 12 lautakunnan jäsentä ennen kuin asia ratkesi Gertrud Thomasdotterin hyväksi, jolla oli lisäksi hänen Arvid Tönnessonin kanssa laatimansa sopimus maankäytöstä kirjallisena.⁶⁴ Kunnia oli hyvin keskeinen piirre uuden ajan alun talonpoikaisyhteisöissä. Väärän valan vannotta oli kunniaton ja siten yhteisönsä ulkopuolella. Staffan Erikssonin todistusta vahvisti valan lisäksi se seikka, että hänen mainitaan olleen vanha mies. Ikä merkitsi suurta määrää muistitietoa, joka oli maariidoissa yhtä pätevää kuin kirjoitettu tieto.

⁶² KA. PI KOa 2, s.162v – 163. Helsinki sk 5.10.1632. [...]så aldenstund nembden medswårne eedh wittnade det för:ne Clemet såledess hafwa till wällat sig ifrå sin granne hans åker lindå[...]. Valasta myös KA. PI KOa 2, s.206 - 206v. Sipoo tk 14.4.1634.

⁶³ KA. PI KOa 3, s. 152 - 152v. Sipoo sk 4.11.1641. KA. PI KOa 5, s. 53 – 54. Helsinki vk 24.6.1660.

⁶⁴ KA. PI KOa 3, s. 168 - 168v. Sipoo tk 6. – 7.3.1642.

Käräjäoikeus määräsi kahteen otteeseen maariidan toisen osapuolen vapautumaan syytöksistä valalla. Toisessa näistä tapauksista Tolkinkylän Olof Hansson oli aidannut 16 tangonmittaa niittyä korkea-arvoisen Lars Krantzfeldtin autioutilalta. Niitty oli suhteellisen suuri. Siitä sai 2 heinälastia vuodessa. Asiasta oli tehty jo neljä vuotta aiemmin laamannin päätös, jonka mukaan niitty kuului Krantzfeldtille. Katselmusmiehet olivat käyneet tarkastamassa niityn ja todenneet laamannin tuomiota rikotun. Tämän vuoksi Olof Hansson tuomittiin sekä kihlakunnan että laamannin tuomion rikkomisesta yhteensä 9 markan sakkoon. Samalla hänet tuomittiin maksamaan 50 hopeataalerin uhkasakko, joka määrättiin laamannin päätöksessä sille, joka rikkoo tuomiota vastaan. Krantzfeldt oli kuitenkin suopea ja lupasi, ettei vaadi uhkasakkoa maksettavaksi, jos Olof vain lupuu niitystä sovinnolla. Olof oli kuitenkin syyllistynyt heinien vientiä vakavampaan rikokseen, jossa tarvittiin järeämpiä keinoja. Hän oli repinyt irti ja vienyt pois niittyä rajanneet rajakivet. Teollaan hän oli syyllistynyt erittäin raskaaseen rikokseen, jota oli verrattava väärän valan vannomiseen. Hänen kunniallisuutensa oli teon myötä kyseenalainen. Jos hänet havaittiin tekoon syylliseksi, ei hän saisi koskaan todistaa oikeudessa. Hänet määrättiin rakennuksen kaaren 27. luvun perusteella todistamaan syyttömyytensä 12 miehen valalla, itse kahdentenatoista, sillä häntä ei ollut tavattu itse teossa. Olof Hansson ei palannut koskaan käräjille myötävannojen kanssa. Luultavasti epäilyt raskaasta teosta sekä aiempien tuomioiden noudattamatta jättäminen olivat tehneet pysyvän tahrän hänen maineeseensa.⁶⁵

Lautakuntaprosessi, jossa pitäjän nimetyt miehet käyttelivät tuomarin kanssa tuomiovaltaa, edusti valoja selvästi uudenaikaisempaa kerrostumaa. Lautamiesten käyttö oli askel pois asianosaisten päätäntävällästä. Näiden lautakuntien tehtävänä oli selvittää asioiden kulku. Tämä poikkesi keskeisesti vain asianosaisten uskottavuuden taanneiden myötävannojen tehtävästä. Jo maanlakia vanhempien maakuntalakien tuntemat lautakunniksi katsottavat katselmus- ja selvitysmiesryhmät olivat riidanratkaisuelimiä, joita käytettiin etenkin maanomistus- ja perintöasioissa. Kyseessä oli ennen muuta paikan päällä tapahtunut notorisuuden vahvistaminen, joka seurasi oikeudenkäytön suullisuudesta.⁶⁶ Maariidoille oli myös tyypillistä asianosaisten ja heidän sukulaistensa vapaaehtoinen kantaminen ja vastaaminen hyvityssakkoihin johtaneissa riidoissa. Tämä piirre oli tyypillinen

⁶⁵ KA. Po ja Ho KOa 2, s. 314v – 315. Sipoo ja Helsinki kk 11. – 12.6.1663. Katso myös KA. PI KOa 5, s. 51. Helsinki ja Sipoo kk 2. - 3.6.1662.

⁶⁶ Letto-Vanamo 1997, s. 49.

murroskauden oikeudenkäytölle.⁶⁷ Kruunu ei puuttunut maariitojen tuomiseen oikeuteen eikä juuri käsittelyynkään. Tapaukset ratkottiin paikallisyhteisön omin voimin.

Katselmusmiesten tärkein kvalifikaatio oli se, että he tiesivät parhaiten asianomaisista olosuhteista. Tosin vähitellen katselmusryhmien kokoonpano vakiintui ja ryhmiin osallistuneiden miesten lukumäärä väheni. Jos vielä 1500-luvulla oli tyypillistä nimittää 6 tai 12 miestä, nimitettiin 1600-luvulla yhä useammin vain 1 – 3 miestä. Katselmusmiehiä ryhdyttiin nimittämään mitä ilmeisimmin sen vuoksi, että heillä oli vakiintunut asema ja arvostusta yhteisössään. Tästä kertovat tehtävien kasaantumiset samoille henkilöille.⁶⁸

Helsingin ja Sipoon käräjillä määrättiin usein samoja miehiä katselmusmiehiksi ja arvioimaan riidassa aiheutuneita vahinkoja. Sipoon Kirkonkylässä asuva Jören Olofsson Starck oli tällainen mies. Hän esiintyy ensimmäisen kerran tutkimusaikana katselmusmiehenä vuonna 1639 ja oli sen jälkeen vastaavissa toimituksissa 8 kertaa lähes kymmenen vuoden aikana, jona hän toimi aktiivisesti katselmusmiehenä. Viimeisen kerran hän tarkasti Rusutjärven ja Raalan kartanon välisiä rajoja myllyriidassa yhdessä toisen aktiivisesti katselmusmiehenä ollen Nahkelan Mikael Anderssonin kanssa.⁶⁹ Mikael Anderssonia voisi pitää Jören Starckin tehtävien perijänä, sillä he esiintyvät käräjillä samaan aikaan vuosina 1644 - 1648, jonka jälkeen Jören Starck jäi pois katselmusmiehen tehtävistä ja Mikael Andersson aloitti toimensa arvostetussa tehtävässä. Mikael Andersson oli hankkinut itselleen muitakin arvostettuja tehtäviä. Hän toimi alueella myös Viipurin piispan amptmannina eli nimismiehenä. Katselmusmiehenä Mikael Andersson toimi vuosina 1644 – 1664. Tuona aikana hän osallistui maariitojen katselmuksiin kymmenen kertaa. Molemmat miehet arvioivat ja tarkastivat myös muita oikeudessa käsiteltyjä maahan liittyneitä tapauksia. Päteviä katselmusmiehiä tarvittiin mm. perintöjen, maanjakojen, tangotusten ja pantiksi asettamisten yhteydessä.⁷⁰

⁶⁷ Letto-Vanamo 1997, s. 60.

⁶⁸ Letto-Vanamo 1997 s. 55.

⁶⁹ KA. PI KOa 3, s. 72. Sipoo tk 4.3.1639. KA. PI KOa 3, s. 95v – 96. Sipoo sk 18.11.1639. KA. PI KOa 3, s. 152 - 152v. Sipoo sk 4.11.1641. KA. PI KOa 3, s. 180. Sipoo 20.7.1642. KA. PI KOa 4, s. 51v - 52v. Helsinki sk 11.11.1645. KA. PI KOa 4, s. 75. Sipoo sk 19.11.1646. KA. PI KOa 4, s. 97. Sipoo ja Helsinki kk ja sk 8.11.1647. KA. PI KOa 4, s. 130v. Sipoo sk 26.10.1648. KA. PI KOa 4, s. 132v – 133. Helsinki sk 27.10.1648.

⁷⁰ Esim. KA. PI KOa 4, s. 11 - 11v. Helsinki tk 20.3.1644. KA. PI KOa 5, s. 48. Sipoo ja Helsinki kk 2. – 3.6.1662. KA. PI KOa 5, s. 51. Sipoo ja Helsinki kk 2. – 3.6.1662. KA. Po ja Ho KOa 2, s. 314 – 315. Sipoo ja Helsinki kk 11. - 12.6.1663. KA. Po ja Ho KOa 3, s. 31. Helsinki ja Sipoo kk 20.6.1664. Aalto 1996, s. 166.

Katselmusmiehet nimettiin yleensä lautamiesten joukosta. He toimivat periaatteessa puolueettomasti, kiinnittivät huomiota riidan tosiasiapuoleen ja osallistuivat maariidan ratkaisuun. Samalla katselmusmiehet edustivat asianosaisten valinta- ja päätösvallasta riippumattoman oikeudellisen auktoriteetin vähittäistä kehittymistä. Vähitellen asianosaisten toimenpiteiden merkitys väheni, mutta silti oikeudenkäytön auktoriteetti ei sitoutunut niinkään valtiollisen tuomarin lakia soveltaneeseen käskyyn vaan yhteisölliseen oikeudenkäyttöön, jossa konfliktit ratkaistiin oikeudellisessa neuvonpidossa, ei normitekstiä lukemalla. Konsensuksen kautta saatu riidanratkaisu ei ollut mitään idyllistä talonpoikaisyhteisössä vallinnutta harmoniaa vaan neuvottelujen kautta aikaansaatu oikeudenmukaisuutta. Niin kauan kuin riittävään valtiolliseen auktoriteettiin perustuvaa riidanratkaisua ei ollut, oikeudellisen ratkaisun oli saatava auktoriteettinsa oikeudenkäyttöä harjoittavasta yhteisöstä. Vähitellen 1600-luvun kuluessa tuomiovallan lähteeksi alettiin kuitenkin yhä useammin nähdä esivalta.⁷¹ Näin tapahtui ensiksi väkivallan ja seksuaalirikosten suhteen. Maariidoissa pitkään jatkuneen nimettyjen miesten käytön ansiosta käräjillä tapahtuneen riidanratkaisun perusta, sen auktoriteetti, lepäsi laajalla alalla yhteisössä.⁷² Tämä auktoriteetti kuitenkin kapeni vuosisadan kuluessa katselmusmiesten tehtävien kasaantuessa samoille miehille ja nimettyjen miesten määrän vähenyessä.

Käräjät toimivat etenkin 1500-luvulla riidan osapuolten välisten sopimusten julki-tuomisareenana. Etenkin henkirikoksien yhteydessä sopimuksilla oli tuolloin tärkeä rooli.⁷³ Sopimuksilla pyrittiin saavuttamaan sopu osapuolten välillä ilman käräjien tuomiota, jolloin riita ratkaistiin molempia tyydyttävällä korvauksella. Periaatteessa kruunu jäi näin osattomaksi sakkorahoista. Siinä missä sopimuksia suosiva käytäntö vähitellen väistyi valtiollisen auktoriteetin tieltä väkivaltarikoksissa, säilyivät ne maariidoissa, koska varsinainen riidanratkaisuprosessi niissä oli sovintoon pyrkivä samalla kun oikeudenkäytön auktoriteetti oli laajalla alalla yhteisössä. Sopimuksia voidaankin pitää perinteisenä piirteenä maariitojen oikeuskäytännöissä. Valtakunnassa vallitsevan sopimusten vastaisen käytännön taustalla oli lain merkityksen lujittaminen.⁷⁴ Lain käyttäminen tuomion perusteena yleistyi myös maariitojen yhteydessä, mutta sen käytön merki-

⁷¹ Letto-Vanamo 1997, s. 60 – 64. Ylikangas 1999, s. 75.

⁷² Letto-Vanamo 1997, s. 56.

⁷³ Ylikangas 1999, s. 69 – 82.

⁷⁴ Ibidem.

tys oli toinen kuin esimerkiksi henkirikoksien oikeuskäytännössä. Maariitojen oikeuskäsitelyssä tavoiteltiin ensisijassa sovintoa, ei niinkään rangaistusta.

Kaikista Sipoon ja Helsingin pitäjien käräjillä käsitellyistä maariidoista 24 tapauksessa eli 10 prosentissa kaikista tapauksista mainittiin päädytyn osapuolten väliseen sopimukseen tai tuomiolausekkeessa viitattiin aikaisempaan sopimukseen, joka oli nyt rikottu. Sopimuksilla oli siis vielä merkittävä rooli Helsingin ja Sipoon pitäjien riidanratkaisussa. Useimmiten sopimukseen päästiin talonpoikien keskinäisissä riidoissa. Kaikista käräjillä solmituista uusista sopimuksista 2/3 oli talonpoikien välisiä. Aatelin ja talonpoikien riidoissa sopuun päädyttiin 4 tapauksessa eli 22 prosentissa sopimuksista.

Tyypillisestä talonpoikien välisestä sopimuksesta oli kyse Helsingin ja Sipoon syyskäräjillä vuonna 1660 käsitellyssä tapauksessa, jossa käsiteltiin Kulloon kylän ja Boxin kylän välistä riitaa. Rajoja tarkastamaan oli jo edellisillä käräjillä määrätty kuusi miestä. Heistä puolet tuli Sipoon pitäjistä ja puolet Porvoon pitäjistä, jossa Kulloon kylä sijaitsi. Kun rajat oli käyty, astuivat Kulloon Erik Mårtensson ja Nils Jöransson oikeuteen ja ilmoittivat kovaan ääneen haluavansa pitää kiinni Kulloon kyläläisten ja Boxin kyläläisten laatimasta sopimuksesta koskien heidän välisiä rajoja ja rajamerkkejä. Oikeus antoi luvan sopimukseen. Sen mukaan Kulloon kyläläiset myönsivät tehneensä vääryyttä Boxin mailla ja aiheuttaneen kyläläisille vahinkoa. Korvaukseksi tästä he myöntivät antamaan ystävydestä 300 kuparitaaleria Boxin asukkaille. Sopimuksen vahvisti kirjuri Olof Jönsson ja se sinetöitiin ystävällisellä kädenpuristuksella istuvan oikeuden edessä. Täten kaikki osapuolten väliset riidat raukesivat ja vanhat rajat vahvistettiin ja ne merkittiin selvästi maastoon. Vaikka Boxin kyläläiset olivat riidan yhteydessä polttaneet Kulloon kyläläisten viljaa, asia päätettiin unohtaa solmitun sopimuksen vuoksi. Käräjäoikeus vahvisti sopimuksen ja määräsi sen rikkojalle 3 markan sakon kihlakunnantuomion rikkomisesta sekä 40 markan sakon omavaltaisuudesta.⁷⁵

Käräjät toimivat yhteisöllisen riidan ratkaisun julkituomisareenana maariidoissa. Asia oli sovittu jo katselmuksen yhteydessä ja se vain sinetöitiin käräjillä. Jos maariita olisi tuomittu käräjillä, kulloolaiset olisivat joutuneet maksamaan luultavasti sakkoa 40 markkaa ja korvaamaan vahingot. Vahingonkorvaukset olisivat nähtävästi nousseet niin

⁷⁵ KA. PI KOa 5, s. 41v. Helsinki ja Sipoo kk 4. – 5.6.1660. KA. PI KOa 5, s. 69v – 70. Helsinki ja Sipoo sk 15. – 17.9.1660.

korkeiksi, ettei kruunua haluttu riidan osapuoleksi. Solmitulla sopimuksella kulloolaiset antoivat vahingonkorvaukset suoraan kärsineelle osapuolelle jättäen kruunun sopimuksen ulkopuolelle. Suoraan toiselle riitakumppanille annetulla korvauksella uskottiin selvästi pystyttävän paremmin välttämään tulevat riidat maasta. Toisaalta käräjäoikeus korosti asemaansa sopimuksen takaajana määräämällä uhkasakon sopimuksen rikkomisesta. Tällä ehkäistiin uudet sopimukset samasta riidasta.

Syy solmittuun sopimukseen nousee esiin talvikäräjillä 1661 käsitellyssä Janakkalan pitäjän Ridasjärven kylän ja Helsingin pitäjän Hyökkälän, Paijalan ja Tuusulan kylien välisessä riidassa. Solmittu sopimus koski kaskia, jotka ridasjärveläiset olivat kaataneet em. kylien maille. Sopimuksen sinetiksi ridasjärveläiset antoivat riidan osapulina olleille 13 Hyökkälän, Paijalan ja Tuusulan kylän talonpojalle kullekin 20 kappaa ruista. Syyksi sopimukseen Ridasjärven edusmies sanoi, etteivät talonpojat halunneet enää pitkittää riitaa.⁷⁶

Harvinaisemmasta aatelisen ja talonpoikien välisestä sopimuksesta oli kyse vuoden 1660 syyskäräjillä, kun Järvenpään kyläläisten ja Vanhankylän ratsumestari Nils Ståhlhanan välinen maariita tuotiin käräjille. Jälleen kirjuri Olof Jönsson vahvisti sopimuksen. Rajat asetettiin kulkemaan Rajakorvelta Lepänojan suulle, vaikka Ståhlhanan ikiaikainen nautinta ulottui pidemmälle tästä rajasta. Käräjäoikeus määräsi sopimusta noudattavaksi ikuisesti, koska se oli laadittu molempien osapuolten vapaasta tahdosta. Sopimuksen takeeksi käräjäoikeus määräsi taas uhkasakon eli 3 markkaa tuomiorikosta ja 40 markkaa omavaltaisuudesta.⁷⁷ Syystä tai toisesta ratsumestari ei kuitenkaan tyytynyt sopimukseen vaan valitti jo seuraavilla talvikäräjillä järvenpääläisten ja Vanhankylän rajoista. Oikeus määräsi katselmuksen rajoihin ja sopu ilmeisesti löydettiin, sillä tapaus ei enää palannut käräjille.⁷⁸

Kruunulla vaikutti olleen hieman ristiriitainen rooli maariitojen sopimusten suhteen. Niiden rikkojaa uhkaavalla sakolla haluttiin selvästi estää sopimukset vastaisuudessa, mutta silti kruunun virkamies, kirjuri, esiintyi henkilökohtaisesti useaan otteeseen sopimusten takaajana. Vaikuttaisi siltä, että maariitojen sopimuksissa valtiollinen oikeus oli

⁷⁶ KA. PI KOa 5, s. 11v – 12. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula tk 4. – 5.2.1661.

⁷⁷ KA. PI KOa 5, s. 75v – 76. Helsinki ja Sipoo sk 15. – 17.9.1660.

⁷⁸ KA. PI KOa 5, s. 11v. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula tk 4. – 5.2.1661.

joutunut mukautumaan tapaoikeuteen. Jättämällä sopimuksella kruunun osattomaksi sakkorahoista, käräjillä tunnuttiin arvostettavan enemmän aikaansaattua rauhaa kuin kruunun kassan karttumista ja talonpoikien kurinalaistamista kruunun alamaisiksi. Maariitoihin liittyneet sopimukset eivät uhanneet kruunun tuomiovallan auktoriteettia samoin kuin henkirikoksiin liittyneet sopimukset, koska kyseessä oli siviiliprosessi. Sopimusten säilyminen juuri maariidoissa johtuu siitä, että maariitojen oikeus oli yhteisöllistä oikeutta, ei niinkään kruunun auktoriteettiin perustuvaa oikeutta.

Maiden haltuunottoihin liittyvät pitkätkin selostukset tuomiokirjoissa rajoista ja maan omistukseen ostopäätökseen liittyvät suullisen tradition ja muistitiedon keskeisyyteen maariidoissa. Ikiaikaiseen nautintaan viittaaminen tässä yhteydessä kertoo myös samasta asiasta. Omistuksen perusteeksi nähtiin maahan sijoitettu työ ja omistuksen moittimattomuus.⁷⁹ Ikiaikaisesta nautinnasta on mainintoja 37 tapauksessa Helsingin ja Sipoon pitäjissä. Omistuksen perustaksi mainittiin siis ikiaikainen nautinta 15 prosentissa kaikista tapauksista. Sitä käytettiin tasaisesti koko tutkimusajan eikä sen käyttö vaikuttanut vähäisimmässäkään määrin olevan väistymässä.

Kun omistuksen perustana käytettiin ikiaikaista nautintaa, sen tueksi esitettiin usein myös muita todisteita omistukselle. Vanhat tuomiot ja rajakirjeet olivat usein käytettyjä lisätodisteita. Niiden päiväykset saattoivat ulottua satojen vuosien taakse. Ikiaikaisen nautinnan painoarvoa omistusta punnittaessa kuvaa johdannossa esitetty tapaus Klas Mårtenssonin ja Mats Tönnesson Creuzhammarin välisestä niittyriidasta. Siinä ikiaikainen nautinta oli vahvempi omistuksen peruste kuin rälssikirje. Tueksi Klas toki esitti yli sata vuotta vanhoja laamannin ja kihlakunnan tuomiokirjeitä.⁸⁰

Ikiaikaiseen nautintaan ja perinteisiin oikeustapoihin perustuneita vaateita saatettiin käyttää hyvinkin individualistisiin ja moderneihin tarkoituksiin.⁸¹ Se oli yhtä käypä peruste omistukselle kuin kauppa, vaihto, pantti, perintö tai lahja. Sitä käytettiin omistuksen perustana jopa useammin kuin muita laillisia perusteita. Usein maininta ikiaikaisesta

⁷⁹ Ågren 1997, s. 295.

⁸⁰ KA. PI KOa 3, s. 150v. Helsinki sk 2.11.1641. KA. PI KOa 4, s. 11v – 12. Helsinki tk 20.3.1644.

⁸¹ Ågren 1997, s. 295.

nautinnasta haluttiin kirjalliseksi. Siksi se mainitaan monissa rajakirjeissä, sillä olihan muistitieto vakuuttavampaa, jos se esitettiin kirjallisena.⁸²

Oikeuskäsittelyn modernien piirteiden kehittyminen liittyi keskittyvän valtion syntyyn. Kustaa Vaasan ajoista lähtien maan omistusta pyrittiin selkiyttämään maakirjoin ja verotusta tehostettiin. 1600-luvulla oikeudenkäyntiä pyrittiin tekemään ennustettavammaksi ja totuuteen pyrkiväksi. Maariitojen käsittelyynkin siirtyy vähitellen moderneja piirteitä. Niiden osuus maariidoissa pysyi kuitenkin vakiona tutkimuskauden ajan. Perinteiset tavat ratkoa maariitoja olivat liian voimakkaita ja toimivia, jotta uudet tavat olisivat pystyneet lyömään läpi kovinkaan nopeasti.

Oikeuden muuttuminen totuutta eikä sovintoa etsiväksi tuotti kiinteään instanssijärjestyksen oikeudenkäyttöön.⁸³ Valitustien avautumista laamanninoikeuteen maariidoissa on pidettävä maariitojen modernina aineksena, vaikka laamanninoikeus instituutiona onkin vanhempaa perua. Siinä missä muissa rikoksissa valitettiin 1620-luvulta alkaen hovioikeuteen, oli laamanninoikeus seuraava valitusaste maariidoissa. Helsingin ja Sipoon pitäjissä asiassa vedottiin suoraan laamanninoikeuteen 12 tapauksessa ja 18 tapauksessa alioikeuden päätöksestä valitettiin laamannin oikeuteen.⁸⁴

1600-luvun kuluessa roomalaisen oikeuden termi *possessio* tuli entistä tärkeämmäksi omistusoikeutta määritettäessä. Samassa yhteydessä aiemmin käytetyllä ruotsinkielisellä sanalla *häv*d oli useita merkityksiä omistamisesta hallintaan, olemiseen ja työn antamaan oikeutukseen.⁸⁵ *Possession* etuna oli, että maan *possessio*-omistusoikeuden haltijalla ei ollut todistustaakkaa jos hänen omistusoikeutensa kyseenalaistettiin. Omistajalla oli myös tämän periaatteen mukaan oikeus maansa hedelmiin. *Possessio*-oikeuteen vedonnutta maan haltijaa pidettiin oikeudessa enenevässä määrin laillisena omistajana. *Possessio* liittyi myös feodalistisista käsityksistä peräisin olevaan täydellistä omistusoikeutta kuvaavaan termiin *dominum direktumiin*. Talonpojilla ei katsottu olevan min-

⁸² Esim. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 44v. Helsinki ja Sipoo kk 5. - 6.7.1667

⁸³ Ylikangas 1999, s. 52.

⁸⁴ Esim. KA. PI KOa 3, s. 180. Sipoo kk 20.7.1642. KA. PI KOa 5, s. 11. Sipoo, Helsinki, Nurmijärvi, Tuusula tk 4. - 5.2.1661. KA. PI KOa 4, s. 42v. Helsinki kk 7.7.1645. Katso liite 3.

⁸⁵ Urminnes hävd: suom. ikimuistoinen nautinta. Suomen kielessä ei ole samankaltaista erillistä olla tai omistaa verbiä kuten ruotsin hävd (sanasta hava) tai saksan haben.

käänlaista oikeutta täydelliseen omistusoikeuteen. Tästä huolimatta myös talonpojat käyttivät omistusvaateissaan perusteena *posessiota*.⁸⁶

Helsingin ja Sipoon pitäjissä *posessio*-termiä käytettiin tiuhaan käsiteltäessä riidanalaisen maan laillista omistajaa. Omistusta määriteltiin yhteensä 17 tapauksessa käyttäen *posessio*-termiä. 1650-luvulla termi vakiintui. Sitä ennen sitä käytettiin vain kolme kertaa ja sen jälkeen 14 kertaa. Vaikka termi tulikin käyttöön vasta 1600-luvun kuluessa, se liitettiin usein vanhempaa perua oleviin omistusoikeutta määrittäviin käsitteisiin kuten esim. ikiaikaiseen nautintaan. Tällöin saatettiin käyttää jopa termiä ikiaikainen *posessio*.⁸⁷

Vaikka maariidoissa elivät vielä pitkälle 1600-luvulle vanhat oikeuskäytännöt, puuttui valtio enenevässä määrin maanomistukseen. Verot, vuokrat, omistuksen vähittäinen muuttuminen kirjalliseksi, maanmittaukset ja säädökset maan jaoista ja lohkomisista rajoittivat merkittävästi talonpoikaista maanomistusta 1600-luvulla.⁸⁸ Myös näitä voidaan pitää moderneina piirteinä maariidoissa.

Verot maksettiin kruunulle maaomaisuuden mukaan, jonka vuoksi rajojen oikea kulku oli tärkeää. Kukaan ei halunnut maksaa veroja maasta, joka ei kuulunut omaan omistukseen. Syyskäräjillä 1668 Klaukkalan kylän asukkaat valittivat Espoon Lahnuksen kylän asukkaista, jotka olivat ottaneet klaukkalalaisilta maakappaleen. Syynä haltuunottoon oli se, etteivät klaukkalalaiset olleet pystyneet maksamaan maasta veroa. Nyt kuitenkin lahnukslaisetkaan eivät olleet suoriutuneet maahan kohdistuneista veroista ja se oli ollut autiona jo jonkun aikaa. Klaukkalalaiset olivat oikeudessa sitä mieltä, että koska lahnukslaiset eivät suoriudu myöskään veroista, maan tulisi palautua heidän omistukseensa. Oikeus päätti, että koska riidanalainen maa oli joutunut veroja vastaan Klaukkalalta Lahnukselle, kuului se siksi Lahnukselle. Lahnukslaiset määrättiin maksamaan maasta se vero, joka oli aiemmin kuulunut Klaukkalalle.⁸⁹

⁸⁶ Ågren 1997, s. 287. KA. PI KOa 5, s. 13 - 14. Helsinki ja Sipoo sk 12. - 13.9.1659. KA. PI KOa 5, s. 20 - 20v. Helsinki ja Sipoo tk 3. - 4.2.1662. KA. PI KOa 5, s. 68v. Sipoo ja Tuusula sk 26. - 27.9.1662.

⁸⁷ Esim. KA. PI KOa 5, s. 13v - 14. Helsinki ja Sipoo sk 12. - 13.9.1659. Män långstradh å Engier skola dhe så här effter som af gammalt varit hafwer Uhtteegskiffte niutha och innom hwar andres Råår POSSIDERA, SOSÅM SIN Uhrminnes häfdh och wällfängen egendom effter 1 CAPITAL i Jorde Balcken. KA. PI KOa 5, s. 68v. Sipoo ja Tuusula sk 26. - 27.9.1662. [...] uthaf uhrminnes tider af bem:te Anderses förfäder POSSIDERAT åhr [...].

⁸⁸ Jutikkala 2003, s. 241. Jutikkala 1958, s. 105. Mäkelä-Alitalo 2003, s. 183 - 195.

⁸⁹ KA. Po ja Ho KOa 4, s. 44v - 45. Helsinki ja Sipoo sk 6. - 8.10.1668.

Modernit ja perinteiset oikeudenkäytännöt elivät usein sulassa sovussa maariidoissa. Asian käsittelyssä saatettiin yhtä hyvin viitata tehtyyn maanmittaukseen kuin ikiaikaiseen nautintaankin. Tällaisesta tapauksesta oli kyse Löparön kartanon Henrik von Nödingin ja Träskin kylän välisessä riidassa Löparön niitystä. Henrik von Nöding esitti oikeudelle laamannioikeuden tuomion vuodelta 1578, jonka mukaan 12 heinäkuorman suuruinen Löparön niitty sijaitsi Löparön kartanon mailla. Tuomio perustui tuolloin kartanon ikiaikaiseen nautintaan. Niitty oli ollut kuitenkin jo hyvän aikaa Träskin kyläläisten hallussa, sillä nyt oikeudessa esitetty tuomiokirje oli ollut Massbyn kartanon Henrik Blåfeldtillä panttina 30 hopeataalerin velasta. Laina oli nyt maksettu ja tuomiokirja palautunut sen oikealle omistajalle. Tämän vuoksi Henrik von Nöding oli sitä mieltä, että niityn tulisi palautua hänelle ja Träskin kylän asukkaiden tulisi maksaa takaisin aiheuttamansa vahingot. Träskin kylän asukkaat olivat kuitenkin toista mieltä. Heidän mielestään niitty sijaitsi heidän kylänrajojensa sisäpuolella, kuten Lydik Matssonin jo yli 30 vuotta sitten suorittamassa maanmittauksessa osoitettiin. Talonpojilla ei kuitenkaan ollut maanmittauksesta kirjallista todistusta, vaikka he olivat sitä useaan otteeseen pyytäneet oikeudelta. Talonpojat olivat perustaneet omistuksensa tähän mittaukseen siitä huolimatta, että niityn nimikin kertoi sen kuuluvan kartanolle. Oikeus määritteli tuomiota julistaessaan maariidoissa hyväksytyjen omistuksen perusteiden tyypit.

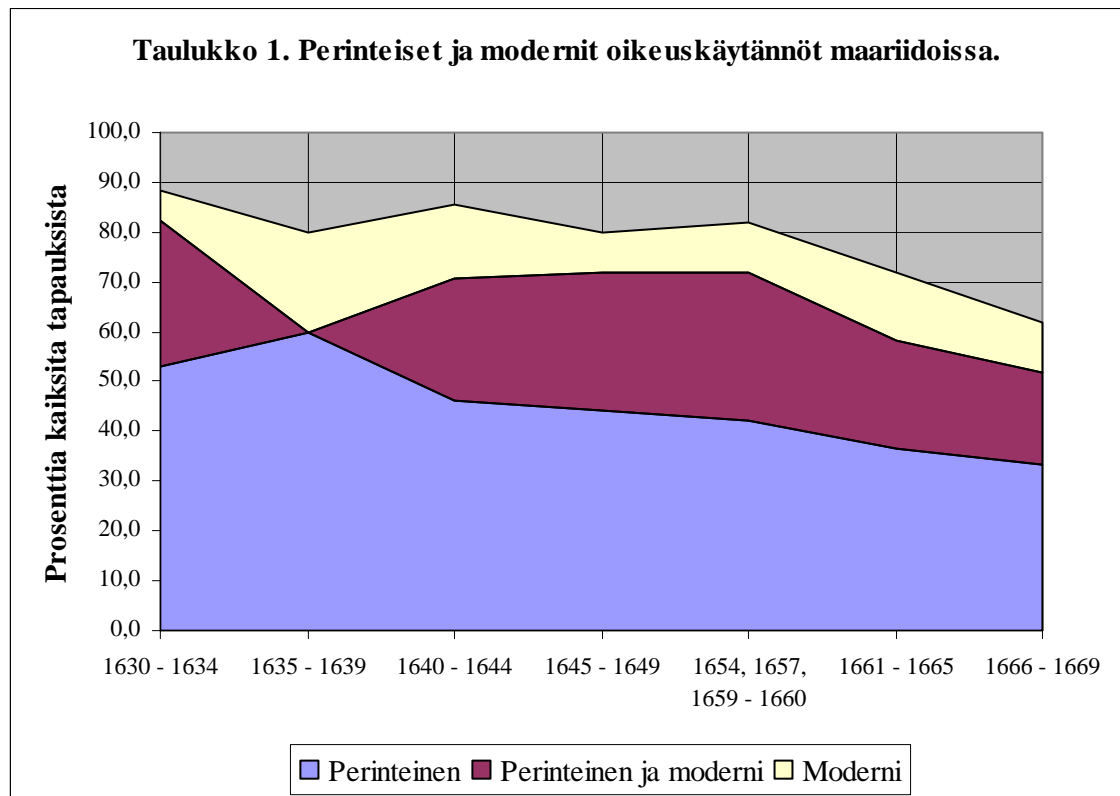
”Koska Träskin kyläläiset eivät pystyneet näyttämään ikiaikaista nautintaa Löparön niittyyn saati sitten kirjallista todistusta eivätkä myöskään vanhan miehen todistusta, katsoo oikeus Löparön kartanolla olevan vahvemman oikeuden niittyyn vanhassa laamannin kirjeessä.”

Tällä perusteella oikeus vahvisti Henrik von Nödingin omistusoikeuden niittyyn ja tuomitsi Träskin kyläläiset 3 markan sakkoon luvattomasta käytöstä ja 6 markan sakkoon laamannin tuomion rikkomisesta. Lisäksi heidän oli hyvitetävä Löparön kartanolle viemänsä heinät.⁹⁰

Taulukossa 1. olen esittänyt Helsingin ja Sipoon pitäjissä käsiteltyjen maariitojen perinteisten ja modernien piirteiden osuuden oikeuskäytännöistä. Perinteisiksi piirteiksi olen

⁹⁰ KA. PI KOa 5, s. 49v – 50. Helsinki ja Sipoo kk 4. - 5.6.1660.

määritellyt riidan ratkaisuksi laaditut sopimukset, valat, katselmukset, lautakuntien antamat arviot ja päätökset, muistitietoon perustuneet todistukset omistuksen perusteista, ikiaikaisen nautinnan, työhön perustuneen maanomistusoikeuden ja omistuksen moittimattomuuden. Moderneiksi piirteiksi olen määritellyt maanmittauksiin perustuneet omistukset, vaatimukset maanjaosta, *possio*-termin käytön, vetoamisen kirjallisiin todistuksiin, veroihin tai vuokraan omistusoikeudessa sekä valitukset ylempään oikeusasteeseen. Kaikissa tapauksissa em. piirteitä ei kuitenkaan ole mainittu. Kirjuri oli saatanut kirjata lakonisesti tuomiokirjaan vain riidan osapuolet, kohteen ja tuomion. Näistä jaottelua moderniin ja perinteiseen ei ole ollut mahdollista tehdä. Näiden tapausten osuus vaihteli 12 – 38 prosentin välillä. Määrä lisääntyi oikeudessa käsiteltyjen tapausten kokonaismäärän kasvaessa 1660-luvulla.

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Tutkimuskauden ensivuosina modernit ainekset vaikuttaisivat olleen vasta tuloillaan, mutta vakiinnuttivat asemansa maariitojen ratkaisussa 1630-luvun loppuun mennessä.

Tämän jälkeen niitä käytettiin tasaisesti läpi tutkimus ajan. Perinteiset oikeustavat pysyivät vallitsevina koko tutkimusajan, mutta niiden asema heikkeni tasaisesti.

Syy perinteisten oikeustapojen yleisyyteen oli niiden keskeisellä roolilla etenkin talonpoikien välisissä maariidoissa. Modernit piirteet lisääntyivät merkittävästi 1650-luvulta alkaen etenkin maariidoissa, joissa toisena osapuolena oli aatelinen.

Taulukko 2. Perinteisten ja modernien oikeustapojen käyttö talonpoikien välisissä maariidoissa 1630 – 1669.

	Perinteiset oikeustavat	Perinteiset ja modernit oikeustavat	Modernit oikeustavat
1630 – 1649	64 % / 14 kpl	27 % / 6 kpl	9 % / 2 kpl
1654 – 1669	39 % / 16 kpl	51 % / 21 kpl	10 % / 4 kpl

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Taulukko 3. Perinteisten ja modernien oikeustapojen käyttö aatelisten ja talonpoikien välisissä maariidoissa 1630 – 1669.

	Perinteiset oikeustavat	Perinteiset ja modernit oikeustavat	Modernit oikeustavat
1630 – 1649	55 % / 11 kpl	35 % / 7 kpl	10 % / 2 kpl
1654 – 1669	37 % / 9 kpl	42 % / 10 kpl	21 % / 5 kpl

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

On siis nähtävä, että aateliset toivat mukanaan muutoksen maariitojen käsittelyyn. Talonpoikainen paikallisyhteisön oikeus ei voinut olla puolueeton aatelistia kohtaan, jotka sen vuoksi oikeudessa turvautuivat mieluummin modernisoituvan valtion tarjoamiin omistuksen perusteisiin ja modernimpaan oikeusainekseen. Aateliset ymmärsivät oikeuden ennustettavuuden ja omistusten perusteiden kirjallisuuden ajavan heidän etujaan. Kun kruunu turvasi omistuksen, ei heidän tarvinnut alistua talonpoikaisen riidantarkaisun armoille. Tuomarit ja lainlukijat olivat helpommin taivuteltavissa säätyläisten puolelle kuin talonpoikainen kärjäyhteisö.

2.5 Mahtivaltio ja sosiaalinen areena

Oikeustapojen analysoinnissa jäljellä on enää kysymys siitä, minkälainen areena käräjäoikeus oli maariitojen ratkaisulle. Oliko se sopimukseen pyrkivä vuoropuhelun areena, jossa pyrittiin konfliktien ratkaisuun vai käyttikö kruunu käräjiä valtansa lujittamisen näyttämönä pakottaen osapuolet laillisuuteen? Asiasta on vuosien varrella käyty tieteellistä kiistaa varsinkin Heikki Ylikankaan ja Eva Österbergin välillä väkivaltarikollisuuden suhteen.⁹¹

Eva Österbergin mukaan keskiaikainen ja 1500-luvun oikeus toimi ratkaisuareenana ihmisten henkilökohtaisille konflikteille. Yleisimmin langetetuilla rangaistuksilla, sakoilla, oli tarkoitus integroida yksilö takaisin yhteisönsä. Yhteisön keskeisiä tabuja rikkovaa kuitenkin rangaistiin ankarasti mestauksella tai karkotuksella. Lain Österberg näki olevan pikemminkin yhteisöä koossapitävä voima kuin valtion tai tiettyjen ryhmien etujen väline. Oikeus koettiin paikkana, jossa suurin osa yhteisön juridisista ongelmista pystyttiin ratkaisemaan. Talonpojat osoittivat käräjille suurta lojaalisuutta laillisena ja sosiaalisena areenana. Modernin valtion synnyttämä kurinalaistamisprosessi sai aikaan väkivallan laskun. Oikeus ei ollut enää 1600-luvulla vain sosiaalinen areena, vaan siitä tuli myös vallan näyttämö, missä viranomaiset pystyivät kommunikoidaan kansan kanssa, legitimoimaan oman asemansa ja osoittamaan talonpojille heidän asemansa alamaisina. Tämä johti käräjille osoitetun lojaalisuuden rappeutumiseen ja niskoittelu yleisty, kun alioikeudet ryhtyivät palvelemaan kruunun intressejä. Käräjiä ei kuitenkaan voida nähdä vain johtavan eliitin vallan välineenä, sillä käräjillä talonpoikaisten lautamiesten asema oli vahva.⁹²

Heikki Ylikangas tarkastelee varsinkin 1500-luvun käräjäoikeutta ja yhteiskuntaa hyvin toisesta näkökulmasta. Näkökulma perustuu osittain Suomen 1500-luvun lopun poikkeuksellisen levottomiin oloihin. Hänen mukaansa Österbergin ja muiden ruotsalaistutkijoiden näkemykset ovat liian positiivisia. Yhteiskunta ei ollut niin harmoninen ja tasapainoinen kuin tutkijat ovat esittäneet. Ylikankaan mukaan 1500-luvun väkivaltaisuus oli vain ilmausta yhteiskunnasta, jonka rauhaa ei voitu taata lain avulla. Laittomassa

⁹¹ Ylikangas 1999, s. 104 ja 112. Österberg 1988 s. 63 – 64 ja 158 – 160. Katso myös Sandmo 2000, s. 54 – 67.

⁹² Österberg 1988, s. 63 – 64 ja s. 156 – 160. Österberg 1991, s. 10 – 22. Jutikkala 2003, s. 286

yhteiskunnassa asemia ja etuja puolustettiin voimalla ja väkivallalla. Yhteiskunta oli pelon ja väkivallan hapattama yhteisö, jota määräsi vahvemman oikeus. 1600-luvun modernin valtion kehitys toi tullessaan laillisuuden, joka vähensi väkivaltaa ja selkeytti omistusolot. Hänen mukaansa juuri maariitojen luonteen muutos 1600-luvulla onkin osoitus keskittyvän hallintokoneiston kurinalaistamisjärjestelmän toiminnasta. Oikeus lakkasi olemasta paikallisen vallankäytön arena ja siitä tuli valtion työkalu alamaisten käyttäytymisen kontrolloimisessa. Omistus turvattiin lisääntyvässä määrin vetoamalla lakiin terrorin ja pelottelun sijasta.⁹³ Yhteiskunnasta tuli kuitenkin samalla alamaisyhteiskunta ja laista se instrumentti, jolla valtiota ohjailtiin. Mahtivaltion synty nosti aatelin yhteiskunnan huipulle. Ylioikeuksien miehittäminen aatelisilla teki oikeustiestä toimivan kanavan aatelin etujen ajamiselle.⁹⁴

Kumpaa roolia oikeus näytteli maariidoissa? Oliko se kurinalaistava ankarine rangaistuksineen ja ajoiko se keskeisesti aatelin etuja vai toimiko käräjät riidanratkaisuareenana tasa-arvoisten kiistakumppaneiden välillä? Pyrkivätkö viranomaiset ja kruunu osoittamaan mahtiaan maariita-asioissa? Asiassa on muistettava, että kyseessä oli siviiliprosessi ja riita-asia, ei niinkään rikollinen toiminta, joka tuli juuria pois alamaista, vaikka maariidat määriteltiinkin rangaistuksen alaisiksi teoiksi maanlaissa. Seurauksena omavaltaisuudesta oli aina sakko, joten rangaistuksissa ei niinkään ollut samanlaista pelotevaikutusta kuin ruumiinrangaistuksissa, vaikka 40 markan sakko olikin suuri.

Maariidoissa periaatteessa tasa-arvoiset osapuolet kiistelivät maasta ajaen itse asiaansa käräjillä. Käräjät olivat vain arena konfliktille. Tuomari tai lainlukija ei näytellyt ratkaisevaa roolia vaan kantaja syytti vastaajaa, joka pyrki perustelemaan oman oikeutensa. Tuomio julistettiin katselmusmiesten arvoin mukaan. Kysymykseen siitä, olivatko käräjät valtion työkalu alamaisten käyttäytymisen kontrolloimisessa vai paikallisen vallankäytön arena, tarjoavat maariitojen tapauksessa parhaimman vastauksen Maria Ågrenin ja Pia Letto-Vanamon näkemykset käräjien roolista. Ne edustavat Ylikankaan ja Österbergin näkemysten välimuotoa. Ågrenin mukaan valtion kontrollointi ja säännöstely, joita usein korostetaan tämän aikakauden keskeisinä piirteinä, olivat selvästi takalalla omistusoikeusjärjestelmästä. Muistitieto ja kirjallinen kulttuuri elivät rintarinnan maankatselmuksissa, valat ja ikiaikainen nautinta, sopimukset ja lautakunnan sekä kat-

⁹³ Ylikangas 1999, s. 116 – 117.

⁹⁴ Ylikangas 1986, s. 51 – 58. Ylikangas 1999, s. 95 – 104.

selmusmiesten keskeinen rooli elivät maanomistukseen liittyvissä asioissa ja etenkin maariidoissa huomattavasti pitempään kuin vastaavat keskiaikaiseen lainkäyttöön liittyneet ilmiöt rikosasioissa.⁹⁵ Tämän vuoksi on nähtävissä, että käräjillä maariidat pyrittiin ratkaisemaan koko yhteisön voimin, sillä ratkaisemattomana ne saattaisivat jatkaa ikuisuuksia ja johtaa väkivaltaan. Siksi paikallinen vallankäyttö oli keskeisessä asemassa maariitojen ratkaisussa.

Pia Letto-Vanamon mukaan maariitojen oikeus oli vakuuttuneisuuden oikeutta, ei auktoritatiivista oikeutta. Yhteisöstä ammentava oikeus ei kuitenkaan ollut mitään idyllistä talonpoikaisyhteisössä vallinnutta harmoniaa, vaan neuvottelujen avulla aikaansaattua oikeudenmukaisuutta. Keskeisenä osana siitä olivat erilaiset uskoutuista miehistä kokoonpannut katselmukset. Maariidoissa vanha oikeustapa eli pitkälle 1600-luvulle. Siinä päätöksen teko lepäsi laajalla pohjalla yhteisössä. Oikeudelliset ratkaisut maariidoissa saivat auktoriteettinsa vielä pitkälle 1600-luvulle yhteisöstä.⁹⁶ Toisaalta modernisoituva valtio takasi sen, että tapaukset tuotiin käräjille eikä maita otettu enää haltuun väkivallalla ja terrorilla, sillä käräjillä oli nyt kruunun tuomaa arvovaltaa, jolla tuomiot pysyivät voimassa. Tuomioista saaduilla kirjallisilla todistuksilla pystyttiin myöhemmin todistamaan omistusoikeus, jos se kyseenalaistettiin uudelleen.

3. MAARIIDAT - AGRAARISEN YHTEISKUNNAN TYYPPIRIKOS

3.1 Yleinen rikos

Maariidat olivat yksi suurimmista rikosryhmistä niin 1500-luvulla kuin 1600-luvullakin. Vertailtaessa eri pitäjänhistorioiden ja rikosrakennetutkimusten esittämiä lukuja havaitaan, että maariidat olivat usein 3. tai 4. suurin rikosryhmä. Heikki Ylikangas on kerännyt tietoa Etelä-Suomen pitäjistä ja Ruotsin Vendelin pitäjästä ja havainnut, että omaisuusriitojen osuus vaihteli alueilla 5 – 20 prosentin välillä.⁹⁷

⁹⁵ Ågren 1997, s. 294 – 295.

⁹⁶ Letto-Vanamo 1997, s. 54 – 64.

⁹⁷ Ylikangas 1971, s. 103 ja 108 – 109.

Taulukko 4. Maariitojen prosentuaalinen osuus kaikista käräjillä käsitellyistä tapauksista Lohjalla, Hämeessä ja Uplannissa.

Lohja	1571 – 1600	5,2 %
	1601 – 1625	2,8 %
	1620 – 1650	11,6 %
Häme	1631 – 1634	17,5 %
	1664 – 1666	8,5 %
Ruotsi, Uplanti: Vendelin pitäjä	1615 – 1645	19,2 %

Taulukon lähde: Ylikangas 1971, s. 103; 108 - 109.

Olli Matikainen on laatinut väitöskirjassaan laajan rikosrakenteen Itä-Suomen Jääsken pitäjistä, josta nähdään, että omaisuusriidat muodostivat 11,8 prosenttia kaikista rikoksista 1630 – 1669 Itä-Suomessa. Se oli alueella 3. suurin rikosryhmä.⁹⁸ Seppo Aallon Porvoon kihlakuntaa koskevasta rikosrakenteesta taas havaitaan, että maariidat muodostivat pitäjässä 11,5 prosenttia kaikista tapauksista 1631 – 1669. Kun tarkastellaan tarkemmin tutkimuksen kohteena olevaa aluetta, huomataan, että maariidat muodostivat Helsingin ja Sipoon pitäjissä 10 prosenttia kaikista rikoksista. Rikosryhmä oli alueen 4. suurin.

Suur-Tuusulan historiassa esitetään, että maahan kohdistuvat rikokset muodostivat vuosina 1601 – 1643 9,7 prosenttia kaikista rikoksista. Se oli tuolloin 4. suurin rikosryhmä. Helsingin pitäjänhistoriassa taas kerrotaan, että omaisuuteen kohdistuvat rikokset muodostivat 12,8 prosenttia rikoksista vuosina 1670 – 1690 ja ne muodostivat tuolloin 3. suurimman rikosryhmän. Myös Nurmijärven ja Sipoon pitäjänhistorioissa on laskettu sakkoluetteloiden ja tuomiokirjojen avulla rikosrakennetta. Luvut poikkeavat kuitenkin merkittävästi edellä esitetyistä. Nurmijärvellä omaisuusrikokset olivat 2,9 prosenttia rikoksista ja Sipoossa 1,5 prosenttia rikoksista. Molemmilla alueilla ne olivat yksi pienimmistä rikosryhmistä.⁹⁹

Kun tarkastellaan Sipoon ja Helsingin pitäjien tuomiokirjoja vuosilta 1630 – 1669, alueen maariidat vastasivat hyvin muista tutkimuksista saatuja tietoja. Maariitojen osuus

⁹⁸ Matikainen 2003, s. 208 – 209.

⁹⁹ Siiriäinen – Sarkamo 1983, s. 191. Kuisma 1990, s. 282 – 283. Tommila 1958, s. 170. Rantanen – Kuvaja 1994b, s. 104.

oli tutkimusalueella hieman yli 11 prosenttia. Osuus ei juuri vaihtelee vuosien 1630 – 1634 korkeaa 22,1 prosenttia lukuun ottamatta.

Taulukko 5. Maariitojen osuus Sipoon ja Helsingin pitäjien rikoksista viisivuotiskausittain vuosina 1630 – 1669.

	Maariidat lkm	Kaikki käsitellyt tapaukset	Maariitojen % -osuus kaikista tapauksista
1630 – 1634	17	77	22,1
1635 – 1639	10	94	10,6
1640 – 1644	31	259	12,0
1645 – 1649	21	184	11,4
1654, 1657, 1659 – 1660	35	364	9,6
1661 – 1665	80	788	10,2
1666 – 1669	50	428	11,7
Yhteensä	244	2194	11,1

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Luvut antavat hyvin stabiilin kuvan maariidoista. Maariitojen suhteellinen osuus kaikista käräjillä käsitellyistä tapauksista pysyi lähes vakiona, mutta tapausten määrässä tapahtui suuriakin muutoksia. Ne lisääntyivät voimakkaasti samoin kuin muutkin käräjillä käsitellyt tapaukset. Tämä tulee esiin hyvin tarkasteltaessa käräjillä käsiteltyjen tapausten määrää tarkemmin.

Taulukko 6. Käsitellyt maariidat kutakin käräjäkertaa kohden Sipoon ja Helsingin pitäjissä viisivuotiskausittain vuosina 1630 – 1669.

	Käräjäkerrat	Maariitoja / käräjät	Kaikki käsitellyt tapaukset / käräjät
1630 – 1634	25	0,68	3,1
1635 – 1639	24	0,42	3,9
1640 – 1644	26	1,19	10
1645 – 1649	20	1,01	9,2
1654, 1657, 1659 – 1660	14	2,5	26,0
1661 – 1665	21	3,81	37,5
1666 – 1669	14	3,57	30,6
Yhteensä	144	1,69	15,2

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Luvuista nähdään, että siinä missä maariitoja käsiteltiin noin joka toisella käräjäkerralla 1630-luvulla, niitä käsiteltiin jo jokaisella käräjäkerralla vähintään yksi tapaus 1640-luvulle tultaessa. 1660-luvulla käräjät käsittelevät jo lähes 4 tapusta kutakin käräjäkerta kohden. 1650-lukua on pidettävä tutkimusalueella käänteen tekevänä vuosikymmenä. Sen jälkeen käräjät olivat vakiinnuttaneet paikkansa talonpoikaisessa yhteisössä myös maariitojen riidanratkaisuelimenä. On kuitenkin huomattava, että siinä missä maariitojen määrä kuusinkertaistui 1630-luvulta 1660-luvulle, käsiteltyjen tapausten kokonaismäärä yli kaksitoistakertaistui.

Kun maariitojen lukumäärä suhteutetaan aikaan ja väestömäärään, pystytään maariitoja vertailemaan ajallisesti ja paikallisesti. Taulukon 7. luvut on laskettu vuoden 1634 henkikirjoista lasketun väkilukuarvion mukaan.¹⁰⁰

Taulukko 7. Maariidat 100 000 asukasta ja vuotta kohden viisivuotiskausittain Sipoon ja Helsingin pitäjissä 1630 – 1669.

Maariidat / vuosi / 100 000 as.	
1630 – 1634	67,3
1635 – 1639	39,6
1640 – 1644	122,8
1645 – 1649	83,2
1654, 1657,	173,3
1659 – 1660	
1661 – 1665	316,8
1666 - 1669	247,5
Keskiarvo	146,4

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Luvut vahvistavat ja tarkentavat jo aiemmin muodostunutta kuvaa. Aina 1630-luvun loppuun maariitoja käsiteltiin tasaisesti, mutta harvakseltaan käräjillä. Sitten tapahtui voimakas nousu, joka hieman taantui 1640-luvun lopulla ja lähti taas jyrkkään nousuun 1660-luvulla. Maariidat lisääntyivät samoin kuin muutkin tapaukset. Siksi niiden suhteellinen osuus pysyi vakaana. Kun maariidat suhteutetaan väkilukuun ja aikaan saadaan todellinen kuva siitä kuinka paljon maariidat lisääntyivät. 1630-luvulta 1660-luvulle maariidat lähes viisinkertaistuivat. Verrattaessa 1630-luvun lopun 1660-luvun alun lu-

¹⁰⁰ Katso liite 4.

kuja, maariidat jopa kahdeksankertaistuivat. Muut tapaukset kuitenkin kymmenkertaisuivat samana aikana. Maariitojen lisääntymistahti ei siis ollut yhtä nopeaa kuin muiden tapausten lisääntyminen 1600-luvulla. Tuon ajan tuomiokirjamateriaalin paisumistahan on usein selitetty sillä, että juuri maariitojen lisääntyvä tuominen käräjille olisi kasvatannut tuomiokirjamateriaalin määrää. Näin ei siis yksiselitteisesti voida sanoa käyneen Sipoossa ja Helsingin pitäjissä. Maariitojen määrä toki kasvoi, mutta huomattavasti enemmän kasvoivat muiden tapausten määrät.

Oikeuden tehostuminen näkyi enemmän muiden käräjillä käsiteltyjen tapausten kautta kuin maariitojen. Maariitojen kasvun taitekohta on 1640-luvulla eli samana aikana, milloin Porvoon kihlakunnassa alkoi olla Seppo Aallon mainitsema täyden maan tilanne. Tuolloin säätyläiset, porvarit, sotilaat ja mahtitalonpojat alkoivat hamuta maata ja sopivia autiotiloja, jotka voisi liittää entisiin omistuksiin.¹⁰¹ Samasta syystä ilmeisesti myös maariidat lisääntyivät. Tästä saa tarkempaa tietoa, kun tarkastellaan riitojen osapuolia.

3.2 Riitojen osapuolet käräjillä

1600-luvun puolessavälissä maariidat koskettivat kaikkia Helsingin ja Sipoon pitäjien yhteiskuntaryhmiä. Yleensä maataomistavat ryhmät olivat riitojen osapuolina, mutta myös maata omistamattomat itselliset aiheuttivat riitoja.

Vielä 1500-luvulla rälssimaan osuus oli Helsingin ja Sipoon pitäjissä vähäinen. 1600-luku ja varsinkin sen puoliväli oli aatelisen maanomistuksen kasvun aikaa. Lahjoituksia jaettiin runsaskätisesti. Aateli hankki myös muihin keinoin talonpoikaismaata haltuunsa ja uusia suurtiloja ja säterikartanoita muodostettiin kiihtyvässä tahdissa. Autiotilat päätyivät säätyläisten ja upseeriston tilusten osiksi.¹⁰² Tämä näkyi välittömästi myös maariidoissa. Merkittävä osa riidoista oli aatelin alkuun panemia.

Upseeristo ja sotilaat eivät sotaishana vuosisatana juuri kotitiloillaan viipyneet. Kuitenkin myös he, mutta etenkin heidän vaimonsa olivat edustettuina käräjillä omaisuusriitojen

¹⁰¹ Aalto 1996, s. 165.

¹⁰² Kuisma 1990, s. 93.

yhteydessä. Heille oli 1600-luvun kuluessa lahjoitettu etenkin autoituneita talonpoikais-tiloja.¹⁰³

Myös Helsingin ja Porvoon kaupunkien porvarit esiintyivät käräjillä maariitojen yhteydessä. He olivat alueella huomattavia maanomistajia. Suhteet kaupunkien ja maaseudun välillä eivät olleet aina mutkattomat. Etenkin Helsingin pitäjässä ristiriitoja aiheutti kaupungeille annetut maalahjoitukset maalaispitäjän kustannuksella.¹⁰⁴

Kirkko toimi myös maanomistajana alueella, vaikka uskonpuhdistuksen jälkeen sen maaomaisuus oli kaventunut merkittävästi. Sillä oli omistuksia pappiloidensa lisäksi Lehtisaassa ja Rekolassa, jotka olivat toistuvien riitojen aiheena 1600-luvun puolessa välissä.¹⁰⁵ Kirkkoherrat taistelivat maasta Sipoon ja Helsingin pitäjissä siinä missä muutkin. Heidän suhteensa maahan oli kuitenkin hieman toisenlainen kuin muilla. He saivat käyttää pappilan maita, mutta ne palautuivat virkakauden jälkeen aina kirkolle ja siirtyivät seuraavalle viranhaltijalle.¹⁰⁶

1600-luvun kuluessa yhteiskunta eriarvoistui merkittävästi. Se synnytti suuren maata omistamattoman ryhmän. Nämä itselliset aiheuttivat ristiriitoja asumalla kylien yhteismaalla ja perustaen sinne tupia, kasketen ja keräten kotitarvepuita metsästä.

Taulukko 8. Kantajien yhteiskuntaryhmä tuomion saaneissa maariidoissa

Ryhmä	Abs.	Suht. (%)
Talonpoika	96	53,6
Säätyläinen	49	27,4
Sotilas	13	7,3
Porvari	8	4,5
Kirkko	8	4,5
Ei mainita	3	1,7
Muu	2	1,1
Yhteensä	179	100,0

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Kuisma 1990, s. 25 – 26.

¹⁰⁵ KA. PI KOa 5, s. 51 - 52v. Helsinki vk 24.6.1660.

¹⁰⁶ Rantanen - Kuvaja 1994b, s. 218.

Taulukko 9. Vastajien sosiaalinen ryhmä maariidoissa

Ryhmä	Abs.	Suht. (%)
Talonpoika	138	77,1
Säätyläinen	20	11,2
Itsellinen	6	3,4
Sotilas	6	3,4
Porvari	2	1,1
Kirkko	1	0,6
Ei mainita	2	1,1
Muu	4	2,2
Yhteensä	179	100,0

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Taulukoista 8. ja 9. nähdään, että etenkin säätyläiset olivat erityisen innokkaita käräjöimään maariidoissa. Kantajina he olivat 27,4 prosentissa tapauksista, vaikka heidän osuutensa alueen väestöstä oli vain noin 2 – 3 prosenttia. Myös maariitojen vastaajina he olivat todennäköisemmin kuin muut säädyt suhteessa osuuteensa väestöstä.¹⁰⁷ Säätyläisillä oli yli kuusinkertainen todennäköisyys esiintyä käräjillä joko kantajana tai vastaajana talonpoikiin nähden, jos verrataan heidän tapausten määrää säätyläisten osuuteen alueen väestöstä. Erityisesti kantajana säätyläiset olivat muita ryhmiä useammin. He olivat yksitoista kertaa todennäköisemmin kantajana maariidassa kuin talonpojat. Myös vastaajien puolella säätyläiset olivat oikeudessa talonpoikia useammin. Vastaajana he olivat kolme kertaa todennäköisemmin kuin talonpojat suhteessa väkilukuunsa. Selityksenä tähän oli aatelisten suhteellisesti suuremmat maaomaisuudet talonpoikiin verrattuna. Suuret maaomaisuudet lisäsivät naapureiden ja siten kiistakumppanien määrää ja toisaalta aiheuttivat kateutta ja kaunaa. Aatelisten osuus alueen mantaaleista vastasi suurin piirtein Helsingin pitäjän osalta heidän osuuttaan maariitojen kantajina ja vastaajina. Sipoossa he olivat tästä näkökulmasta jopa aliedustettuina.¹⁰⁸

Talonpoikien osuus kantajien ryhmässä vastaa heidän osuuttaan väestöstä. Vastaajina he olivat kuitenkin muita säätyjä useammin. Tästä on pääteltävissä, että maariidat olivat alueen suurten maanomistajien keino kartuttaa entisestään maaomaisuuttaan ja toisaalta puolustaa sitä talonpoikaisia naapureita vastaan. Säätyläiset nostivat toistuvasti oikeus-

¹⁰⁷ Katso liite 4 ja 5.

¹⁰⁸ Kuisma 1990, s. 180 – 202. Tommila 1959, s. 30 – 35, 65 - 74. Rantanen - Kuvaja 1994a, s. 149 – 174. Aatelisten maaomaisuus oli Helsingin pitäjässä n. 30 prosentin luokkaa. Sipoossa aatelisilla oli noin 60 prosenttia mantaaleista.

juttuja maasta juuri talonpoikia vastaan. Toisaalta luvut kertovat myös siitä, että säätyläisillä ja talonpojilla oli poikkeavat käsitykset maanomistuksesta. Talonpoikien ja irtaimen väestön tapa käyttää yhteismaata kärjisti usein säätyjen välit. Säätyjen suhteet olivat myös koetuksella, kun aateliset usein katsoivat rälssiksi saamansa maan olevan heidän täydellisessä omistusoikeudessaan, välittämättä talonpoikien perintöoikeudesta. Aatelisten näkemyksen mukaan heillä oli oikeus toimia rälssimaallaan mielensä mukaan.¹⁰⁹

Talonpojat olivat tyypillisesti vastaajana kaikissa tapauksissa riippumatta kantajan säädystä. He olivat yli 77 prosentin todennäköisyydellä vastaajana riippumatta siitä mistä säädystä kantajassa oli kyse.¹¹⁰ On kuitenkin huomattava, että talonpoikaissäädyn sisäiset riidat muodostivat suurimman osan talonpoikien omista maariidoista, olivathan he enemmistönä väestöstä, mutta 47,8 prosentissa tapauksista talonpojat vastasivat muita säätyjä vastaan. Talonpoikien korostunut osuus maariitojen vastaajista kertoi siitä, että myös he syyllistyivät laittomiin keinoihin maan hankinnassaan. Toisaalta juuri heidän maansa kustannuksella muut säädyt pyrkivät laajentamaan omia omistuksiaan. Kummasta tapauksesta milloinkin oli kyse, riippui siitä kuinka vahvat perusteet kantajalla oli riidassa.

Maariitoihin syyllistyivät kaikki 1600-luvun yhteiskunnan jäsenet talonpojista aatelisiin, kirkkoherroihin ja itsellisiin. Rikosta eivät kaihtaneet yhteiskunnan johtohahmot eivätkä sen vähäisimmät jäsenetkään. Maa vaikutti olevan tärkeä kaikille. Olihan kyseessä ihmisen toimeentulo. Syyllistyminen rikokseen ei myöskään vaikuttanut marginalisoivan riidan osapuolta. Hän pystyi toimimaan yhteisönsä jäsenenä oikeuskäsittelyn jälkeen, ilman että mitään vaikutusta olisi aiheutunut hänen asemaansa.

3.3 Voittajat ja häviäjät

Maariitojen tuomio kallistui yleensä riidan kantajan hyväksi. Kaikista tapauksista 68,2 prosentissa riidan oikeuteen tuonut osapuoli voitti oikeudessa. Vastaajana riidassa ollut voitti vain 17,3 prosentissa. Oikeus tuomitsi 6,1 prosenttia tapauksista kummankin osapuolen hyväksi ja 8,4 prosentista tapauksia tehtiin suoraan valitus ylempään oikeusas-

¹⁰⁹ Esim. KA. PI KOa 4, s. 131 – 132v. Helsinki sk 27.10.1648. Ramsay 1984, s. 193 – 204.

¹¹⁰ Katso liite 6.

teeseen. Luvuista on pääteltävissä, että tapauksen oikeuteen tuonut oli usein vääryyttä kokenut osapuoli ja pystyi sen käräjillä todistamaan niin, että oikeuskin yleensä hyväksyi perusteet.¹¹¹ Koska talonpoikia oli selvästi vähemmän kantajissa kuin vastaajissa, vaikuttaisi siltä, että oikeus suosi muita säätyjä talonpoikien kustannuksella.

Tarkasteltaessa vain säätyläisten ja talonpoikien tapauksia selviää, että talonpojan itse tuodessa maariidan oikeuteen hänellä oli kuitenkin aatelista paremmat mahdollisuudet voittaa riita. Talonpoika voitti kantamistaan riidoista 72,9 prosenttia ja hävisi 13,5 prosenttia, samalla kun aateli voitti vain 59,2 prosenttia ja hävisi jopa 26,5 prosenttia kantamistaan riidoista. Vaikuttaisi siltä, että talonpoika toi oikeuteen yleensä tapauksen, jossa voiton mahdollisuus oli kohtalaisen suuri eikä riskiä juuri ollut. Aateli toi oikeuteen paljon kiistanalaisempia maariitoja, joissa häviämisen riski oli suuri. Talonpojilla oli korkeampi kynnyks tuoda maariita oikeuteen.

Kun huomio kiinnitetään ainoastaan aatelin ja talonpoikien välisiin riitoihin, havaitaan aatelisten voittaneen talonpoikaa vastaan nostamansa maariidat 64,9 prosenttisesti. Aatelin siis voitti huomattavasti useammin talonpojan kuin minkään muun säädyn edustajan.¹¹² Häviö oli kuitenkin yhtä todennäköinen kuin muissakin aatelisten nostamissa oikeusprosesseissa. Tapaukset vaikuttaisivat siis olleen yhtä epävarmalla pohjalla kuin muutkin aatelisten nostamat maariidat, mutta talonpoikia vastaan nostetuissa tapauksissa oikeus kallistui useammin aatelisten puolelle kuin muissa tapauksissa. Tämä näkemys vahvistuu, kun tarkastellaan tapauksia, joissa talonpojat ovat kantajina ja aateliset vastaajina. Talonpoika voitti vain 58,3 prosenttia aatelia vastaan nostamista maariidoista, kun sama osuus oli kaikissa talonpoikien nostamissa maariidoissa 72,9 prosenttia. Talonpojat hävisivät siis aatelistia vastaan nostamansa maariidat useammin kuin muita säätyjä vastaan nostetut oikeusjutut. Aatelia vastaan nostetuissa oikeusjutuissa talonpojat hävisivät 25 prosentissa tapauksista, kun sama luku oli muita säätyjä vastaan nostetuissa maariidoissa vain 13,5 prosenttia.

Säätyläisten keskinäisissä maariidoissa lopputulos oli yllättävästi usein kantajaa vastaan. Kantaja voitti vain 16,7 prosentissa tapauksista ja hävisi jopa 50 prosentissa. Tapauksia on kuitenkin vain 6, joten niiden tilastollinen arvo on kyseenalainen. Talonpoi-

¹¹¹ Katso liite 7.

¹¹² Katso liite 8.

kaissäädyn sisäisten riitojen todistusarvo on kuitenkin suurempi. Suurin osa talonpoikien nostamista oikeusprosesseista oli toista talonpoikaa vastaan. Näissä riidoissa kantaja voitti 76,4 prosentissa ja hävisi 12,5 prosentissa tapauksista. Koska luvut muodostavat merkittävän osan talonpoikien kantamista oikeusprosesseista, ne ovat hyvin yhtäläiset verrattaessa lukuja kaikkia säätyjä vastaan nostettuihin lukuihin. Kantajalla näytti siis olevan talonpoikien keskinäisissä riidoissa vahvempi asema kuin muita säätyjä vastaan kannetuissa oikeusprosesseissa.

Vaikutti siltä, että oikeus tuomitsi maariidat useammin säätyläiskantajan hyväksi kuin talonpoikauskantajan hyväksi. Talonpoikien kantamat tapaukset aatelia vastaan eivät näyttäneet lepäävän niin vahvalla pohjalla kuin muut heidän nostamat oikeusjutut. Aateli vaikutti olevan suhteellisen vahvoilla säätyjen välisissä kiistoissa. Oliko asia näin? Mistä tämä epäsuhta johtui?

3.4 Laillinen peruste omistukselle

Jotta pystytään arvioimaan miksi oikeus kallistui tietyn osapuolen kannalle maariidoissa, on arvioitava niitä perusteita, joilla tuomio langetettiin. Oikeus pyysi aina osapuolia esittämään omistuksensa perusteen riidanalaiseen maahan. Tämän jälkeen oikeus arvioi perusteen laillisuuden ja pätevyyden sen mukaan, mitä maanlain maankaaren 1. luvussa asiasta määrättiin. Lain mukaan lailliseksi omaisuuden perusteeksi nähtiin kauppa, perintö, vaihto, lahja, pantti tai ikiaikainen nautinta. Mainintoja näistä laillisista perusteista omistukselle ei kuitenkaan aina mainita tuomiokirjoissa. Usein oikeus tyytyi toteamaan, että laillinen peruste on esitetty, määrittelemättä sitä tarkemmin. Käräjillä hyväksyttiin omistuksen perusteeksi myös katselmusmiesten arvio, aiempi tuomio riidanalaisesta maasta tai vanhan miehen todistus. Joku näistä laillisista perusteista mainitaan 170 tapauksessa tutkimusajalta eli lähes kaikissa tuomion saaneissa tapauksissa. Maata ei siis saanut pitää hallussaan kuka tahansa. Omistus oli tarkkaan määritelty ja se piti pystyä todistamaan.

Taulukko 10. Laillinen omistuksen peruste

Laillinen peruste	Kantaja voitti	Vastaja voitti	Tasan	Valitus / hylkäys	Yhteensä
Kantajalla laillinen peruste	89,7 % / 104 kpl	0 % / 0 kpl	4,3 % / 5 kpl	6,0 % / 7 kpl	100 % / 116 kpl
Vastajalla laillinen peruste	0 % / 0 kpl	82,4 % / 14 kpl	5,9 % / 1 kpl	11,8 % / 2 kpl	100 % / 17 kpl
Molemmilla laillinen peruste	37,8 % / 14 kpl	45,9 % / 17 kpl	8,1 % / 3 kpl	8,1 % / 3 kpl	100 % / 37 kpl

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Taulukosta 10. nähdään, että oikeus tuomitsi maariidoissa lähes aina laillisen perusteen omistukselleen esittäneen osapuolen hyväksi. Vain 4,5 prosentissa tapauksia oikeus tuomitsi tapauksen kummankin osapuolen hyväksi, jos vain toinen oli esittänyt laillisen perusteen omistukselle. Kun molemmat kiistan osapuolet esittivät oikeudessa laillisen perusteen omistukselle, tapauksista 37,8 prosenttia tuomittiin kantajan hyväksi ja 45,9 prosenttia tapauksista vastaajan hyväksi.

Omistuksen perusteiden arvioinnissa on nyt mentävä syvemmälle ja tarkasteltava talonpoikien ja säätyläisten välisiä riitoja, jotta nähtäisiin mistä oikeuden kallistuminen useammin aatellisen kannalle johtui. Taulukossa 11. olen tarkastellut sitä, miten säätyläiset ja talonpojat esittivät perusteita omistuksilleen.

Taulukko 11. Laillinen peruste säätyläisten ja talonpoikien välisissä maariidoissa

	Aateli kantaja – talonpoika vastaja		Talonpoika kantaja – aateli vastaja	
	Abs.	Suht. (%)	Abs.	Suht. (%)
Kantajalla laillinen peruste	19	52,8	4	36,4
Vastajalla laillinen peruste	7	19,4	2	18,2
Molemmilla laillinen peruste	10	27,8	5	45,5
Yhteensä	36	100	11	100

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Kaikkiaan 68,2 prosentissa tapauksia kantaja, 10 prosentissa vastaja ja 21,8 prosentissa kumpikin osapuoli esitti laillisen perusteen. Taulukon 11. luvuista on nähtävissä, kuinka vahvalla pohjalla riidanalaisen omaisuuden omistus oli talonpoikien ja säätyläisten välisissä maariidoissa. Kun aateli oli kantaja ja talonpoika vastaja oli säätyläisellä laillinen peruste maahan 52,8 prosentissa tapauksista. Talonpojilla vastaajana oli laillinen peruste

19,4 prosentissa tapauksia. Kun talonpoika oli kantaja ja säätyläinen vastaaja, oli talonpojalla laillinen peruste omistukseen vain 36,4 prosentissa tapauksia, kun taas säätyläisellä vastaajana oli laillinen peruste maahan 18,2 prosentissa tapauksia.

Luvuista havaitaan, että talonpoikien ja säätyläisten maariidoissa oli keskeisesti kyse epävarmalla omistus pohjalla olevista omistuksista, jonka kumpikin osapuoli katsoi oikeudellisesti omistavansa. Talonpoikien oikeuteen tuomista tapauksista lähes puolet oli tapauksia, joissa kummallakin osapuolella oli laillinen peruste omistukselle. Aatelin tuomista tapauksista näitä oli 27,8 prosenttia. Säätyläisten ja talonpoikien välisissä kiistoissa kantaja vaikutti usein vain koettavan onneaan siinä, josko oikeudessa tapaus tuomittaisiin hänen hyväkseen. Säätyläisten ja talonpoikien välisissä riidoissa kantajalla, niin säätyläisillä kuin talonpojillakin, lailliset perusteet riidanalaiseen maahan olivat heikot verrattaessa niitä kaikkien säätyjen maariitoin. Vastaajalla näissä riidoissa oli kuitenkin useammin kuin tavallista laillinen peruste maahan. Myös tämä piirre kertoo siitä, että käräjille oli tuotu hyvin epämääräisiin syihin nojaava maariita. Taulukon 11. luvuista on myös nähtävissä syy siihen miksi säätyläiset voittivat useammin talonpoikien ja säätyläisten väliset kiistat. Sillä oli talonpoikia useammin laillinen peruste omistukselleen kantamissaan riidoissa.

Tästä päästään kysymykseen siitä, kohteliko oikeus osapuolia tasapuolisesti. Tätä on tarkasteltava maahan esitettyjen omistuksenperusteiden ja tuomioiden kautta. Näillä kriteereillä voidaan esittää kysymys siitä, olivatko tuomiot lainmukaisia. Kun tuomio perustui lain määräämään lailliseen omistuksen perusteeseen, oli tuomio laillinen. Oliko säätyläisillä suurempi mahdollisuus voittaa maariitansa puhtaasti korkeasta yhteiskunnallisesta asemasta johtuen vai kohteliko oikeus säätyjä tasapuolisesti?

Liitteen 9. luvuista nähdään, että oikeus tuomitsi talonpoikien aatelia vastaan nostamisissa tapauksissa aina sen osapuolen hyväksi, joka esitti laillisen perusteen omistukselle. Kun kummallakin osapuolella oli laillinen peruste, kantaja eli talonpoika voitti 60 prosentissa tapauksista. Vastaaja voitti 20 prosentissa tapauksista ja oikeus tuomitsi tapauksen molempien hyväksi 20 prosentissa tapauksia. Lukuja tarkastellessa on kuitenkin huomattava, että talonpoika nosti vain harvoin oikeusprosessin maariidasta aatelia vastaan. Tapauksia on vain 12 ja niistä laillinen peruste mainitaan vain 11 tapauksessa.

Tämä piirre ei ollut niin näkyvä aatelin talonpoikia vastaan nostamissa tapauksissa. Laillinen peruste mainitaan 35 tuomion saaneessa tapauksessa. Sama ilmiö nousee kuitenkin esiin myös aatelin nostamissa maariidoissa talonpoikia vastaan kuin edellä esitetyissä talonpoikien kantamissa prosesseissa. Laillisen perusteen omistukselle esittänyt oli oikeudessa vahvoilla riippumatta säädystä. Kaikki tapaukset, jotka aateli toi oikeuteen ja esitti niissä laillisen perusteen omistukselle tuomittiin kantajan hyväksi. Ero on kuitenkin nähtävissä niissä tapauksissa, joissa aatelin oikeuteen tuomassa maariidassa vain talonpojalla oli omistuksen perusta. Merkittävä osa näistäkin tuomittiin laillisen omistajan hyväksi.

Eroa säätyjen välillä on nähtävissä tapauksissa, joissa sekä aatelin että talonpoika ovat esittäneet lailliset perusteen riidanalaiselle maalle. Siinä missä talonpoikien oikeuteen tuomissa tapauksissa tuomio kallistui kantajan hyväksi, saattoi tuomio aatelin oikeuteen tuomat tapaukset kallistua yhtä hyvin kumman tahansa hyväksi.

Arvioitaessa tuomioiden tasapuolisuutta onkin kiinnitettävä huomiota juuri näihin tapauksiin, joissa kummallakin osapuolella oli yhtä pätevä omistuksen perusta. Kaikista näistä talonpoikien ja säätyläisten välisistä tapauksista aateli voitti 40 prosenttia ja talonpojat 53,3 prosenttia. Tasatulokseen päädyttiin vain 6,7 prosentissa tapauksia.

On siis nähtävä, että oikeus oli kohtuullisen tasapuolinen maariitojen osapuolia kohtaan, huolimatta osapuolten säädystä. Oikeus kallistui vain kerran poikkeuksellisesti aatelin puolelle tuomitsemalla tasan tapauksen, jossa aatelilla ei ollut minkäänlaisia perusteita omistukselle. Kun kummallakin osapuolella oli yhtä pätevä omistuksen perusta, oikeus kallistui yleensä talonpojan kannalle.

3.5 Rangaistukset maariidoissa

Maariidoissa rangaistukset olivat 1600-luvulla muista rikoksista langetettuihin tuomioihin verrattuna lieviä.¹¹³ Tyypillisin rangaistus oli vahingonkorvaus eli syylliseksi todetun tuli korvata vastapuolelle aiheuttamansa vahinko. Näitä oli kaikista tuomioista 26,8 prosenttia. Oikeus tyytyi ainoastaan vahvistamaan katselmusmiesten tarkastamat rajat

¹¹³ Katso liite 3.

17,9 prosentissa tapauksia. Myös sakot ja vahingonkorvaukset olivat usein käytetty rangaistus. Niitä oikeus määräsi 17,9 prosentissa maariidoista. Pelkät sakot tuomittiin hie-
man lievemmissä maariidoissa. Sakkoihin tuomittiin 17,3 prosenttia tapauksista. 6,7
prosentissa tapauksia langettu tuomio armahdettiin. Yleensä perusteena oli syyllisen
köyhyys. Sama määrä eli 6,7 prosenttia tapauksista siirrettiin suoraan ylempään oikeus-
asteeseen. Alioikeus ei langettanut tällöin lainkaan tuomiota vaan asia käsiteltiin laa-
mannin oikeudessa. Uhkasakko määrättiin 2,8 prosentissa tapauksia. Nämä tapaukset
liittyivät yleensä sopimuksiin, joissa oikeus määräsi ankaran sakon, jos nyt vahvistettuja
rajoja rikottaisiin vastaisuudessa. Takavarikko ja käyttökielto määrättiin molemmat ran-
gaistukseksi kerran. Yhdessä tapauksessa syytetty vapautui syytteistä valalla.

Taulukossa 12. tarkastellaan keskeisimpiä tuomioita, joita tuomittiin kullekin säädylle,
sen perusteella, mikä oli tapauksen voittajan sääty.

Taulukko 12. Tuomio tapauksen voittajan säädyn mukaan

Voittajan sääty	Armahdus	Rajojen vahvistus	Käyttökielto	Vahingonkorvaus	Uhkasakko	Sakko	Sakko ja vahingonkorvaus
Aateli	11,1 % / 4 kpl	19,4 % / 7 kpl		16,7 % / 6 kpl	8,3 % / 3 kpl	19,4 % / 7 kpl	25 % / 9 kpl
Talonpojat	5,5 % / 5 kpl	15,4 % / 14 kpl	1,1 % / 1 kpl	36,3 % / 33 kpl	2,2 % / 2 kpl	18,7 % / 17 kpl	20,9 % / 19 kpl
Kirkko	33,3 % / 2 kpl	16,7 % / 1 kpl		33,3 % / 2 kpl			16,7 % / 1 kpl
Porvari	20 % / 1 kpl					40 % / 2 kpl	40 % / 2 kpl
Sotilas		20 % / 2 kpl		40 % / 4 kpl		30 % / 3 kpl	10 % / 1 kpl
Muu				50 % / 1 kpl		50 % / 1 kpl	
Tasan		80 % / 8 kpl		20 % / 2 kpl			

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuo-
silta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho
KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Tuomiot on järjestetty lievimmästä tuomiosta ankarimpaan niin, että lievin on vasem-
malla ja ankarin oikealla. Maariidoista sakkotuomiot olivat ankarimpia tuomioita, jotka
on sijoitettu taulukkoon viivan oikealle puolelle. Kaiken kaikkiaan 60,9 prosentissa ta-

pauksia oli rangaistuksena lievä rangaistus. Ankarampi sakkorangaistus seurasi 39,1 prosentissa tapauksia.

Tapauksissa, joissa aateli voitti, tyypillisin rangaistus oli sakko ja vahingonkorvaus 25 prosentissa ja pelkkä sakko 19,4 prosentissa. Lieviä rangaistuksia oli aatelin voittamissa tapauksissa yhteensä 55,5 prosenttia. Lievien rangaistusten määrä on kuitenkin pienempi kuin niiden osuus kaikista tapauksista. Ankarat rangaistukset olivat siis tyypillisimpiä aatelin voittamissa tapauksissa. Ankarien rangaistusten osuus oli tällöin 44,5 prosenttia.

Tapaukset, joissa talonpojat olivat voittajina, edustivat keskiarvoa rangaistusten jakautumisessa. Tyypillisin rangaistus oli vahingonkorvaus. 36,3 prosentissa tapauksia oli tämä rangaistus. Pääpaino rangaistuksissa oli lievissä rangaistuksissa. Ne muodostavat yhteensä 60,5 prosenttia kaikista talonpoikien voittamien tapauksien rangaistuksista, kun ankarampien sakkorangaistusten osuus oli 39,6 prosenttia.

Kirkon voittamissa maariidoissa osoitettiin erityistä armeliaisuutta syyllisiä kohtaan. Tyypillisin rangaistus oli joko armahdus tai vahingonkorvaus. Lievät rangaistukset muodostavat kaikista kirkon voittamista tapauksista jopa 83,3 prosenttia.

Porvarien voittamat tapaukset muodostavat mielenkiintoisen poikkeuksen rangaistusten jakautumisessa lieviin ja ankarampiin sakkorangaistuksiin. 80 prosenttia rangaistuksista oli ankarampia sakkorangaistuksia ja vain 20 prosenttia tapauksista on lieviä rangaistuksia. Sotilaiden voittamissa tapauksissa ero rangaistusten keskiarvoon on vähäinen. Heidän voittamista tapauksista 60 prosentissa rangaistus oli lievä ja 40 prosentissa ankarampi sakkorangaistus.

Tuomioiden jakautuminen muuttaa luonnettaan, kun muutetaan tarkastelukohteeksi tuomioiden jakautuminen häviäjän säädyn mukaan. Aateli tuomittiin 71,5 prosentissa tapauksia lieviin rangaistuksiin. Ankariin rangaistuksiin heidät tuomittiin vain 28,6 prosentissa tapauksia. Talonpojat tuomittiin 52,2 prosentissa tapauksia lieviin rangaistuksiin ja 47,7 prosentissa tapauksia rangaistuksena oli sakko. Kirkon häviämiä tapauksia ei ole mielekäästä vertailla muihin, sillä niitä on vain yksi tapaus, jossa tuomiona oli lievä rangaistus. Porvarien häviämässä tapauksissa porvari tuomittiin 75 prosentissa tapauksia lievään rangaistukseen, kun taas sakkorangaistus tuli heille 25 prosentissa tapauk-

sia. Sotilaidenkin saamat rangaistukset vaikuttavat olevan hieman keskivertoa lievempiä. Heidät tuomittiin 66,6 prosentissa tapauksia lievään rangaistukseen ja 33,3 prosentissa ankarampaan sakkorangaistukseen.

Taulukko 13. Tuomio tapauksen häviäjän säädyn mukaan.

	Armahdus	Rajojen vahvistus	Käyttökielto	Vahingonkorvaus	Uhkasakko	Sakko	Sakko ja vahingonkorvaus
Aateli		42,9 % / 9 kpl		28,6 % / 6 kpl		14,3 % / 3 kpl	14,3 % / 3 kpl
Talonpojat	9 % / 10 kpl	10,8 % / 12 kpl	0,9 % / 1 kpl	27 % / 30 kpl	4,5 % / 5 kpl	23,4 % / 26 kpl	24,3 % / 27 kpl
Kirkko		100 % / 1 kpl					
Porvari		25 % / 1 kpl		50 % / 2 kpl		25 % / 1 kpl	
Sotilas	33,3 % / 2 kpl			33,3 % / 2 kpl			33,3 % / 2 kpl
Muu						100 % 1 kpl	
Tasan		80 % / 8 kpl		20 % / 2 kpl			
Itselliset				100 % / 6 kpl			

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Annettujen tuomioiden perusteella vaikuttaisi siis siltä, että oikeus oli kyllä tasapuolinen syyllisyyden arvioinnissa, mutta osoitti selvää puolueellisuutta langetetuissa rangaistuksissa aatelisia, kirkkoa, porvareita ja sotilaita kohtaan ja rankaisi talonpoikia muita säätyjä useammin ankarammilla sakoilla.

Liitteessä 10. tuomioiden jakautumista tarkastellaan tarkemmin talonpoikien ja säätyläisten kesken. Tapauksia, joissa säätyläinen oli kantaja ja talonpoika vastaaja oli huomattavasti enemmän kuin tapauksia, joissa talonpoika oli kantaja ja aateli vastaaja. Tämän vuoksi aatelin kantamilla tapauksilla on hieman enemmän todistusvoimaa kuin talonpoikien kantamilla tapauksilla. Tästä huolimatta tapauksia on syytä vertailla. Taulukosta nimittäin nähdään, että säätyläisten talonpoikia vastaan kantamissa tapauksissa aateli voitti useammin kuin talonpoika, kuten on jo edellä todettu. Näitä lukuja on syytä verrata samalla taulukkoon 12., josta kävi ilmi tuomioiden jakautuminen säädyittäin

jutun voittajan mukaan. Tapauksissa, joissa aateli voitti kantajana talonpojan, oli tuomiona 53,3 prosentissa tapauksista ankarampi sakkotuomio, 46,7 prosentissa tapauksia tuomiona oli lievempi tuomio. Verrattaessa lukuja kaikkiin aatelin voittamiin maariitoihin, huomataan että ankarampia sakkorangaistuksia sovellettiin erityisesti talonpoikien aatelille häviämiin tapauksiin. Toisaalta lievät rangaistukset olivat erityisesti käytössä silloin, kun talonpoika voitti aatelin kantaman tapauksen. Samasta ilmiöstä kertovat myös tapaukset, joissa talonpoika oli kantaja ja aatelinen vastaaja ja jonka aatelinen voitti. Ankarampi rangaistus tuomittiin aatelin uhmaajalle. Ankaramman sakkotuomio seurasi näissä tapauksissa 66,7 prosentin varmuudella samalla kun luku kaikkien aatelin voittamien tapauksien kesken oli vain 44,4 prosenttia.

Talonpoikais- ja aatelissäätöjen sisäisissä maariidoissa on myös huomioitava, että varsinkin aatelissäädyn sisäisiä tapauksia on vähän, eivätkä niiden perusteella tehdyt vertailut ole luotettavia. Niistä on tyydyttävä sanomaan, että aatelin sisäisissä maariidoissa langetettiin yleensä lievä rangaistus. Talonpoikaissäädyn sisäiset riidat olivat taas hyvin yleisiä. Kantajan voittaessa rangaistus saattoi yhtä hyvin olla lievä rangaistus tai sakko. Vastaajan voittaessa rangaistus oli 89,9 prosenttisesti lievä.

4. MAARIITOJEN LUONNE

4.1 Väkiältä ja kunnia maariidoissa

Heikki Ylikangas on todennut väkivallan ja kunnianloukkausten liittyvän läheisesti 1500-luvun maariitoihin. Rajojen epäselvyydet johtivat helposti molemminpuoliseen herjaukseen ja iskujen vaihtoon. Hänen mukaansa väkiältä lähti 1600-luvulla laskuun maanomistusolojen selkiintyessä. Väkiältäiset maariidat muuttuivat niittyriidoiksi, jotka tuotiin välittömästi oikeuteen riidan ilmaannuttua. Omankädenoikeuteen ei hänen mukaansa tarvinnut ryhtyä, sillä oikeus pystyi turvaamaan omistusoikeuden.¹¹⁴

Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että 1600-luvun puolella välissä Helsingin ja Sipoon pitäjissä väkivallalla oli vielä maariitojen yhteydessä keskeinen rooli. Omistusolot eivät olleet vielä selkiintyneet niin pitkälle, että omankädenoikeus ja väkiältä olisivat hävinneet

¹¹⁴ Ylikangas 1971, s. 185 - 186. Ylikangas 2000, s. 55 - 57. Ylikangas 1999, s. 116 - 117.

tuomiokirjoista. Kaikista 244 tapauksesta 26 tapauksessa väkivallan tai kunnianloukkauksen mainitaan aiheutuneen maariidasta. Ne muodostavat siis yli 10 % kaikista tapauksista. On kuitenkin huomioitava, että aina väkivaltaa ei erityisesti kuvattu tuomiolausekkeessa, vaan se sisältyi teon nimikkeeseen. Omavaltaiset haltuunotot olivat tyypillisesti väkivaltaisia omaisuuden anastuksia. Se käy ilmi teon ruotsinkielisestä nimikkeestä *wåldverkan*. Edellä mainittujen tapausten lisäksi niitä oli 37 tapausta. Tällöin väkivaltaisten maariitojen osuus nousee yli 25 prosenttiin kaikista maariidoista. Tyypillisintä väkivalta oli talonpoikien välisissä maariidoissa.

Taulukko 14. Väkivallan osuus Sipoon ja Helsingin pitäjien maariidoissa 1630 – 1669.

	Abs.	Suht.
1630 – 1634	13	76,5 %
1635 – 1639	8	80 %
1640 – 1644	10	32,3 %
1645 – 1649	7	33,3 %
1654, 1657, 1659 – 1660	2	5,7 %
1661 – 1665	12	15 %
1666 – 1669	11	22 %
Yhteensä	63	25,8 %

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Huomion arvoista luvuissa on se, että 1630-luvulla väkivalta oli erityisen yleistä. Lähes kaikki riidat sisälsivät väkivaltaa. Sen määrä väheni 1640-luvulle tultaessa. Tämä aika oli maariitojen luonteessa käännekohta. Väkivalta väheni huomattavasti ja maariitoja ryhdyttiin ratkomaan oikeudessa ilman edeltäviä kahakoita rajapyykeillä. Silti väkivallan osuus oli vielä 1660-luvulla korkea. Joka viides maariita oli väkivaltainen.

Rannikkopitäjissä kalavedet aiheuttivat usein väkivaltaisia yhteenottoja. Tällaisesta selkkauksesta oli kyse Helsingin ja Sipoon yhteisillä kesäkäräjillä 1662 käsitellyssä tapauksessa. Erik Mikaelsson ja Anders Henriksson olivat käyneet yhdessä tuumin Immersbyn Nils Jacobsonin ja Johan Matssonin kimppuun Nilsin ja Johanin yhteisellä kala-apajalla Takvedsundissa. Päällekarkauksen seurauksena Nils ja Johan saivat molemmat kaksi mustelmaa ja heidän nuottansa rikottiin. Erik ja Anders joutuivat maksamaan kustakin mustelmasta 3 markkaa sekä nuotan rikkomisesta vielä 3 markkaa. Oikeus katsoi teon olleen erityisen vakavan, koska väkivalta tapahtui Nilsin ja Johanin

omalla kala-apajalla. Tämän vuoksi oikeus sovelsi valasakon kaaren 37. lukua, jonka mukaan sakko on maksettava kaksinkertaisena, jos väkivalta tapahtuu omalla pellolla tai niityllä.¹¹⁵

Vuoden 1647 syyskäräjillä käsiteltiin myös kalavedestä aiheutunutta riitaa. Mats Jöns-son ja hänen lankonsa Erik Henriksson sekä hänen naapurinsa Henrik Thomasson päättivät käyttää raakaa voimaa saadakseen itselleen hyväksi havaitsemansa kala-apajan. Apaja kuului kuitenkin Laajasalon Mats Eskillssonille ja vaimo Margetalle. Erään ker- ran, kun Mats ja Margetta olivat nuotallaan, miehet kävivät heidän kimppuunsa, pieksi- vät heidät ja ajoivat tiehensä. Apaja jäi miesten haltuun. Kun Mats ja Margetta toivat asian oikeuteen, miehet eivät olleet saapuneet vastaamaan asiassa käräjille. Syyksi riid- dalle Mats ja Margetta sanoivat miesten kateuden, pahantahdon ja kiusanteon. Tapaus ei palannut enää käräjille, joten jää hämärän peittoon, mikä oli riidassa helsinkiläisen por- varin, Kasper Reiherin rooli. Kala-apajan anastajat olivat nimittäin hänen renkejään.¹¹⁶

Langokset Mats Jörens-son ja Erik Henriksson kuvataan muutenkin väkivaltaan taipu- vaisiksi miehiksi. Mats Eskillsson nimittäin jatkoi syytöksiään heitä vastaan ja kertoi, kuinka he olivat edellisenä kesänä tunkeutuneet hänen pellolleen ilman minkäänlaista syytä. Mats oli ollut pellollansa töissä, kun Erik Henriksson oli tullut sinne uhkaillen häntä aseella. Matsin vaimo oli kuitenkin ollut vikkellä ja vienyt ruudin Erikin aseesta. Myös Mats Jörens-son oli ymmärtänyt aseella uhkailun seuraukset ja vei pyssyn langol- taan pois. Tästä huolimatta aseeton Erik ei ollut rauhoittunut, vaan hän oli rynnännyt Matsin pellolle ja lyönyt häntä. Mats oli puolustautunut kädessään olleella viikatteella ja viiltänyt Erikiä käteen. Veren nähtyään suuttui myös Erikin lanko Mats Jörens-son ja yhdessä miehet kävivät Mats Eskillssonin kimppuun piesten hänet pahasti. Myös Matsin vaimo oli saanut osansa miesten väkivallasta. Hänet oli hakattu Mats Jörens-sonin kan- tamalla pyssyn perällä niin pahasti, ettei ollut tietoa jäisikö hän edes eloon. Vaimo oli maannut koko kesän vuoteen omana ja pappi oli käynyt antamassa hänelle sakramentit. Oikeus lykkäsi asiaa vuoden ja yhden yön päähän, jotta nähtäisiin jäisikö vaimo hen- kiin.¹¹⁷

¹¹⁵ KA. PI KOa 5, s. 44. Helsinki ja Sipoo kk 2. – 3.6.1662.

¹¹⁶ KA. PI KOa 4, s. 97v – 98. Helsinki ja Sipoo kk ja sk 8.11.1647.

¹¹⁷ Ibidem.

Kylän yhteisellä pellolla selkkauksia oli usein vaikea välttää. Sarat olivat pitkiä ja ka-peita eikä niiden välissä ollut erottavia ojia tai aitoja. Oman saran rajoja oli yleensä sihdattava saran päässä olevan merkin mukaan. Erityisen raa'aksi väkivallaksi äityneestä väkivallasta oli kyse myös Helsingin ja Nurmijärven yhteisillä syyskäräjillä 1662 käsitellyssä tapauksessa, jossa oikeus tuomitsi Siipoon Henrik Johanssonin sakkoon 7 verihaavasta ja 7 mustelmasta, jotka hän oli lyönyt naapuriinsa Mårten Staffanssoniin kylän yhteisellä pellolla. Teolle oli silminnäkijöitä, eikä Henrik pystynyt asiaa kieltämään. Oikeus pyrki puuttumaan väkivallan syyhyn määräämällä kaksi lautamiestä tarkastamaan miesten välisen rajan. Heidän välisiä riitoja ei enää käräjillä käsitelty, joten heidän tapauksessaan väkivallan aiheuttaneen maariidan selvittäminen rauhoitti tilanteen.¹¹⁸

Riidan alaisten maiden katselmukset olivat usein tilanteita, joissa väkivalta kärjistyi. Katselmuksen merkitystä väkivallan synnylle lisäsi se, että syynin jälkeen nautittiin usein väkijuomia.¹¹⁹ Helsingin ja Nurmijärven syyskäräjillä 1664 käsitellyssä tapauksessa riidan alaista niittyä tarkastamaan menneet lautamiehet saivat kimppuunsa vääryyttä kokeneen Klaukkalan Erik Johanssonin, joka tuomittiin kahdesta mustelmasta ja yhdestä verihaavasta 12 markan sakkoon.¹²⁰ Myös haastemiehet olivat omasta mielestään aiheetta käräjille haastettujen osapuolten väkivallan kohteena. Henrik Silfversvan kävi vävynsä kanssa haastemiesten kimppuun apunaan kättä pidempää, kun he toivat Arvid Gyldenärin haastetta vuonna 1663.¹²¹

Väkivalta ei ollut tuntematonta myöskään aatelin ja talonpoikien välisissä maariidoissa, vaikka se olikin harvinaisempaa kuin talonpoikien välisissä riidoissa. Nikkilän talonpojat esittivät kesäkäräjillä 1631 kaikkiaan 15 syytettä isäntäänsä, Nikkilän säterin Peter Nassokinia ja hänen voutiaan vastaan. Läänitysten haltijan ja hänen alustalaistensa riidat näyttäytyivät vain harvoin näin näkyvästi käräjillä. Tapaukset pyrittiin selvittämään yleensä ilman oikeuden istuntoa joko sopimuksin tai pakolla. Riitojen oli kärjistyttävä hyvin pitkälle ennen kuin ne tulivat käräjille. Nikkilän kylän ja säterin riidoista neljässä syytteessä oli kyse maariidasta. Riidan aiheuttajana oli ollut se, että Nassokin oli taivu-

¹¹⁸ KA. PI KOa 5, s. 75v. Helsinki ja Nurmijärvi sk 29. – 30.9.1662.

¹¹⁹ Ylikangas 1999, s. 99.

¹²⁰ KA. Po ja Ho KOa 3, s. 64. Helsinki ja Nurmijärvi sk 2. – 3.11.1664.

¹²¹ KA. Po ja Ho KOa 2, s. 309 - 309v. Helsinki ja Sipoo kk 11. - 12.6.1663.

tellut talonpojat luovuttamaan epäedullisin sopimuksin maataan säteriä varten. Väkivaltainen kartanon vouti oli taas terrorisoinut talonpoikia verojen maksun yhteydessä.¹²²

Säätyläiset eivät ottaneet yhteen vain alustalaistensa kanssa vaan myös kartanon läheisyydessä asuneiden talonpoikaisten naapureidensa kanssa. Albergan kartanoa asunut Johan Gyldenär oli ahkera käräjäpukari. Helsingin pitäjän syyskäräjillä 1634 hän oli riidoissa naapurinsa, klaukkalalaisen Malin-vaimon kanssa, josta hän saikin vertaisensa kiistakumppanin.¹²³ Johan Gyldenär syytti Malinia siitä, että Malin oli päästänyt karjansa hänen niitylleen. Heinät olivat kuitenkin korjattu niityltä eikä mitään vahinkoa ollut Gyldenärille aiheutunut. Silti Gyldenär oli ajanut niityllään olleen Malinin karjan omaan talliinsa. Huomattuaan eläinten katoamisen Malin lähti renkeineen Gyldenärin kartanolle aikomuksenaan keskustella Gyldenärin kanssa asiasta. Majuri ei ollut kuitenkaan kotonaa, ainoastaan hänen vaimonsa oli paikalla. Malin ei kuitenkaan mennyt tupaan keskustelemaan Gyldenärin rouvan kanssa, vaan meni suoraan tallille ja otti sieltä karjansa ennen kuin isäntä ehtisi tulla kotiin metsältä. Gyldenärin vaimo, Elin Horn, oli rynnännyt tuvasta pihalle seuraamaan tilannetta. Malin sanoi hänelle: *”Minulla ei ole mitään erityistä syytä puhua teidän miehenne kanssa. Hänellä ei ollut mitään oikeutta ottaa karjaani ja sulkea sitä talliinsa, koska ne eivät ole tehneet mitään vahinkoa.”* Tämän seurauksena Gyldenärin vaimo oli ottanut esiin raipan ja käynyt Malinin kimppuun sanoen: *”Senkin maalaistollo, etkö osaa käyttäytyä paremmin ja puhua toisella tavalla ihmisten kanssa.”* Malin oli ottanut puolustukseksensa käteensä kiulun ja lyönyt sillä Gyldenärin vaimoa selkään, käsivarsiin ja hartioihin, niin että hänellä oli yhteensä kymmenen mustelmaa vartalossaan, kuten kunnialliset naiset ja käskynhaltija Anders Nilsson todistivat. Elin Horn ei ilmeisesti ollut pystynyt vahingoittamaan Malinia, sillä vain Malin tuomittiin kustakin mustelmasta 3 markan sakkoon. Johan Gyldenär tuomittiin 3 markan sakkoon Malinin karjan viemisestä.

Johan Gyldenär jatkoi syytöksiään Malinia vastaan sanoen, että vuonna 1632 Gyldenärin rengit olivat löytäneet Malinin hevoset herransa niityltä. He olivat vieneet ne Gyldenärin talliin kuten edellä esitetystä tapauksesta. Malin oli toiminut samoin kuin myöhemminkin. Hän kävi hakemassa omaisuutensa pois Gyldenärin tallista jättäen

¹²² KA. PI KOa 2, s.111 – 120. Sipoo kk 3.8.1631. Tapauksesta tarkemmin kappaleessa 5.2.

¹²³ Ramsay 1984, s.197 – 198.

tallin ovet auki. Tästä kerrasta Malin kuitenkin tuomittiin 3 markan sakkoihin sillä hevoset olivat aiheuttaneet Gyldenärille vahinkoa.¹²⁴

Malin vastasi syytöksiin omallaan ja kertoi oikeudelle Gyldenärin hakkauttaneen yhteismetsästä puuta 30 tukkia ja 15 riukua. Gyldenär vastasi, että Malin oli hakannut metsästä enemmän kuin hänen osuuteensa kuului. Mutta koska osapuolten välillä ei ollut rajoja eikä Gyldenär ollut tarkastuttanut asiaa aikanaan lautamiehillä, asettui oikeus Malinin puolelle ja tuomitsi Johan Gyldenärin 40 markan sakkoon kuninkaan kaaren 28. luvun mukaan.¹²⁵

Kun kyseessä oli maahan liittyvä riita, oli kynnyksellä aggressioon purkautumiselle väkivalta matala. Malin-vaimo ei juuri arastellut Elin Hornin säätyä piestessään häntä pahanpäiväisesti. Väkivalta ei siis ollut maariidoissakaan vain miesten oikeus. Se seikka, että Elin Hornia ei riidassa tuomittu aiheuttamistaan kolhuista voi viitata siihen, ettei hänen iskunsa osuneet kohteeseen, tai sitten siitä, ettei talonpoikien vammoilla ollut samaa arvoa kuin säätyläisen.

Kunnianloukkaukset ja väkivalta kytkeytyivät tiiviisti toisiinsa. Etenkin lievää väkivaltaa, josta rangaistiin 3 markan sakolla, on pidetty näkyvänä kunnianloukkauksena.¹²⁶ Usein nämä kaksi esiintyivätkin yhdessä. On kuitenkin huomattava, että kunnian rooli maariidoissa vaikuttaisi kasvattavan merkitystään vasta 1660-luvulla. Se ei kuitenkaan missään vaiheessa näytellyt yhtä suurta roolia Helsingin ja Sipoon pitäjissä maariidoissa kuin väkivalta. Yleisesti ottaen kunnianloukkaukset koskivat lähinnä säätyläisiä ja siinä ohessa talonpoikaissäädyn ylintä kerrosta, ratsutilallisia.¹²⁷

Talonpoikien välisestä maariidasta oli kuitenkin kyse, kun Sipoon ja Helsingin käräjät käsittelivät talvikäräjillä Herralan Henrik Bertillssonin ja Munkkiniemen Arvid Perssonin riitaa. Henrik Bertillsson oli vuokrannut 2 heinäkuorman kokoisen niityn edellisenä kesänä Arvid Perssonille 6 taalerilla ja 3 äyrillä. Kuitit ja sopimukset oli vuokrauksesta laadittu, mutta niityn vuokralle antanut Henrik oli niistä huolimatta vienyt Arvidin korjaamat heinät. Heiniä viedessään hän oli vielä nauranut Arvidille ja pilkannut häntä.

¹²⁴ KA. PI KOa 2, s.216v – 217. Helsinki sk 30.9.1634.

¹²⁵ KA. PI KOa 2, s.217v. Helsinki sk 30.9.1634.

¹²⁶ Sandmo 2000, s. 56 – 57. Ylikangas 1999, s. 104 – 105.

¹²⁷ Ylikangas 1999, s. 107.

Kun haastemiehet olivat tulleet tuomaan Henrik Bertillssonille haastetta käräjille, hän oli kieltäytynyt saapumasta oikeuteen. Hän oli sanonut ylimielisesti, että häneltä kyllä löytyi haasterikosta aiheutuvat 3 markkaa. Oikeus piti haastemiesten nöyryyttämistä raskauttavana asianhaarana ja määräsi Henrikin saapumaan oikeuteen. Samalla oikeus tuomitsi hänet raskaimman mukaan 40 markan sakkoon omavaltaisuudesta ja korvaamaan aiheuttamansa vahingot. Haasteen laiminlyönnistä hänet tuomittiin 3 markan sakkoon. Tapauksesta on kuitenkin huomattava, että Henrik Bertillssonia ei tuomittu Arvid Perssonin pilkkaamisesta, mihin hän oli myös syyllistynyt, vaan ainoastaan lautamiehille osoittamastaan röyhkeydestä. Myös tässäkin tapauksessa kunnia oli siis ylimpien oikeus, sillä olivathan lautamiehet selvästi talonpoikaissäädyn ylintä kerrosta.¹²⁸

Helsingin ja Nurmijärven pitäjien syyskäräjien 1664 käsittelemässä tapauksessa kunnianloukkauksen ja väkivallan liittyminen maariitaan käy hyvin esille. Hämeenkylässä Markus Perssonilla ja kornetti Mats Finnellä oli tullut riitaa kylän pellolla saroista. Vanhat rajat eivät olleet selvillä, jonka vuoksi Mats Finne oli ajautunut Markus Perssonin saralle ja ottanut siltä viljaa. Tästä suuttuneena oli Markus haukkunut Matsia huns-votiksi ja lappalaiseksi. Mats oli suuttunut nimittelystä ja käynyt Markuksen kimppuun aiheuttaen hänelle neljä mustelmaa vatsaan ja kolme verinaarmua päähän. Oikeus tuomitsi Markus Perssonin kunnianloukkauksesta 6 markan sakkoon ja Mats Finnen neljästä mustelmasta ja kolmesta verinaarmusta 30 markan sakkoon. Käräjät määräisivät lautamiehet tarkastamaan miesten sarat ja vanhat rajat oli vahvistettava uudelleen riitapukareille. Koska Mats Finne oli korjannut Markuksen viljan, hänet määrättiin maksamaan takaisin ottamansa vilja arviomiesten tarkastuksen perusteella.¹²⁹

Vaikka väkivalta supistui tuomiokirjoissa 1600-luvulla pieneksi rikosryhmäksi, se ei kadonnut minnekään yhteiskunnasta. Kuilu 1500-luvun ja 1600-luvun väkivallan välillä oli itse asiassa hyvinkin kapea. Väkivallan vähenemisessä 1600-luvulla oli kyse juuri oikeuteen tuodun väkivallan vähenemisessä. Yhteiskunnan differentioituminen ei vähentänyt iskuja. Alemmalla hierarkian portaalla olevalta vain puuttui se tuki, joka olisi rohkaissut oikeussyytteen nostamisessa ylempiä vastaan. Isännän ja voudin lyönnit ja

¹²⁸ KA. Po ja Ho KOa 2, s. 716 - 716v. Sipoo ja Helsinki tk 6.3.1665

¹²⁹ KA. Po ja Ho KOa 3, s. 60. Helsinki ja Nurmijärvi sk 2. - 3.11.1664.

piiskansivallukset kuuluivat arkipäivään. Ainakin lievä, ylemmän alemmaa vastaan suuntaama väkivalta muuttui 1600-luvun kuluessa hyväksytyksi väkivallaksi.¹³⁰

Yhteiskunnan väkivaltaisuus tuli esiin maariitojen yhteydessä. Väkivallalla oli merkittävä rooli vielä 1600-luvun puolenvälin maariidoissakin. Maan tunteisiin vetoavaa vaikutusta eivät olleet vähentäneet aatelisten aseman nousu tai talonpoikaisen maanomistuksen suhteellinen vähentyminen. Kun yli neljäsosa riidoista sisälsi jonkin asteista väkivaltaa, sen merkitystä 1600-luvun maariidoille ei voida väheksyä. Sen määrä oli kuitenkin jyrkässä laskussa. Väkivalta näyttäytyi maariitojen yhteydessä paikoin myös brutaalina. Lievästä väkivallasta, kolmen markan kunnianloukkauksen omaisista mustelmista, oli kyse vain harvoin. Tavallisesti väkivalta esiintyi talonpoikien välisissä riidoissa. Ylempää vastaan kohotettiin nyrkki vain satunnaisesti. Mahdotonta se ei kuitenkaan ollut. Yhteiskunta ei ollut myöskään marginalisoinut alempien ylempiä kohtaan suuntaamaa väkivaltaa. Tämä näkyi siinä, että näissä tapauksissa rangaistukset eivät olleet lain kirjainta kovempia tai yleisestä rangaistustasosta poikkeavia.

Vaikka väkivalta väheni 1600-luvun tuomiokirjoista, se eli maariitojen taustalla. Se oli kiinteä osa omavaltaisia maan haltuunottoja, määriteltiin se teon piirteeksi jo laissa. Omaisuuden ja kunnianloukkaukset koettiin uuden ajan alussa oikeutetuiksi syiksi väkivaltaan ja aggressioon. Yhteisö lähes velvoitti väkivaltaiseen reagointiin omaisuuden joutuessa väriin käsiin. Taloudellisten realiteettien lisäksi yhteenottojen kiihkeys on liitettävissä kulttuurisiin tekijöihin. Oman alueen rajat olivat pyhiä ja ehdottomia.¹³¹

4.2 Maariitojen kiertteet

Heikki Ylikangas on todennut, että kun 1600-luvun kuluessa laillisuus lisääntyi, maariidat muuttuivat rauhanomaisemmiksi. Kiista vietiin oitis käräjille eikä aluetta yritetty hankkia väkivalloin omaan käyttöön. Hän tukee lausumaansa poiminnoilla Pohjois-Pohjanmaan tuomiokirjoista 1660-luvulta. Niissä siviilijutut olivat syrjäyttäneet rikosasiat.¹³² Riitojen pitkittymiset kymmeniä vuosia kestäviksi taisteluiksi maasta olivat varsinkin 1500-luvun maariidoille tyypillisiä. Kokonaiset kyläkunnat esittivät alueesta

¹³⁰ Aalto 1996, s. 59 – 62.

¹³¹ Matikainen 2003, 87 – 89. Sandmo

¹³² Ylikangas 1999, s. 116 – 117.

toinen toistaan vanhempia tuomiokirjoja, jotka osoittivat omistusoikeutta maahan. Parhaimmassa tapauksessa käräjillä esitetyt tuomiokirjat saattoivat ajoittua satojenkin vuosien päähän, joka viittaisi siihen, että samoista rajoista oli riideltä jo sukupolvia. Annettuja tuomioita ja rajojen vahvistuksia ei noudatettu. Tuomari joutui uudestaan ja uudestaan langettamaan tuomion samoista omistuksista. Olivatko asiat muuttuneet 1600-luvun puolenvälin Helsingin ja Sipoon pitäjissä? Pystyikö oikeus pitämään voimassa langetetut tuomiot?

Tuomiokirjoista löytyy 41 tapauksesta maininta riidan kestosta. Näiden tapausten lisäksi olen poiminut tuomiokirjoista tapauksia, jotka ovat tulleet käräjille useammin kuin kerran. Näitä tapauksia oli 35 kappaletta. Näiden tapausten avulla on mahdollista arvioida sitä, kuinka käräjäoikeus pystyi pitämään langetetut tuomiot voimassa ja ylläpitämään lakia maanomistusasioissa.

Suurin osa tapauksista oli kuitenkin tapauksia, joissa riita tuli vain kerran käräjille. Helsingin ja Sipoon pitäjissä käsitellyistä tapauksista 83 prosenttia ratkaistiin välittömästi tapauksen ensimmäisellä käsittelykerralla tai vuoden tai alle vuoden sisällä niiden ensimmäisestä käsittelystä. Ne tuotiin käräjille, oikeus määräsi katselmuksen ja langetti tuomion eikä tapaus enää palannut käräjille. Nämä tapaukset osoittavat jo merkittävää muutosta 1500-luvun maariitoihin. Käräjäoikeus nautti jo niin huomattavaa valtaa, että sen vahvistamia rajoja ja langettamia tuomioita kunnioitettiin. Riidat pystyttiin ratkaisemaan eikä niihin ollut tarvetta palata.

Toistuvasti käräjille tuotiin kuitenkin jopa 17 prosenttia kaikista tapauksista. 4 prosentissa tapauksia ratkaisu riitaan saatiin kolmessa vuodessa. Näistä pitkään kestäneistä riidoista huomattavan ryhmän muodostavat yli kolme vuotta mutta alle 10 vuotta kestäneet riidat. Tällaisia riitoja oli 7 prosenttia kaikista riidoista. Yli kymmenen vuotta mutta alle 20 vuotta kestäneet riidat olivat jo riitoja, joiden voisi katsoa leimanneen yhden talonpojan suurinta osaa isännyydestä, kun ajatellaan yhden isännyyden kestäneen noin 17 – 22 vuotta.¹³³ Näitä oli tapauksista 3 prosenttia. Jopa sukupolvia kestäneitä riitojakin löytyi useita. Isältä pojalle siirtyneitä riitoja eli yli 20 vuotta kestäneitä maariitoja oli 3 prosenttia kaikista tapauksista.

¹³³ Jutikkala 2001, s. 49.

Taulukko 15. Maariitojen kesto viisivuotiskausittain Helsingin ja Sipoon pitäjissä.

	Alle vuosi	Yli vuosi – 3 vuotta	Yli 3 vuotta – 10 vuotta	Yli 10 vuot- ta – 20 vuotta	Yli 20 vuot- ta
1630 – 1634	17 kpl / 100 %				
1635 – 1639	9 kpl / 90 %		1 kpl / 10 %		
1640 – 1644	25 kpl / 80 %	4 kpl / 13 %		1 kpl / 3 %	1 kpl / 3 %
1645 – 1649	19 kpl / 90 %		1 kpl / 5 %		1 kpl / 5 %
1654, 1657, 1659 – 1660	32 kpl / 91 %	1 kpl / 3 %	2 kpl / 6 %		
1661 – 1665	62 kpl / 78 %	4 kpl / 5 %	6 kpl / 7 %	5 kpl / 6 %	3 kpl / 4 %
1666 - 1669	39 kpl / 78 %	1 kpl / 2 %	7 kpl / 14 %	1 kpl / 2 %	2 kpl / 4 %
Yhteensä	203 kpl / 83 %	10 kpl / 4 %	17 kpl / 7 %	7 kpl / 3 %	7 kpl / 3 %

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

Pitkään jatkuneet maariidat eivät olleet siis 1600-luvun puolivälissä poikkeuksellisia Helsingin ja Sipoon pitäjissä. Vaikka ero 1500-luvun tilanteeseen vaikuttaisi merkittävältä, ei pitkäkestoisissa riidoissa ollut merkkejä vähenemisestä. Ne jopa näyttäisivät lisääntyneen tutkimusajalla. Tästä ei kuitenkaan pidä päätellä, että lain ote olisi herpoamassa. Laki turvasi omistukset jopa niin pitkälle, että riidat, joista oli riideltä jo vuosikymmeniä - ellei jopa satoja vuosia - tuotiin nyt käräjille.

Sukupolvia kestäneet riidat, niiden syyt, vanhat tuomiot ja omistusten perusteet saattoivat ajan kuluessa yksinkertaisesti unohtuakin. Näin oli käynyt 1666 Sipoon ja Helsingin kesäkäräjillä käsitellyssä tapauksessa. Järvenpään Erik Sigfredsson valitti ridasjärveläisistä, jotka olivat rikkoneet vuonna 1428 tuomitun rajan, jossa Hirvilammen perintötorppa määrättiin kuuluvaksi järvenpääläisille. Ridasjärveläiset olivat kuitenkin kaskenneet ja niittäneet heinää perintötorpan mailla jo vuosia. Kun ridasjärveläisten edusmies Eskill Markusson näki vanhan tuomiokirjan, hän heti myönsi ridasjärveläisten toimineen väärin. Hän sanoi, että jos Hirvilammen raja on pätevä, ei ridasjärveläisillä ollut oikeutta alueeseen, jota ovat kaskenneet.¹³⁴

Maariitakierteiden tuominen käräjille ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että pitkään jatkuneet riidat olisivat vieläkin saaneet lopullista tuomiotaan. Jotkut tutkimusalueen pit-

¹³⁴ KA. Po ja Ho KOa 3, s. 33 - 33v. Helsinki ja Sipoo kk 22. - 23.5.1666.

kään jatkuneet riidat saivat päätöksensä vasta 1700-luvulla tai jopa 1800-luvulla.¹³⁵ Tehostuneen oikeudenkäytön ja lain turvin tapaukset oli kuitenkin mahdollista nyt saada päätökseensä. Oikeuteen luotettiin enemmän kuin vielä 1500-luvulla, jolloin omankäden oikeus oli paras omaisuuden turva. Jos langetettu tuomio ei miellyttänyt, siitä valittiin nyt laamannioikeuteen eikä turvattu omistusta niin hanakasti väkivallalla kuin 1500-luvulla. Toistuvat valitukset tuomioista kertovat siitä, että myös talonpojat olivat oppineet käyttämään hyväkseen oikeustietä omistuksen turvaamisessa.¹³⁶

4.3 Riitojen kohteet

Agraarisen yhteiskunnan omaisuusriidat koskivat kaikkea mahdollista kiinteää omistusta. Epäkohdat nousivat esiin selvimmin niiden omistusten suhteen, jotka sijaittivat kaukana kylistä. Jos omistuksistaan ei pitänyt tarkkaan huolta, ne saattoivat helposti liukua ahnaan naapurin haltuun.

Rajojen kulut olivat keskeisimpiä riidanaiheita. Ne kulkivat metsissä tiettemien taipa-
leiden päässä. Rajojen asettaminen tilusten ympärille oli tarkoin säädetty maanlaissa.¹³⁷ Kylien ja ulkopalstojen rajamerkinä oli viisi kiveä, joista yksi oli keskellä ja neljä ympärillä. Peltojen rajoissa riitti kaksi kiveä, paalu tai kivi ja luu. Jos puita käytettiin rajamerkkeinä, viillettiin niihin rajakirjaan merkitty määrä uurteita, jopa rajantarkastajien puumerkkejä. Puiden kaatuessa tai lahotessa ne pyrittiin vaihtamaan paasiin tai kivi-
raunioon. Rajankäynneissä oli usein mukana nuoria poikia, jotta rajankäynti säilyisi muistissa mahdollisimman kauan. Talonpoikien maailma oli vielä vahvasti muistitietoon perustuva. Heidät voitiin kutsua vuosikymmenienkin kuluttua käräjille todistamaan riidanalaisen maan rajojen kulku.¹³⁸ Tästä huolimatta aikojen kuluessa rajat saattoivat kadota, kulua pois tai unohtua.

Maanlain mukaan jokaisen kylän tuli olla rajojensa ympäröimä.¹³⁹ Jos rajoja ei ollut, ne oli lain mukaan asetettava. Raja perustui vanhaan nautintaan, mutta usein kylänrajat

¹³⁵ Riita Vantaankorvenmaasta esiintyi oikeudessa ensimmäisen kerran 1659 ja ratkesi vasta isonjaon yhteydessä 1780-luvulla. Tommila 1958, s. 194 – 197. Riita Djupsundetista oli esillä käräjillä ensimmäisen kerran 1660. Viimeisen kerran Löparön kartano käräjäi salmesta 1820-luvulla. Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 395.

¹³⁶ Katso liite 3. Valituksia tehtiin yhteensä 30 kertaa.

¹³⁷ Rakennuksen kaari 27. luku.

¹³⁸ Jutikkala 1958, s. 43.

¹³⁹ Rakennuksen kaari 26. luku.

olivat jo vakiintuneet ennen kuin niitä virallisesti käytiin. Kun kylän metsälle käytiin rajat, oli alue tullut vallatuksi pysyvään, mutta yhteiseen omistukseen. Näin kylistä muodostui metsänomistusyhteisöjä eli jakokuntia, jotka olivat pysyvien rajojen toisistaan erottamia maa-alueita. Siihen kuuluvilla taloilla oli yhteinen metsä ja kalavesi.¹⁴⁰

Lähes jokaisessa maariidassa määrättiin katselmusmiehet tarkastamaan riidanalai-
 alueiden rajoja. Puhtaasti rajakiistoja tapauksista oli 41.¹⁴¹ Rajat olivat yksi suurimmista
 riitelykohteista tutkimusalueella. Jotta tarkastuksen jälkeen uusia riitoja samoista ra-
 joista ei enää syntyisi, luettelivat katselmusmiehet oikeudessa kaikki tärkeimmät rajat
 riidanalaisella maalla, jonka jälkeen ne kirjattiin rajakirjeeseen. Varsinaisia karttoja laa-
 dittiin Sipoossa ja Helsingin pitäjässä vasta 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa,
 kun Lars Forssell ja Samuel Brotherus ryhtyivät laatimaan Uudenmaanlänistä ja Hä-
 meestä karttoja. Maanmittaukset ja kartoitukset eivät siis vielä tutkimusaikana selkeyt-
 täneet maanomistusoloja Helsingin ja Sipoon pitäjissä. Maanmittari saatettiin tosin kut-
 sua paikalle mittaamaan riidanalainen maa, mutta kiireinen maanmittari ei kertaakaan
 saapunut pitäjiin selvittämään riitaa tutkimusaikana.¹⁴²

Jakokunnan rajojen sisäpuolella oli kaikilla osakkailla lupa käyttää yhteisiä tiluksia eri-
 laisiin tarkoituksiin. Siellä sai laiduntaa karjaa ja hakea kotitarvepuut. Kylän talonpojilla
 oli maanlain rakennuksen kaaren 32. luvun mukaan mahdollisuus näiden rajojen sisä-
 puolella laajentaa yksityistä omistustaan yhteismaan tilusten haltuunotolla. Metsästä sai
 ottaa haltuunsa kaskimetsää ja nauttia siitä kolme satoa. Yhteismaalla kaskeaminen ei
 kuitenkaan antanut täyttä omistusoikeutta maahan, se oli vain käyttöoikeus. Metsän
 kasvettua noin 15 – 20 vuotta, jolloin se oli valmis uuteen polttoon, saattoivat kaski-
 raivion periaatteessa tehdä kuka tai ketkä tahansa tietyn yhteisön jäsenistä. Pysyvät rai-
 viot yhteismaalla olivat kiellettyjä.¹⁴³

Oikeus tuomitsi yhteismetsään tehdyt pysyvät viljelyaitaukset hävitettäväksi. Tosin ta-

¹⁴⁰ Jutikkala 1958, s. 42 – 49.

¹⁴¹ Esim. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 52. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula kk 24. - 26.5.1669. KA. Po ja Ho KOa 2, s. 766. Helsinki ja Sipoo kk 12.5.1665. KA. Po ja Ho KOa 2, s. 366v. Helsinki ja Sipoo sk 28 - 30.9.1663. KA. PI KOa 5, s. 78. Helsinki ja Nurmijärvi sk 29. - 30.9.1662. KA. PI KOa 3, s. 95v – 96. Sipoo sk 18.11.1639.

¹⁴² Samuelin kartat. Helsingin pitäjä vanhimmissa kartoissaan 1681 – 1712. 2001, s. 9. Tutkimusaineis-
 tossa ainoastaan kerran mainitaan maanmittarin kutsutun paikalle, mutta hän ei koskaan saapunut mittaa-
 maan riidanalaisista maata. KA. Po ja Ho KOa 3, s. 64. Helsinki ja Nurmijärvi sk 2. - 3.11.1664

¹⁴³ Aalto 1992, s. 48 - 49.

pausten yleisyys osoittaa, että naapurit suhtautuivat toimintaan sallivasti.¹⁴⁴ Etenkin suurta veroa maksaneet säätyläiset ja ratsutilalliset kokivat yhteismaan käytöstä koituvan naapureille ansiotonta etua. Sen vuoksi kylien suurimpia veroja maksavat vaativat yhteismaiden jakoja. Tuusulassa talonpoikien, kirkkoherran ja kapteeni Isak Svanfeldtin välit tulehtuivat, kun talonpojat aitasivat yhteismetsästä niin paljon metsää omaan käyttöön, että heidän maaomaisuutensa vaikutti kapteenista ja kirkkoherrasta suuremmalta kuin heidän omansa. Tämä harmitti kirkkoherraa ja Svanfeldtiä, sillä heillä oli kylän suurin veroluku. He vaativat 1664 jakoa yhteismaalle. Sitä ei kuitenkaan ollut suoritettu vielä neljän vuoden kuluttuakaan, jolloin asia palasi taas käräjille. Tuolloin kylän talonpoika Johan Klemetson oli erään itsellisen kanssa raivannut metsään useita kaskia, yhden niistä Svanfeldtin yksityiselle niitylle. Oikeus määräsi yhteismaan jaon, mutta tyytyi vain varoittamaan Johan Klemetsonia. Varoitukseen sisältyi kuitenkin uhkaus: jos hän syyllistyi vielä samaan tekoon, hänet tuomittaisiin kaksinkertaiseen sakkoon omavaltaisuudesta.¹⁴⁵

Yhteismetsät olivat toistuvien riitojen lähde ja etenkin riidat kaskista aiheuttivat kiistoja. Kaskien poltto tuli tiukasti säädellyksi vuodesta 1647 alkaen kuninkaallisen metsäasetuksen myötä. Ankarista kaskirajoituksista huolimatta kaskisavut nousivat yhteismailla ja –metsissä vielä 1660-luvullakin. Helsingin ja Sipoon käräjillä käsiteltiin 31 kertaa riitaa kaskesta ja 32 kertaa riitaa yhteismaan käytöstä.¹⁴⁶

Kaskiriitojen osapuolina olivat niin aateliset kuin talonpojatkin. Alueen kaskiriidoille oli tyypillistä, että riidat olivat kylien välisiä riitoja. Kaskia poltettiin kaukana kylistä, kylän metsänrajojen reunamilla, josta kaski helpostikin laajeni naapurikylän maille vahingossa tai tarkoituksella. Tällainen tapaus sattui Espoon pitäjän Rödskogin ja Helsingin pitäjän Vanhankartanon välillä 1642. Rödskogilaiset valittivat, että Vanhankartanon kyläläiset olivat öiseen aikaan vieneet omavaltaisesti lehmänsä heidän kaskimaalleen. Vanhankartanon kyläläiset vastasivat, että rödskogilaisten raivaama kaski oli itse asias-

¹⁴⁴ Jutikkala 1958, s. 21, 42 – 49. Orrman 2003, s. 87.

¹⁴⁵ KA. Po ja Ho KOa 3, s. 31. Helsinki ja Sipoo kk 20.6.1664. KA. Po ja Ho KOa 3, s. 63v. Helsinki ja Sipoo sk 22. - 23.11.1666. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 42v - 43v. Helsinki ja Sipoo sk 6. - 8.10.1668.

¹⁴⁶ Esim. riita kaskesta KA. PI KOa 2, s.93. Helsinki sk 18.10.1630. KA. PI KOa 5, s. 16. Sipoo, Helsinki, Nurmijärvi ja Tuusula tk 4. - 5.2.1661. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 3. Helsinki ja Sipoo tk 31.1. - 1.2.1667. Esim. riita yhteismaasta KA. PI KOa 3, s. 72. Sipoo tk 4.3.1639. KA. Po ja Ho KOa 2, s. 714. Helsinki ja Sipoo tk 6.3.1665.

sa heidän kylänsä mailla.¹⁴⁷ Joitakin riitoja syntyi kaskista myös oman kylän väen kesken. Nämä riidat olivat tyypillisesti talonpoikien ja säätyläisten välisiä riitoja.

Itsellisväestö oli yhteismaalla toistuvien riitojen aiheena. Vuoden 1647 metsäasetuksen mukaan heillä ei ollut oikeutta perustaa asumusta yhteismaalle ilman maanomistajan lupaa. Näitä tapauksia käsiteltiin käräjillä vuodesta 1662 alkaen.¹⁴⁸ Tuona vuonna kahdeksanteen otteeseen käsitellyssä tapauksessa ei viitata kuninkaalliseen metsäasetukseen. Kahden lautamiestä vain kehoitettiin häättämään neljä itsellistä Gesterbyn yhteismetsästä. Jos he eivät poistuneet metsästä suosiolla, oli lautamiesten revittävä heidän asumuksensa alas. Nimetyt miehet laiminlöivät kuitenkin tehtävänsä ja seuraavilla käräjillä määrättiin jopa yhdeksän lautamiestä häättämään itsellisiä. Lautamiesten määrä kuvaa oikeuden huolta määräyksen täyttämättä jättämisestä.¹⁴⁹

Tämän jälkeen kului viisi vuotta ennen kuin itsellisiin puututaan uudelleen. Tuolloin kuninkaallinen metsäasetus oli jo keskeinen ohjenuora, jonka perusteella lautamiehet määrättiin häättämään itselliset yhteismaalta. Ongelmaksi nähtiin lähinnä se, että itselliset aiheuttivat verotalonpojille vahinkoa asettuessaan yhteismetsään ilman talonpoikien lupaa. Heidän oluenmyyntinsä aiheutti myös suuttumusta talonpoikien keskuudessa. Talonpojat toivat yleensä itse oikeuteen riidat itsellisiä vastaan. Ainoastaan kerran kruunun virkamies, kirjuri Olof Jonsson ajoi asiaa oikeudessa itsellisiä vastaan.¹⁵⁰

Niityt aiheuttivat suurimman osan maahan liittyvistä riidoista. Ne olivat tärkeitä karjan talvuruokinnalle ja niityistä tuli sitä tärkeämpiä mitä keskeisempi karjatalous oli yhteisössä. Peltoviljely vaati kehittyäkseen riittävää lannoitusta. Tämä puolestaan oli riippuvainen karjan pääluvusta, jota sääтели käytettävissä olevan rehun määrä. Niittyjä otettiin pysyvään tai tilapäiseen käyttöön valtaamalla ne. Peltoviljelyalueen taloissa ne muodostivat usein tilusten irrallisimman osan. Niitä myytiin, vaihdettiin, lahjoitettiin ja annettiin myötäjäisinä. Suuriosa kylien vanhimmista niityistä oli kuitenkin yhteisomistuksessa.¹⁵¹ Vanhojen kylien niityt ja ulkopellot olivat vallattu pitkienkin matkojen päästä ky-

¹⁴⁷ KA. PI KOa 3, s. 204. Helsinki sk 20.11.1642.

¹⁴⁸ Vuonna 1647 annettu metsäasetus ei ollut tehonnut. Asetus annettiin uudelleen 1664.

¹⁴⁹ KA. PI KOa 5, s. 38v. Helsinki ja Sipoo kk 2. - 3.6.1662. KA. PI KOa 5, s. 67v. Sipoo ja Tuusula sk 26. - 27.9.1662.

¹⁵⁰ KA. Po ja Ho KOa 4, s. 58. Helsinki ja Sipoo sk 12.11.1667. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 20v. Helsinki ja Sipoo tk 28. - 29.4.1668. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 38. Helsinki ja Sipoo sk 6. - 8.10.1668.

¹⁵¹ Jutikkala 2003, s. 21 – 28. Nummela 2003, s. 149 – 150.

lästä. Niillä oli tämän vuoksi myöhemmin ulko-omistuksia eripuolilla omaa jakokuntaa ja usein vieraissakin jakokunnissa. Tämä sotki merkittävästi kylien välisiä rajoja. Sen sijaan myöhään syntyneillä kylillä oli ulkopeltoja ja niittyjä vain kylän lähellä.¹⁵²

Helsingin ja Sipoon käräjiltä on mainintoja yhteensä 81 niittyriidasta. Ne olivatkin suurin maariitojen kohde tutkimusalueella. Niitä käsiteltiin siis tutkimusaikana noin joka toisella käräjäkerralla. Normaalisti kyse oli noin 1 – 2 heinäkuorman vuodessa tuottavista niityistä, mutta oli mukana myös 10 ja 12 kuorman suuruiset niitytkin.¹⁵³ Niityt olivat erityisesti kartanon omistajien kiinnostuksen kohteena. Kartanoilla oli tyypillisesti paljon karjaa, jotka tarvitsivat talvella niityiltä saatavaa rehua. Kaikista niittyriidoista 19 oli aatelin ja talonpoikien välisiä riitoja, kun taas talonpoikien kesken niityistä riideltiin 30 kertaa. Myös kirkko ja porvarit riitelivät ahkerasti niityistä.¹⁵⁴

Vaikka yhteismaat ja kaukana kylistä sijaitsevat niityt muodostivat suuren osan maariidoista, olivat riidat myös kylän pelloilla yleisiä. Kylän rintapelot sijaitsivat kylän tontin ympärillä ja kullakin talolla oli omat peltosarkansa. Kylän pellot aidattiin kahdeksi erilliseksi vainioksi, joista vuorovuosin toista viljeltiin toisen ollessa kesannolla. Osakkaille jaettiin osuus kylän pellostä veroluvun mukaan.¹⁵⁵ Sarkapelloilla käytyjä riitoja löytyy aineistosta 47 kpl. Riidat olivat tyypillisesti talonpoikien välisiä epäselvyyksiä sarkojen kulusta tai maanvaihtoista. Riita ratkesi yleensä katselmusmiesten arvion perusteella.¹⁵⁶ Syynä sarkariitojen päätymiseen herkästi oikeuteen oli lähinnä se, että kiistat olivat hyvin ilmeisiä ja ne vaativat välitöntä reagointia. Kahden naapuruksen välinen riita saattoi vaikuttaa koko kyläyhteisöön, sillä yhteisö oli keskeisesti työyhteisö, johon häiriöt vaikuttivat herkästi.

Kylän rintapeltojen ollessa yhteisomistuksessa kunkin yksityisesti valtaamat peltolohkot kauempana kylästä olivat yksityisomistuksessa. Niiden omistuksen perusteena oli valtaisuus ja usein ikimuistoinen nautinta. Nämä erillisomistukset aiheuttivat usein riitoja kylä-

¹⁵² Orrman 2003, s. 88 - 89. Jutikkala 1958, s. 21 – 28.

¹⁵³ Esim. KA. PI KOa 5, s. 17v. Helsinki ja Sipoo sk 12. - 13.9.1659. KA. PI KOa 2, s.232. Helsinki kk 16.6.1635. KA. Po ja Ho KOa 3, s. 58v. Sipoo ja Tuusula sk 30.10.1664. KA. PI KOa 5, s. 49v – 50. Helsinki ja Sipoo kk 4. - 5.6.1660. KA. PI KOa 5, s. 40v. Helsinki ja Sipoo kk 2. - 3.6.1662.

¹⁵⁴ Esim. KA. PI KOa 5, s. 49. Helsinki ja Sipoo kk 4. - 5.6.1660. KA. PI KOa 4, s. 119v – 120. Helsinki kk 4.7.1648.

¹⁵⁵ Orrman 2003, s. 89. Jutikkala 1958, s. 39 – 40.

¹⁵⁶ Esim. KA. PI KOa 2, s.206 - 206v. Sipoo tk 14.4.1634. KA. PI KOa 5, s. 13. Helsinki ja Sipoo sk 12. - 13.9.1659.

läisten välille, koska ulkopellon omistajan katsottiin pitävän hallussa enemmän maata kuin hänen vero-osuutensa oikeutti. Rakennuksen kaari edellytti tilanteessa maiden uudelleen jakoa.¹⁵⁷

Riitoja ulkopelloista oli tutkimusajalta 10 tapausta.¹⁵⁸ Suurin osa niistä oli kuitenkin riitoja eri kylien talonpoikien välillä. Ne syntyivät kaukana kylistä sijaitsevilla pelloilla, metsissä, joiden rajoista ei ollut tarkkaa tietoa. Tyypillistä kiistaa ulkopellosta käsiteltiin vuoden 1646 kesäkäräjillä Helsingin pitäjässä. Silvolan Matsilla ja Ylästön Simonilla oli ulkopelto metsässä, jota he olivat viljelleet jo vuosia. Maahan oli syntynyt ikimuis-toinen nautinta. Kaarelan kyläläiset katsoivat kuitenkin pellon olleen kylänsä mailla ja halusivat siksi ottaa pellon itselleen. Tapaus vietiin käräjille ja oikeus asettui Matsin ja Simonin puolelle, jotka olivat ulkopellon vanhastaan omistaneet ja sitä viljelleet. Pelto määrättiin Silvolan Matsille ja Ylästön Simonille. Heidän tuli huolehtia siitä kykynsä mukaan eikä kaarelalaisilla ollut oikeutta moittia omistusta. Matsille ja Simonille tuli kuitenkin riitaa yhteisestä ulkopellosta 14 vuotta myöhemmin vuonna 1660. Riita johtui luultavimmin veroista, sillä oikeus määräsi tuolloin maanmittarin laatimaan yhdessä lautakunnan kanssa geografisen piirustuksen ulkopellosta. Kiireinen maanmittari ei kuitenkaan Matsin ja Simonin pellolle koskaan ehtinyt. Riita jäi kytemään. Ylästön Simon kuoli, mutta riita jatkui perikunnan kanssa. Tapaus palasi vuonna 1664 takaisin oikeuteen, mutta koska palstaa ei ollut aikoinaan tutkittu, ei oikeus voinut antaa riidassa päätöstä.¹⁵⁹

Maanlaki tunsu vain yksityisen tai jakokumppanien omistaman kalaveden. Ympärillä olevan maan omistus määräsi keskiajalta lähtien kalavedenkin omistuksen. Suomessa kalaveden omistajana oli kylä tai kyläryhmä, vaikka maanlaki antoi mahdollisuuden kalavedenkin jakoon osakkaiden kesken. Yhteinen kalavesi ei välttämättä vaatinut yhteistä kalastusta. Vielä isojakokin jätti kalavesien rajat käymättä. Kalavesien nautinnassa säilyivät yhteisomistuksen muodot pidempään kuin missään muussa tiluslajin nautinnassa.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Ågren 1997, s. 285 – 286.

¹⁵⁸ Esim. KA. PI KOa 3, s. 106v. Helsinki tk 9. - 10.3.1640. KA. Po ja Ho KOa 3, s. 67v. Helsinki ja Sipoo sk 22. - 23.11.1666

¹⁵⁹ KA. PI KOa 4, s. 62 - 62v. Helsinki kk 1.6.1646. KA. Po ja Ho KOa 3, s. 64. Helsinki ja Nurmijärvi sk 2. - 3.11.1664.

¹⁶⁰ Jutikkala 1958, s. 34 – 37.

Helsingin ja Sipoon pitäjissä kalavedet olivat ahkeran riitelyn kohteena, sillä kalastus toi tärkeää ravinnon lisää muuten hyvin yksipuoliseen ruokavalioon. Kala oli myös tärkeä kauppatavara. Tutkimusalueella käytiin yhteensä 17 riitaa kala-apajasta.¹⁶¹ Etenkin seudun aatelliset vaikuttivat olleen erityisen kiinnostuneita hyvistä kalapaikoista. Ehkä merkittävin näistä tapauksista oli Löparön kartanon Henrik Nödingin ja Boxin ja Hangelbyn kylien riita Djupsundetin kalapaikasta. Henrik Nöding valitti vuonna 1660 Boxin ja Hangelbyn talonpoikien vetävän laittomasti nuottaa Djupsundetin Löparön kartanon puoleisessa päässä, johon heillä ei Nödingin mielestä ollut minkäänlaista oikeutta. Talonpojat taas sanoivat vetäneensä nuottaa Djupsundetissa ikaikaisista ajoista. He perustelivat oikeuttaan salmen silakkaan Sten Sturen kirjeellä, jolla salmi oli luovutettu heille.¹⁶²

Seuraavana talvena oikeus määräsi katselmusmiehet tutkimaan kiistanalaisen salmen. Riidan merkityksestä kertoi se, että oikeus katsoi asiakseen lähettää katselmukseen jopa seitsemän miestä. Tapaus palasi käräjille seuraaville syyskäräjille, jolloin asiaa tutkineet katselmusmiehet totesivat, että ennen kuin Nöding oli saanut Löparön omistukseensa, oli kruunun Löparössä asuvilla kalastajilla ollut Djupsundetin pohjoispuolella sijainneet Konungsmoija ja Korsö –nimiset nuotta-apajat. Nyt apajat kuuluivat Träskin ja Nevasin kyläläisille. Boxin ja Hangelbyn talonpojilla ei ollut minkäänlaista oikeutta näihin apajiin. Oikeus päätti, että talonpoikien tuli tyytyä kalastamaan omien rajojensa sisäpuolella. Djupsundet kuului Löparön kartanolle, koska kartanon maat rajoittuvat salmeen. Riita jatkui tuomiosta huolimatta, jolloin oikeuden oli pakko tehdä kompromissi. Löparöläiset joutuivat nyt vuorottelemaan boxilisten ja hangelbyläisten talonpoikien kanssa Djupsundetista kalastettaessa siten, että he vetäisivät joka toisen nuotan. Vielä kesällä 1671 Nöding valitti Boxin ja Hangelbyn talonpoikien tulkitsevan päätöstä niin, että heillä oli oikeus kalastaa myös muissa Löparön kalavesissä.¹⁶³

Kokonaiset rakennukset tai tilat saattoivat myös olla riitelyn kohteena. Tällaisia riitoja tutkimusalueelta löytyi yhteensä 24. Tyypillisin rakennettu riidankohde oli kuitenkin

¹⁶¹ Esim. KA. PI KOa 4, s. 97v – 98. Helsinki ja Sipoo sk 8.11.1647. KA. PI KOa 5, s. 48. Helsinki ja Sipoo kk 2. - 3.6.1662. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 17v. Helsinki ja Sipoo tk 26. - 27.2.1668.

¹⁶² KA. PI KOa 5, s. 42. Helsinki ja Sipoo kk 4. - 5.6.1660. KA. PI KOa 5, s. 32 - 32v. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula kk20. - 21.5.1661. KA. PI KOa 5, s. 71v - 72v. Helsinki ja Sipoo sk 14. - 15.10.1661. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 53. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula kk 24. - 26.5.1669. Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 394 – 395.

¹⁶³ Ibidem.

vain väärään paikkaan sijoitettu aitaus. Myös riihi saatettiin rakentaa toisen tontille. Yleensä katselmusmies kävi tarkastamassa asian, jonka jälkeen oikeus määräsi luvattoman rakennuksen purettavaksi uhkasakon nojalla.¹⁶⁴ Myllyt olivat säätyläisten mielenkiinnon kohteina. He olivatkin usein talonpoikien kiistakumppanina kiisteltäessä myllystä. Yhdeksästä myllyriidasta oli viisi säätyläisen ja talonpojan välistä riitaa. Suuret kartanon tilukset vaativat oman myllyn jauhamaan viljaa. Osuus kylän myllyssä ei useinkaan tullut kyseeseen. Mats Tönnesson Creuzhammar ajautui riitaan martinkyläisten talonpoikien kanssa rakennettuaan myllyn 1640-luvulla talonpoikien maalle, Jören Berg taas yritti haalia tekaistuilla todisteilla rusutjärveläisten myllyn itselleen ja Perttulan Evert Berndt von Jordan taas rakensi 1660-luvulla hyväksi havaittuun koskeen sahamyllynsä, mutta joutui siirtämään sen oikeuden määräyksestä, koska paikka kuului Numlahden talonpojille.¹⁶⁵

Maariidat heijastelivat agraarisen yhteiskunnan arkipäivää. Elannon hankinta ja turvallisuuden luominen ympäröivää maailmaa vastaan olivat riitojen ytimessä. Toimeentulon epävarmuus selittää maariitojen väkivaltaisuutta ja ihmisten valmiutta vuosikausienkin taisteluun. Omasta ei haluttu luopua helpolla, oli vastassa sitten säätyläinen tai talonpoika. 1600-luvulle siirryttäessä talonpoikien toimeentuloa ja elinehtoja alkoi uhata aatelismaan lisääntyminen. Etenkin talonpoikien välejä kiristäneet maariitojen kierteet haluttiin päätökseen, sillä talonpoikien oli syytä vastustaa yhtenä miehenä aatelisia heidän maan hankinnassaan. Talonpoikien keskuudessa vallinnut moraalitalous selittää maariidoille tyypillisen kollektiivisen luonteen.

4.4 Kollektiivinen rikos

Maariidoille oli tyypillistä, että maan anastus tehtiin ryhmässä tai että asia vietiin käräjille koko kyläkunnan voimin. Heikki Ylikangas on todennut 1500-luvun maariidoista, että sarkajakoon perustuvat jako-olot pakottivat jo sinänsä suosimaan yhteistyötä varsin suuressa mitassa. Sen lisäksi myös kaskeaminen edellytti yhteistoimintaa. Tämän vuoksi oli hänen mukaansa otaksuttavissa, että yhteispäätös edelsi usein toisen tiluksille tunkeutumista. Kollektiivisesti tehdyissä maaomistuksen loukkauksissa ryhmän vahvuus

¹⁶⁴ KA. PI KOa 5, s. 77 - 77v. Helsinki ja Nurmijärvi sk 29. - 30.9.1662.

¹⁶⁵ KA. PI KOa 3, s. 150v. Helsinki sk 2.11.1641. KA. PI KOa 3, s. 173v. Helsinki tk 10. - 11.3.1642. KA. PI KOa 4, s. 12 - 12v. Helsinki tk 20.3.1644. KA. PI KOa 4, s. 132v - 133. Helsinki sk 27.10.1648. KA. Po ja Ho KOa 2, s. 765v. Helsinki ja Sipoo kk 12.5.1665.

oli Ylikankaan tutkimuksen mukaan 2 – 3 miestä.¹⁶⁶

Helsingin ja Sipoon pitäjiä kaikkien tuomien saaneista maariidoista 45 prosentissa oli riidan osapuolena suurempi joukko. Yhdessä käräjillä oltiin kantajina 16 tapauksessa. Se muodosti 20 prosenttia kaikista kollektiivisista maariidoista.¹⁶⁷ 32 tapauksessa eli 40 prosentissa kollektiivisista tapauksia riidat oli ryhmien välisiä riitoja. Yleensä kyseessä oli kokonaisten kylien yhteenottoja. Tyypillisesti tällaiset riidat koskivat kaskia, yhteismetsiä tai rajojen kulkuja.¹⁶⁸ Toisen kiinteää omaisuutta oli suuremmalla joukolla anastettu 32 tapauksessa eli 40 prosentissa kollektiivisista maariidoista.

Etenkin aatelisia lähdettiin vastustamaan kollektiivisesti. Talonpojat kokivat aatelisten maaomaisuuden kasvun uhaksi omille omistuksille, ja sitä kehitystä vastaan he olivat valmiit unohtamaan keskinäiset riitansa. 63 prosentissa talonpoikien nostamista maariidoista luotettiin joukkovoimaan aatelisten vastaan. Kun talonpojat olivat aatelisten haastamana käräjillä, heitä syytettiin kollektiivisesti 22 prosentissa aatelin ja talonpoikien välisistä riidoista.¹⁶⁹ Talonpojat rikkoivat joukolla aatelisten rajoja kuitenkin useammin kuin talonpoikaismaan rajoja. Aatelisten rajoja uhmattiin kollektiivisesti 22 prosentissa kaikista aatelisten ja talonpoikien välisistä riidoista, kun osuus oli talonpoikien välisissä riidoissa 14 prosenttia.

Talonpoikien yhteistoiminta oli näkyvintä juuri aatelisia vastaan käydyissä maariidoissa. Vanhankartanon kyläläiset yhdistivät voimansa Johan Gyldenäriä vastaan, Albergan herran otettua omavaltaisesti talonpoikien maita haltuunsa ja rikkoen rajoja ja rajamerkkejä.¹⁷⁰ Martinkylän Klas Mårtensson sai taakseen oman kylänsä talonpoikien lisäksi Mats Tönnesson Creuzhammarin omat Myllykylän rälssitalonpojat myllyriidassa.¹⁷¹ Koko Nikkilän kylä yhdistyi omavaltaista kartanonherra vastaan rälssitalonpoikien ja Peter Nassokinin välisessä riidassa, joka kulmineitui 15-kohtaiseen syytekirjelmään Nassokinin ja hänen voutinsa väärinkäytöksistä.¹⁷² Järvenpään talonpojat saivat aikaan

¹⁶⁶ Ylikangas 1971, s. 62 – 63.

¹⁶⁷ KA. Po ja Ho KOa 4, s. 58. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula kk 24. - 26.5.1669. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 121. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula sk 26. - 27.11.1669.

¹⁶⁸ Esim. KA. PI KOa 3, s. 204. Helsinki sk 20.11.1642. KA. PI KOa 5, s. 69v – 70. Helsinki ja Sipoo sk 15. - 17.9.1660.

¹⁶⁹ Katso liite 11.

¹⁷⁰ KA. PI KOa 3, s. 58v. Helsinki ja Sipoo sk 26. - 27.6.1638.

¹⁷¹ KA. PI KOa 4, s. 12 - 12v. Helsinki tk 20.3.1644.

¹⁷² KA. PI KOa 2, s.111 – 120. Sipoo kk 3.8.1631.

ystävällisen sopimuksen Vanhankylän ratsumestari Ståhlhanan kanssa riidassa talonpoikien ja ratsumestarin tilusten välisestä rajasta. Ratsumestari oli jopa valmis tekemään myönnytyksiä talonpoikien hyväksi sopimukseen pääsemisessä.¹⁷³

Yhteistoiminta koettiin siis hyödylliseksi tavaksi ajaa asiaa säätyläisiä vastaan. Mutta vaikka talonpojat mielellään ajoivat yhdessä asioitaan, oikeuden myönteinen päätös ei ollut yhtä varma kuin talonpoikia vastaan koko kylän voimin riideltäessä. Oikeus saattoi kallistua riidassa yhtä hyvin kummanpuolelle tahansa. Toisaalta talonpojat saattoivat selvittää aatelisten syytteistä voittajana kollektiivisesti todennäköisemmin kuin talonpoikien välisissä riidoissa, joissa toisen maata oli anastettu joukolla.

Aateliset ajoivat asioitaan tyypillisesti yksin. Vain muutamia kertoja aatelisella oli mukanaan oikeudessa joku toinen henkilö. Yleensä tämä toinen henkilö oli säätyläisen edusmies, joka toimi käräjillä säätyläisen asianajajana ilman, että itse säätyläinen oli edes paikalla.¹⁷⁴ Kokonaista kylää aatelinen ei saanut koskaan taakseen. 88 prosenttia aatelin oikeudessa ajamista maariidoista oli yksin ajettuja.

Joskus kokonainen kylä lähti vastustamaan oman kylän yksittäistä jäsentä, joka ei ollut toiminut yhteisön sääntöjen mukaisesti. Tämä on nähtävä talonpoikaisen yhteisön sisäisenä kontrollina, jolla sääntöjen rikkoja palautettiin ruotuun. Tyypillisesti talonpoikien keskinäiset riidat olivat kuitenkin yksittäisten talonpoikien välisiä riitoja. Kaikista talonpoikien välisistä riidoista niitä oli 60 prosenttia. Ne eivät siis yleensä vaatineet yhteistyötä. Tasavahvat osapuolet pystyivät kyllä ajamaan itse omia asioitaan käräjillä. Joukolla vastustettiin vain kylän yhteisiä sääntöjä rikkoneita ja säätyläisiä.

Joukkovoimasta oli kuitenkin hyötyä talonpoikien välisissä maariidoissa. Kylän sisäisen kontrollin avulla säännöistä poikennut talonpoika pystyttiin palauttamaan ruotuun 67 prosentissa joukolla ajettuja maariitoja. Jos talonpojat erehtyivät suuremmalla joukolla anastamaan toisen talonpojan maan, siitä seurasi aina tuomio. Yhteispäätöksellä tehtyä maan anastusta toiselta talonpojalta pidettiin siis 1600-luvulla jo yleisesti tuomittavana toisin kuin vielä 1500-luvulla, jolloin juuri nämä tapaukset olivat Ylikankaan mukaan

¹⁷³ KA. PI KOa 5, s. 75v – 76. Helsinki ja Sipoo sk 15. - 17.9.1660.

¹⁷⁴ Näistä edusmiehistä käytettiin nimikettä ”fullmechtige”. Esim. KA. Po ja Ho KOa 2, s. 303v – 304. Helsinki, Sipoo, Tuusula ja Nurmijärvi tk 12. - 13.2.1663.

tyypillisimpiä tekoja. Joukolla maan anastukseen syyllistytettiin talonpoikien kesken harvoin. Tutkimusaikana näitä tapauksia oli vain 4 kpl.¹⁷⁵ Ne olivat siis enemmän talonpoikien ja säätyläisten välisten riitojen ominaisuus. Tosin näitäkään tapauksia ei ollut kuin 6 kpl.

Talonpoikainen moraalitalous vaikuttaisi aktivoituneen aatelisia vastaan käydyissä maariidoissa. Muutoin talonpoikaista solidaarisuutta ei ollut merkittävästi nähtävissä. Aateliimaan lisääntyminen oli yhteinen ongelma ja sen vastustamisessa oli hyvä turvautua muihin talonpoikiin. Talonpoikien keskinäisissä riidoissa kunkin oli selviydyttävä omillaan. Ainoastaan kylän yhteismaan väärinkäyttö nähtiin koko yhteisöä uhkaavaksi. Väärinkäyttäjät saivat vastaansa koko kylän yhtenä miehenä. Yhteistyön teho nähtiin etenkin kylän määräyksiä rikkonutta vastaan riideltäessä. Myös aatelia vastaan yhteistyö tehoi, mutta oikeus saattoi kallistua kumman puolelle hyvänsä ratkaisussaan.

5. SÄÄTYLÄISTEN JA TALONPOIKIEN TAISTELU MAASTA

Talonpoikien ja säätyläisten väliset riidat maasta olivat 1600-luvun maariidoille tyypillinen piirre. Säätyläisten mielenkiinto kohdistui erityisesti talonpoikaiseen maahan. Heillä oli tarkoitus laajentaa säteriensä maita välittämättä aina maanluonnoistakaan. Useat aateliset katsoivat talonpoikien maan kuuluvan yksiselitteisesti omaan rälssiin, jos vain omaisuus sijaitsi rälssin rajojen sisällä. Myös rajojen läheisyydessä sijaitsevat maaomaisuudet olivat vaarassa. Jos laillisia keinoja maan hankintaan ei löytynyt, saatettiin turvautua laittomiin. Tarkastelemalla lähemmin joidenkin säätyläisten maariitoja ja kartanoiden vaiheita pystytään kuvaa säätyläisten ja talonpoikien maariidoista vielä syventämään. Lähemmässä tarkastelussa ovat neljä säteriä, joiden haltijat kävivät useita maariitoja talonpoikiensa ja muiden säätyläisten kanssa.

5.1 Raalan kartanon taistelu elintilasta

Jören Berg valitti rusetjärveläisistä naapureistaan Anders Eskillssonista ja Erik Eskillssonista sekä heidän Siippoon naapureistaan Simon Mikaelssonista, Henrik Jakobsonista, Jöran Thomassonista ja Staffan Thomassonista, joiden kanssa hänellä oli riitaa Hosion-

¹⁷⁵ Esim. KA. PI KOa 5, s. 16. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula tk 4. - 5.2.1661. KA. Po ja Ho KOa 2, s. 362v. Helsinki ja Sipoo sk 28 - 30.9.1663.

suonmäen rajasta. Raja sijaitsi Rusutjärven ja Siippoon välillä. Jören Berg oli aikonut lisätä mäen omistuksiinsa. Sen vuoksi hän halusi laillista katselmusta, jotta asian laatu pystyttäisiin selvittämään.¹⁷⁶

Kun katselmus sitten järjestettiin, Anders Eskillsson tuli veljensä Erikin kanssa paikalle ratsastaen. Andersilla oli miekka sivullaan ja Erikillä seiväs kädessään. Mukanaan heillä oli myös edellä mainitut naapurit, jotka tulivat kävellen perässä seipäät kädessään. Kun miehet tulivat metsään ja huomasivat Bergin rajapyykillä katselmuksien kanssa, he alkoivat huudella Bergille uhkauksia ja käskivät häntä odottamaan. Berg istui hiljaa hevosensa selässä eikä osannut odottaa päällekkäistä huudoista huolimatta. Kun Anders ehti rajapyykillä ratsastaen, hän kävi miekkaansa heiluttaen hevosensa selässä istuvan Bergin kimppuun ja löi häntä miekallaan. Anders kysyi: ”*Haluatko verta, kun aiot meiltä viedä rajan ja vanhan nautintaoikeuden?*” Samalla hän löi lujasti Bergiä uudelleen. Berg sai miekkansa esiin ja ryhtyi puolustamaan itseään, kunnes paikalle ehtinyt Erik löi häntä seipäällä hevosensa selästä. Nyt Berg joutui puolustautumaan myös häntä vastaan. Samanaikaisesti kävivät kaikki jalkaisin tulleet miehet hänen kimppuunsa ja antoivat kukin hänelle iskuja seipäillään. Berg sai iskun oikeaan käteensä miekasta ja hänen kätensä lamaantui mustelmista ja verihaavoista, joita hän sai kahakassa. Selkäsaunan jälkeen hänen piti olla pitkän aikaa vuoteenomana.

Myös Anders Eskillsson sai Bergiltä iskun oikealle puolelle rintaansa ja vasempaan käteensä, jonka vuoksi hän makasi kuukausia vuoteenomana. Kahakassa mukana ollut Siippoon Staffan pilkkasi Bergiä Hosionsuonmäen rajan tarkastuksessa ja Rusutjärven Jacob Larsson vei häneltä kirveen. He joutuivat myös osaltaan vastaamaan teoistaan kartanonherra vastaan. Lautakunta tutki asian tarkasti ja kuunteli todistajia eikä voinut vapauttaa Anders Eskillssonia ja Erik Eskillssonia valasakonkaaren rikoksesta. Heidät tuomitaan Valasakon kaaren 35. luvun mukaan menettämään oikea kätensä ja koko omaisuutensa.¹⁷⁷

Tämä rajatarkastuksessa tapahtunut väkivaltainen selkkaus oli alkusoitto Raalan kartanonherra Jören Bergin vuosikymmeniä kestäneille maariidoille talonpoikaisten naapureidensa kanssa. Bergin taistelu elintilasta oli ehkä monipolvisuudessaan ja väkivaltai-

¹⁷⁶ KA. PI KOa 4, s. 51v – 52v, Helsinki sk 11.11.1645.

¹⁷⁷ Ibidem.

suudessaan poikkeuksellinen, mutta koska hän esiintyi lähes neljännesvuosisadan ajan käräjillä toistuvasti maariidoista talonpoikiensa kanssa, hänen tapauksensa tuo esiin keskeisiä piirteitä 1600-luvun maariidoista. Raalan tapauksen kautta on mahdollista tarkastella väkivallan roolia, erilaisten liittoutumien merkitystä ja talonpoikien tapoja käyttää käräjiä maaomaisuutensa puolustamiseen.

Nurmijärven kahdeksasta talonpoikaistalosta oli 1640-luvun alussa autioitunut kuusi vaikeiden aikojen seurauksena. Nämä kuusi autiota tilaa läänitettiin 9.9.1643 kapteeni Jören Bergille Norrköpingin päätöksen ehdoilla. Läänitykset hän sai palveluksistaan kruunulle Kustaa II Aadolfin aikana. Hän oli palvellut Hämeen jalkaväkirykmentissä, mutta oli haavoittunut sodassa ja tullut kykenemättömäksi palvelukseen. Berg asettui Nurmijärvelle Raalan kartanoon loppuvuodesta 1644, jolloin alkoivat ensimmäiset valitukset hänen omavaltaisista toimistaan talonpoikiaan kohtaan. Hän toi sotaretkiltään Nurmijärvelle uusia käsityksiä kartanoherran ja alustalaisten suhteista, mitkä aiheuttivat kitkaa hänen ja talonpoikien välille. Nurmijärveläisten oli vaikea hyväksyä väkivaltaisesti käyttäytyvän ja lakia rikkovan kartanoherran toimia, sillä alueella ei ollut aiemmin kuin yksi kartano, Numlahden kartano, ja sekin oli ollut jo vuosikaudet naisten käsissä eikä heidän kanssaan ollut juuri kiistoja syntynyt. Berg oli käskävä, helposti kiihtyvä ja väkivaltainen palkkasoturi, joka ei paljoa laeista piitannut. Hänen sodassa saamansa invaliditeetin laatua ei ole tiedossa, mutta vamma vaivasi häntä pahasti ja siten ärsytti hänen kiivasta luontoaan.¹⁷⁸

Jören Bergin ensimmäisinä toimina Raalan kartanolla oli rajojen käyminen saamiensa tilojen ympärillä. Hän ei juuri välittänyt siitä, miten rajat olivat aikaisemmin kulkeneet, vaan veti niitä tahtonsa mukaan. Ensimmäisen kerran hän esiintyy Helsingin pitäjän käräjillä loppuvuodesta 1644 eli välittömästi Raalaan tulonsa jälkeen, jolloin hän pyysi oikeudelta laillista katselmusta kartanonsa ja naapurikylien rajoihin Nurmijärvellä, Rusutjärvellä ja Siippoossa. Katselmukseen suostuttiin ja se määrättiin suoritettavaksi seuraavana keväänä.¹⁷⁹ Alkukevästä Berg kuitenkin valitti taas käräjille, että Rusutjärven ja Siipoon kyläläiset olivat hakanneet puuta ja kaskenneet sekä niittäneet heinää riidanalaisessa metsässä vastoin asetettua takavarikkoa. Oikeus kielsi rusutjärveläisiä ja

¹⁷⁸ Tommila 1959, s. 70 – 71.

¹⁷⁹ KA. PI KOa 4, s. 23v, Helsinki kk ja sk 13. – 14.11.1644.

siippolaisia koskemasta kaskeen ennen kuin katselmus oli suoritettu.¹⁸⁰ Myöhemmin katselmus sitten järjestettiin ja seurauksena oli alussa esitetty väkivaltainen yhteenotto. Berg halusi ulottaa rajansa Hosionsuonmäelle, sillä hän olisi näin saanut haltuunsa osan Siippoon ja Rusutjärven maista. Oikeus ei kuitenkaan tuolloin antanut tuomiota rajariidassa vaan rankaisi ainoastaan kartanonherran kimppuun käyneitä ankarasti.

Bergin toimet omistustensa laajentamiseksi eivät yleensä kestäneet päivän valoa. Kesäkäräjillä 1646 Siippoon Johan Henriksson valitti, että Raalan kapteeni Berg oli ottanut häneltä hänen niittynsä. Niitty oli ollut hänen tilansa ikaikaisessa nautinnassa. Oikeus asettui talonpojan puolelle ja kielsi Bergiä kajoamasta niittyyh ja sakotti häntä 40 markalla.¹⁸¹

Berg ajautui pian tulonsa jälkeen riitoihin myös paikallisen kirkkoherran kanssa, joka asettui useaan otteeseen talonpoikien puolelle kapteenia vastaan. Kesäkäräjillä 1646 kirkkoherra Josef Canuti kertoi, miten Berg oli ottanut häneltä keskellä yleistä tietä kaksi talvikuormaa heiniä ja ajanut ne kartanolleen. Heiniä riistäessään hän oli lyönyt papin renkejä ja kieltäytynyt maksamasta kirkolle kymmenyksiään. Oikeudessa Berg totesi vain tehneensä oikeutensa mukaan.¹⁸² Samoilla käräjillä kirkkoherra syytti Bergiä salavuoteudesta. Hän oli tehnyt piialleen kaksi lasta. On mahdollista, että heinien vieminen ja veroista kieltäytyminen olivat Bergin osalta kosto kirkkoherralle siitä, että kirkkoherra puuttui hänen yksityiselämäänsä. Kirkkoherran takana oli myös Viipurin hiippakunnan piispa, sillä piispan amptmanni Mikael Andersson Nahkelasta yritti saada Jören Bergille tuomiota myös huoruudesta. Oikeudessa Berg ei suostunut vastaamaan huoruussyytteisiin ja oikeus sai tuomittua tuolloin vielä naimattoman Bergin vain salavuoteudesta. Bergin näkemyksen mukaan kenelläkään ei ollut oikeutta puuttua hänen asioihinsa, ei edes kirkkoherran tai tuomarin.¹⁸³

Raalan omistusten laajennuksesta oli kyse myös vuoden 1648 syyskäräjillä, kun Berg nosti syytteen nurmijärveläisiä vastaan, koskien eräitä niittyjä, jotka he olivat Bergin sanojen mukaan vieneet häneltä. Hän vaati asiassa katselmusta ja mainitsi löytäneensä joitakin rajamerkkejä, jotka jakoivat Nurmijärven ja Raalan maita hänen edukseen. Berg

¹⁸⁰ KA. PI KOa 4, s. 41, Helsinki tk 25.2.1645.

¹⁸¹ KA. PI KOa 4, s. 62, Helsinki tk ja kk 1.6.1646.

¹⁸² KA. PI KOa 4, s. 64, Helsinki tk ja kk 1.6.1646.

¹⁸³ Tommila 1959, s. 70 – 71. Aalto 1996, s. 166.

kertoi, että lautamies Mikael Anderssonin vanha isä oli kertonut hänelle Raalan rajojen kulkevan syvemmällä nurmijärveläisten mailla. Kyseessä oli jälleen Hosionsuonmäen raja, jota Berg vaati voimaan. Rajan käyttöönotolla Berg olisi lisännyt huomattavasti omistuksiaan. Talonpojat kuitenkin todistivat oikeudessa, että niityt olivat päätyneet Raalalle vuosia aiemmin avioliiton kautta, mutta ne oli myöhemmin lunastettu takaisin Nurmijärvelle, kun Nurmijärven kirkko perustettiin. Niityt asetettiin tuolloin pappilan maiksi. Talonpojat luettelivat oikeudessa kiihtyneeseen ääneen rajansa, joita ei ollut heidän mukaansa koskaan moitittu. Nurmijärveläisten edusmies Mats Eskillsson julisti, ettei aio sallia katselmusta suoritettavaksi heidän moittimattomalle ja ikiaikaiselle nautinta-alueelleen.

Piispan amptmannista ja arvostetusta katselmus- ja lautamiehestä, Nahkelan Mikael Anderssonista Berg oli saanut veroisensa vastustajan. Lautamies Mikael Andersson kysyi milloin Berg oli keskustellut hänen vanhan isänsä kanssa. Berg ei kyennyt todistamaan keskusteluja vanhan miehen kanssa, vaan vaikenä. Mikael Anderssonilla oli vahva syy epäillä Bergin puheita ja hän vannoi oikeudessa, ettei Berg ole koskaan puhunut saati keskustellut hänen isänsä kanssa. Berg vaihtoi tässä vaiheessa taktiikkaa ja myönsi kuulleensa Hosionsuonmäen ja Täresuonmäen jakorajoista jostain muualta. Mikael Andersson arvasi Bergin aiomukset Hosionsuonmäen rajan suhteen. Hän sanoi Bergin yrittävän saada haltuunsa Siippoon kylän takana sijaitsevan Hosionsuonmäen rajan ja siten saada haltuunsa koko Siippoon kylän ja asettaa sen rälssiksi. Tätä Berg ei kieltänyt vaan sanoi: ”*Kaiken sen minkä saan rajojen ja rajamerkkien sisään, ei kukaan voi minulta viedä.*” Oikeus asettui asiassa nurmijärveläisten puolelle ja Bergin vaatimus katselmuksesta kumottiin, koska kyseessä oli Nurmijärven ikiaikaiseen ja moittimaton nautinta-alue. Rajat vahvistettiin pysymään ennallaan.¹⁸⁴

Samoilla käräjillä Berg jatkoi vielä kartanon laajennuspyrkimyksiään ja epämääräisten todisteiden esittämistä. Hän väitti Rusutjärven myllyn olevan hänen maillaan. Myllynpaikasta oli aiemmin verotettu hänen mukaansa Raalan tiloja. Väitteidensä tueksi hän oli hankkinut oman talonpoikansa kirjallisen todistuksen. Talonpoika itse ei ollut tosin päässyt paikalle. Rusutjärven asiaa ajoi oikeudessa Anders Eskillsson, joka oli luultavasti sama talonpoika, joka oli menettänyt rangaistuksena oikean kätensä Hosionsuon-

¹⁸⁴ KA. PI KOa 4, s. 131 – 132v, Helsinki sk 27.10.1648.

mäen rajakahakassa. Käden menettäminen ei ollut siis vähentänyt hänen arvoaltaansa muiden kyläläisten keskuudessa. Pikemminkin hänen taannoinen vastarintansa nosti hänet rusutjärveläisten talonpoikien johtoon. Anders Eskillsson sanoi, ettei ollut nähnyt mitään rajoja myllypaikalla ja vaati Bergiltä pitäviä perusteita vaateilleen. Berg perusti vaatimuksensa myllyyn omien talonpoikiensa sanaan, jotka olivat sanoneet myllyn sijaitsevan Raalan rajojen sisällä. Rajat oli kuitenkin käynyt katsomassa lautamies Jören Starck ja jo aiemmin oikeudessa esiintynyt Mikael Andersson. He olivat havainneet, että raja kulki kaukana myllystä ja se oli selvästi Rusutjärven puolella. Jälleen kerran Bergin näytöt omistuksistaan olivat riittämättömät ja oikeus tuomitsi maan kuuluvaksi Rusutjärvelle. Bergiä ei kuitenkaan sakotettu mistään, häntä vain kiellettiin uhkasakon nojalla koskemasta Rusutjärven myllyyn.¹⁸⁵

Koska 1650-luvun tuomiokirjat ovat säilyneet vain kolmelta vuodelta, ei ole tietoa kuinka tiiviisti Berg tuolloin istui käräjillä maariidoista. Luultavaa kuitenkin on, ettei tahti merkittävästi hidastunut. 1650-luvun säilyneistä tuomiokirjoista majuriksi ylennyt Berg esiintyy ensimmäisen kerran kesäkäräjillä 1657. Tuolloin Bergin katse oli siirtynyt Raalasta itään sijaitseviin Paijalan, Tuusulan ja Ruskilan kyliin. Käräjillä määrättiin katselmusmiehet tarkastamaan talonpoikien luvatonta käyttöä Raalan mailla.¹⁸⁶ Katselmuksen tulos esitettiin seuraavilla käräjillä, jolloin lautamiehet määrättiin ulosmittaamaan Ruskilan Mikael Anderssonilta vilja, jonka hän oli kylvänyt Bergin maille. Samalla lautamiehet määrättiin vaatimaan vastuuseen Bergin talon polttaneita talonpoikia. Vastuullisten oli työllään korvattava vahinko. Tästä lyhyestä määräyksestä näkyi se katkeruus ja vastarinta, jonka Bergin toimet alueella olivat yli kymmenen vuoden aikana herättäneet.¹⁸⁷

Raalan kartanon ja Siippoon, Tuusulan, Paijalan, Rusutjärven ja Nurmijärven rajat pyrittiin saamaan lopullisesti järjestykseen, kun oikeus määräsi kesäkäräjillä kihlakunnan syynin käymään kylien rajoja ja rajamerkkejä. Osapuolia kiellettiin käyttämästä sillä välin riitamaata, jottei asia mutkistuisi entisestään.¹⁸⁸ Keskeisenä rajapyykkinä näiden neljän kylän jaoissa oli kauan kiistelty Hosionsuonmäen raja. Berg valitti oikeudessa rajojen olevan niin sekavat, että Tuusulan, Paijalan, Hyökkälän, Siippoon ja Nurmijär-

¹⁸⁵ KA. PI KOa 4, s. 132v - 133, Helsinki sk 27.10.1648.

¹⁸⁶ KA. PI KOa 5, s. 24v, Helsinki ja Nurmijärvi kk 23.5.1657.

¹⁸⁷ KA. PI KOa 5, s. 37v, Sipoo ja Helsinki sk 25. - 26.9.1657.

¹⁸⁸ KA. PI KOa 5, s. 11, Sipoo, Helsinki ja Nurmijärvi kk 25. - 27.6.1659.

ven maat sekoittuvat Raalan maiden kanssa. Katselmusmiehet kävivät rajat ja ne vahvistettiin oikeudessa. Berg ei ilmeisesti kuitenkaan saanut vahvistettujen rajojen perusteella toivottua lisäystä maihinsa, minkä vuoksi hän valitti tuomiosta. Se ei kuitenkaan estänyt oikeutta vahvistamasta rajoja nykyisille ja tuleville polville. Rajan rikkojaa uhkasi 3 markan sakko tuomiorikosta.

Kesällä 1660 vanha riita nurmijärveläisten ja Bergin välillä kyti yhä. Berg oli valittanut oikeudelle nurmijärveläisten käyttäneen hänen maitaan. Oikeus ei voinut antaa päätöstään tässä riidassa, sillä Nurmijärven talonpojat eivät olleet paikalla katselmuksessa. He eivät olleet saapuneet paikalle, koska he pitivät aluetta moittimattomana omaisuutenaan. Tämän vuoksi oikeus sakotti nurmijärveläisiä kutakin 3 markalla, tämän lisäksi heidän oli annettava Bergille puoli tynnyriä olutta, joka oli kulunut Bergin kestittäessä katselmusmiehiä rajojen tarkastuksessa.¹⁸⁹

Oikeus puuttui samalla katkerien kiistojen kohteena olleeseen Vantaankorvenmaan omistukseen. Sekä Tuusulalla, Nurmijärvellä, Paijalalla ja Hyökkälällä oli siihen omistusoikeutta. Myös kirkko ja Jören Berg tahtoivat osansa alueesta. Alue oli ollut jo kauan viljelemätön, mutta Tuusulan kylät olivat käyttäneet maata kaskan polttoon ja hakeneet sieltä puutarpeita. Kirkkoisäntä Bertill Mattsson pyysi lykkäystä, jotta Helsingin kirkon perusteet alueen omistukseen pystyttiin esittämään. Tämä ei ollut viimeinen kerta, kun kiistaa Vantaankorvenmaasta puitiin oikeudessa. Riita oli pitkäaikaisin maariita Nurmijärvellä ja se ratkesi lopullisesti vasta 1780-luvulla, jolloin alue tuomittiin Tuusulalle. Vahvistetulla rajalla olleen Keimomyllyn suhteen päätettiin, että Jören Berg sai käyttää myllyä yhdessä Siippoon ja Rusutjärven kanssa ja siippolaisten oli korvattava Bergille koituneita kuluja 30 kuparitaalerin edestä.¹⁹⁰

Syyskäräjillä 1660 oikeus palasi Raalan kartanon ja Nurmijärven väliseen riitaan. Berg vaati katselmusta suoritettavaksi riidassa, jossa nurmijärveläiset olivat tunkeutuneet hänen mailleensa ja aiheuttaneet hänelle suurta vahinkoa kaskeamisella ja luvattomalla käytöllä. Riidassa oli järjestetty edellisenä kesänä katselmus, mutta nurmijärveläiset

¹⁸⁹ KA. PI KOa 5, s. 53 - 54, Helsinki vk 24.6.1660.

¹⁹⁰ Tommila Päiviö 1958, s. 194 – 197. KA. PI KOa 5, s. 54, Helsinki vk 24.6.1660.

eivät olleet saapuneet paikalle. Oikeus määräsi jälleen katselmuksen suoritettavaksi, jonka jälkeen asia voitaisiin ratkaista.¹⁹¹

Jören Bergiä kiinnosti myös Raalasta etelään sijainnut Palojoki. Kesäkäräjillä 1663 Jören Berg haastoi Palojoen asukkaat käräjille vastaamaan luvattomasta maan käytöstä Bergin omistuksilla. Lautamiehet määrättiin arvioimaan kaskesta aiheutunut vahinko.¹⁹² Seuraavilla käräjillä vahingot oli arvioitu ja alueelle määrättiin rajojen katselmus.¹⁹³

Syyskäräjillä 1663 Nurmijärven ja Jören Bergin välinen vanha kiista vihdoinkin saatiin päätökseen. Oikeus viittasi 27.10.1648 annettuun tuomioon, jolloin lailliset rajat oli viimeksi vahvistettu. Kyseessä olivat jälleen pappilan niityt, Hosionsuonmäen raja ja muutama muu jo yli kymmenen vuotta aiemmin nurmijärveläisille tuomittu niitty. 1648 vahvistetut rajat katsottiin nytkin päteviksi. Tämän vuoksi nurmijärveläisten käyttämä maa oli, kuten he olivat väittäneetkin, heidän vanhaa nautintaansa ja moittimatonta omaisuuttaan. Nurmijärveläiset saivat pitää niittyensä ja pappila muinoin Raalalta lunastetut niityt, vaikka Berg asiasta valittikin.¹⁹⁴

Majuri Jören Berg oli siis selvästi laittomiin toimiin taipuvainen mies. Hän muokkasi todisteita omiin tarpeisiinsa ja pyrki laajentamaan omistuksiaan joka suuntaan naapureidensa kustannuksella. Oikeudessa esittämilleen väitteille hänellä ei yleensä ollut mitään perusteita. Hän sai tahtonsa läpi, jos kukaan ei uskaltanut asettua häntä vastaan. Nurmijärveläiset, rusutjärveläiset, siippoolaiset ja tuusulalaiset osasivat kuitenkin vastustaa tehokkaasti Bergin pyrkimyksiä. Käräjien käyttö oikeuksien puolustamisen foorumina oli tehokas keino laittomiin toimiin syyllistynyttä Bergiä vastaan. Oikeus vaati perusteita omistukselle ja niitä Bergillä ei yleensä ollut. Maan omistus kuohutti kummankin osapuolen tunteita. Väkivalta oli välitön reaktio, kun kartanonherra pyrki vieämään talonpoikien vanhassa omistuksessa olleet maat. Tämä keino ei kuitenkaan ollut paras mahdollinen keino. Tämän saivat kokea veljekset Anders ja Erik Eskillsson Hosionsuonmäenrajalla. Oikeus ei voinut muuta kuin tuomita väkivaltaan syyllistyneet talonpojat menettämään omaisuutensa ja oikean kätensä. Bergin talon poltto 1657 on

¹⁹¹ KA. PI KOa 5, s. 77v, Helsinki ja Sipoo sk 15. – 17.9.1660

¹⁹² KA. Po ja Ho KOa 2, s. 320, Sipoo ja Helsinki kk 11. – 12.6.1663.

¹⁹³ KA. Po ja Ho KOa 2, s. 366v Helsinki ja Sipoo sk 28. – 30.9.1663.

¹⁹⁴ KA. Po ja Ho KOa 2, s. 366v Helsinki ja Sipoo sk 28. – 30.9.1663.

myös merkki vastarinnasta. Syyllisiä ei varsinaisesti mainita, mutta oletettavaa on että asialle laitetut lautamiehet tiesivät tekijät ja asettivat heidät vastuuseen.

Jören Berg asui tutkimusaikana Raalassa 25 vuotta (1644 – 1669). Tuona aikana hän oli oikeudessa kymmenestä eri maariidasta. Kaikissa niissä seitsemässä tapauksessa, jotka hän itse nosti, oli vastaajana talonpoika. Näistä tapauksista Berg voitti yhden ja vastaajan hyväksi tuomittiin neljä tapausta. Kahdesta tapauksesta päätöstä ei löydy käräjäoikeuden tuomiokirjoista. Jören Berg istui kolme kertaa oikeudessa haastettuna maariidasta. Kerran kantajana oli talonpoika ja kahdessa tapauksessa kirkon edustaja. Talonpojan nostamassa tapauksessa talonpoika voitti ja Bergiä kiellettiin ottamasta riidanalaista niittyä haltuunsa ja tuomittiin 40 markan sakkoon. Kirkkoherran nostamassa tapauksessa Berg kieltäytyi vastaamasta ja kirkkoisännän ajamassa asiassa päätös siirtyi laamannille.

Luvuista on nähtävissä, että Nurmijärven talonpojat olivat altavastaajia Jören Bergin laajennuspyrkimyksissä. He nostivat harvoin syytteitä Bergin omavaltaisista maanhankinnoista. Avukseen he saivat toisinaan kuitenkin kirkkoherransa ja katselmus- ja lautamies Mikael Anderssonin, joilta ei puuttunut rohkeutta nousta Bergiä vastaan. Berg taas käytti toistuvasti oikeutta keinona hatarienkin omistusperusteiden läpiviemiseen. Tämä tapa ei kuitenkaan toiminut. Oikeus vaati luotettavia perusteita omistukselle. Lailiseksi perusteeksi omistukseen Helsingin pitäjän käräjäoikeus katsoi ennen muuta ikiaikaisen nautinnan. Aikaisempi tuomio rajoista oli myös pätevä peruste omistukselle kuten myös rajojen moittimattomuus. Mihinkään näistä Berg ei kuitenkaan vedonnut oikeuskäsittelyissä. Tapaukset, jotka tuomittiin hänen hyväkseen, perustuivat aina katselmukseen. Muissa tapauksissa hän esitti mitä epämääräisimpiä perusteita omistusoikeudelleen alkaen valheellisesta vanhan miehen todistuksesta oman talonpoikansa kirjalliseen todistukseen. Nämä tapaukset hän hävisi järjestäen.

Syynä Bergin häikäilemättömään toimintaan maidensa laajentamisessa saattoi olla se, että Raalan kartano oli ilmeisen huonosti tuottava Bergin saatua Nurmijärven tilat rälsiksi. Osa Raalan 42 tynnyrinalan pelloista oli ollut viljelemättömänä pitkiä aikoja, eikä niitä voinut nopeasti muokata viljelyskuntoon. Myöhemminkään taloudellinen tilanne ei parantunut. Hän joutui ottamaan taloutensa ylläpitämiseksi viljalainoja. Berg kuoli 78-vuotiaana 22.1.1681. Hänelle läänitetty tilat peruutettiin reduktiossa 1683, mutta kaksi

vuotta myöhemmin ne annettiin elinikäiseksi rälssiksi Bergin leskelle, hänen huonon taloudellisen tilansa vuoksi. Kun Bergin leski Hedvig Poll kuoli 1704, koko kartano jäi autioksi ja neljä vuotta myöhemmin Bergin perilliset myivät sen kuninkaalliselle rahastomestari Thomas Adlercreutzille.¹⁹⁵

5.2 Nikkilän rälssitalonpoikien valitus

Kaksi venäläiseen aatelissukuun kuulunutta Nassokinin veljestä saivat 1600-luvun alussa lahjoituksia Sipoosta. Nuorempi veljestä, Peter Nassokin, sai Norrköpingin päätöksen ehdoilla 1606 yhdeksän Nikkilän tilaa sekä joitakin muita tiloja pitäjästä. Vanhempi veli, Affanasi Nassokin sai vuonna 1610 Norrköpingin päätösten ehdoilla Nevasin ja Träskin tilat.¹⁹⁶

Peter Nassokin sai säterioikeuden kolmeen tilaan Nikkilästä vuonna 1611 ja pohja säterille oli luotu. Kylän talonpojat saatiin luovuttamaan epäedullisella sopimuksella säterin päärakennuksen tontiksi kaksi kapanalaa maata kylän yhteispellosta. Peter Nassokin asui Nikkilän kartanossa vain ajoittain. Säteri oli tavallisesti vuokrattuna. Vuonna 1634 se oli vuokralla Peter Nassokinin aviottomalla pojalla Jöran Perssonilla.

Vaikka itse Peter Nassokin oleili vain harvoin Nikkilässä, hänen välinsä alustalaisiinsa olivat erittäin huonot. Suurena syynä tähän oli myös kartanon voutina toimineen Jöran Perssonin tunnettu väkivaltaisuus. Vuonna 1631 säterin ja talonpoikien välit olivat kärjistyneet niin pitkälle, että sekä Nikkilän säterin että rajapiiriin kuuluneet talonpojat esittivät käräjillä 15-kohtaisen syytekirjelmän kartanonherra vastaan. Poikkeuksellisesti kartanonherra oli paikalla käräjillä ja sai vastattavakseen kyläläiset yhtenä miehenä. Heidän johtajanaan toimi Mats Hansson Klockarsin tilalta.¹⁹⁷

Talonpoika Mats Hansson syytti Peter Nassokinia siitä, että tämä oli ottanut omavaltaisesti häneltä yhden hänen pelloistaan. Lautamiehet tarkastivat pellon ja totesivat Nassokinin käyttävän sitä humalistonaan. Nassokin ilmoitti oikeudessa, että koska pelto sijaitsi niin lähellä hänen kartanoaan, hän oli katsonut sen kuuluvaksi omiin maihinsa. Oike-

¹⁹⁵ Tommila 1959, s. 70 – 75.

¹⁹⁶ Rantanen – Kuvaja 1994, s. 166.

¹⁹⁷ KA. PI KOa 2, s.111 – 120. Sipoo kk 3.8.1631.

us oli toista mieltä ja tuomitsi Nassokinin 40 markan sakkoon kuninkaankaaren 28. luvun mukaan. Sen lisäksi hänen oli annettava $3\frac{1}{4}$ tynnyriä viljaa Mats Hanssonille korvauksena menetetyistä sadosta.

Mats Hansson syytti Peter Nassokinia myös siitä, että tämä oli vienyt häneltä toisenkin peltokappaleen. Syytökseen yhtyi kolme muutakin talonpoikaa. Nassokin esitti kuitenkin oikeudessa sopimuksen peltojen vaihdosta vuodelta 1618, jolla hän perusteli peltojen haltuunottoa. Sopimuksen alla oli kaikkien talonpoikien puumerkit. Talonpojat eivät pystyneet esittämään mitään tätä sopimusta vastaan. Ehdot vaihdolle olivat luultavasti niin epäedulliset talonpojille, että he olivat halunneet unohtaa koko sopimuksen tai kieltää sen laadinnan. Kolme talonpoikaa luopui syytteistä isäntäänsä vastaan. Mats Hansson ei kuitenkaan tätä tehnyt, mikä vuoksi oikeus tuomitsi hänet 40 markan sakkoon väärästä syytöksestä.

Mats Hanssonin syytteissä Nassokinia vastaan viitattiin kartanon perustamisen yhteydessä kylältä saatuihin maihin. Mats Hansson väitti, että Nassokin olisi vienyt omavaltaisesti häneltä tontin, jolla kartano sijaitsi. Nassokin sanoi, että kyseinen kahden kapan suuruinen maa oli ollut kylän yhteistä maata, jonka talonpojat olivat antaneet hänelle vapaaehtoisesti. Loput kartanon maista oli hakattu metsästä. Mats Hansson joutui myöntämään isännän puheet todeksi. Hän vaati kuitenkin korvausta siitä osuudesta, joka hänellä oli kylän maahan. Tähän oikeus myöntyi ja Nassokinin oli korvattava Mats Hanssonille $\frac{1}{4}$ kapan maa-ala. Syytteestä on pääteltävissä, että yhteismaan haltuunotto ei ollut alun pitäen kovinkaan sopuisa. Korvaukset olivat oikeuden myönnytys siitä, että maa oli todellisuudessa otettu vastoin lakia.

Peter Nassokin kaivoi esiin Mats Hanssonin ja Nassokinin välejä vuosikausia kaiheranneen riidan. Hän syytti Mats Hanssonia siitä, että Matsilla oli riihi Nassokinin pellolla. Asia oli viety jo 1628 laamannin oikeuteen, josta Nassokin esitti tuomiokirjan oikeudelle. Siinä Matsia määrättiin siirtämään riihensä pois kartanon mailta. Oikeudessa Mats Hansson joutui nyt myöntämään, ettei ollut siirtänyt vielääkään riihtä. Tämän vuoksi oikeus tuomitsi Matsin 6 markan sakkoon laamannintuomion rikosta sekä 40 markan sakkoon omavaltaisuudesta kuninkaankaaren 28. luvun mukaan.

Peter Nassokinin välejä talonpoikiinsa sävytti väkivalta eivätkä maariidat olleet ainoa syy kartanon ja alustalaisten tulehtuneisiin väleihin. Talonpojat syyttivät Nassokinia valituksessaan myös vapauden riistosta. Kartanon isäntä oli lukinnut heidät verorästien takia neljäksi päiväksi aittaan. Miehet viruivat aitassa ilman ruokaa ja kun heidän vaimonsa tulivat antamaan heille vettä ja leipää, naiset ajettiin väkivalloin pois. He lupasivat antaa koko omaisuutensa, lehmät ja emakot, jotta miehet vain vapautettaisiin. Kun Nassokin oli kieltäytynyt, olivat naiset itse avanneet aitan oven ja laskeneet miehet ulos. Oikeus ei rankaissut Nassokinia vapaudenriistosta. Hän ei kuitenkaan saanut oikeuden mukaan rasittaa talonpoikia enemmällä päivätöillä kuin laki salli.

Peter Nassokinin avioton poika Jöran Persson oli väkivaltaisuutensa vuoksi talonpoikien pelkäämä. Koska vouti asui säterillä pysyvästi, hänet myös nähtiin suurimpana syyllisenä kartanon ja talonpoikien huonoihin väleihin. Vouti käytti väkivaltaa etenkin veroja periessään. Hän yritti kasvattaa omaa kirstuaan uhkauksin ja pakolla. Useat Nikkilän talonpojat syyttivät häntä syytekirjelmässä väkivallasta ja pahoinpitelyistä. Yksi heistä oli maasta kartanon kanssa riidellyt Mats Hansson. Hän kertoi oikeudessa, että Jöran Persson oli pistänyt hänet jalkapuuhun, jossa hän istutti Matsia neljä päivää eikä päästänyt häntä vapaaksi ennen kuin Mats oli luvannut voudille parhaan lehmänsä ja ketunna-han vapautumisestaan. Vouti oli sitonut myös Thomas Mattssonin nuoren renkipojan ohjaksilla kartanon aitaan, jossa hän pieksi renkipoikaa risulla ja kaatoi hänen päähänsä muutaman tuopin vettä ennen kuin päästi hänet vapaaksi. Syynä väkivaltaan oli rengin pyydystämä kettu, jonka nahkaa hän ei suostunut antamaan voudille. Oikeuden mukaan Jöran Persson oli toiminut väärin ja aiheuttanut syyttä tuskaa sekä Mats Hanssonille että renkipojalle. Tämän vuoksi vouti tuomittiin valasakon kaaren perusteella menettämään oikea kätensä sekä koko omaisuutensa. Sakkoja hänelle kertyi maksettavaksi lähes 100 markkaa.

Peter Nassokin oli saanut omavaltaiseen suhteeseensa talonpoikiinsa nähden vaikutteita Baltiasta, jossa hänellä oli kartano ja jossa hän pääasiallisesti asui. Hän kuoli 1636 ja tilan peri hänen vanhin poikansa Fromhold Johan Nassokin. Hän asui koko ikänsä Nikkilän säterillä. Jöran Persson koki myöhemmin kovan kohtalon vanhana miehenä. Hän vieraili vuonna 1666 velipuolensa Mäntsälän kartanon Peter Nassokin nuoremman luona. Juominkien yhteydessä heidän välilleen syntyi riitaa ja miehet menivät ulos tappelemaan. Kamppailussa Jöran jäi alakynteen ja Peter satoi hänet talvipakkasessa puo-

lialastomana jalkapuuhun, jossa hän venyi Jörania hevosten avulla eri suuntiin, niin että ruumis venyi. Sen jälkeen Peter Nassokin kaatoi hänen päälleen vettä, löi häntä ämpärillä ja jätti Jöranin virumaan pakkaseen. Jonkin ajan kuluttua paikalla ollut räätäli kävi päästämässä pahoin paleltuneen Jöranin jalkapuusta ja vei tämän sisään kamariin. Kun Peter Nassokin näki velipuolensa, hän heitti hänen päälleen virtsa-astian sisällön. Yksitoista kuukautta myöhemmin Jöran Persson kuoli ja Peter Nassokin joutui vastaamaan oikeudessa hänen kuolemantuottamuksesta. Hänen vaimonsa yritti turhaan puolustaa miestänsä sodissa saamien vammojen aiheuttamaan heikkomielisyyteen viitta-¹⁹⁸ten.

Nikkilän talonpoikien 15-kohtainen syytekirjelmä osoittaa, että rälssitalonpojatkin, ennen kaikkea jos heillä oli perintöoikeus taloonsa, pystyivät puolustamaan oikeuksiaan isäntiään vastaan. Oikeuden ei ollut kuitenkaan aina helppo tuomita aatelismiestä. Peter Nassokinia ei tuomittu talonpoikiensa vapaudenriistosta. Oikeus katsoi hänellä olleen oikeuden kurittaa alustalaisiaan ja riistää heiltä vapaus vastoin lakia. Sen sijaan käräjät eivät epäröineet tuomita kartanonvoutia.¹⁹⁹

Talonpoikien ja säterin välisissä riidoissa oli kyse epävarmalla omistuspojalla olleista omistuksista. Nassokin oli isännän ominaisuudessaan saanut talonpojat sitoutumaan mitä epäreiluiimpiin päivätöihin, maanluovutuksiin ja maanvaihtoihin. Oikeudella ei ollut kuitenkaan mahdollisuutta kumota näitä sopimuksia, koska talonpojat olivat laittaneet puumerkkinsä niiden alle ja sopimuksille oli hankittu oikeuden vahvistus. Yhteiskunnan eriarvoistuminen pakotti talonpojat alistumaan väkivaltaan. Yhteisvoimin oltiin kuitenkin valmiita puolustamaan vääryydellä vietyjä maita. Samalla rälssitalonpojat altistuivat kuitenkin isännän ja voudin kostolle. Käräjien ulkopuolinen talonpoikiin kohdistunut painostus oli Nikkilän tapauksessa ilmeinen.

5.3 Albergan kartanon kaksi sukupolvea

Johan Gyldenär sai Albergan säterin Kustaa II Adolfilta lahjoituksena uskollisesta palvelusta 14.3.1622 Norrköpingin päätöksen ehtojen mukaisesti. Lahjoituksen alkuna olivat Storhoplaksin ja Mäkkylän kylät. Kahta vuotta myöhemmin Gyldenär sai huomatta-

¹⁹⁸ Rantanen – Kuvaja 1994 a, s. 166.

¹⁹⁹ Rantanen - Kuvaja 1994a, s. 182.

vaa lainaa vastaan kruunulta maat ikuisiksi rälssiksi. Lisäksi tilaan liitettiin Kilon ja Konungsbölen tilat. Läänityksistä tuli perintörälssitila. Mäkkylän kylä oli kuitenkin läänitetty jo aiemmin toiselle rälssimiehelle, Isak Gislessonille. Gyldenär valitti asiasta kuninkaalle ja Mäkkylän sijaan hänelle läänitettiin Träskändan kylä. Talonpojat menettivät yksi toisensa jälkeen sukuoikeutensa tiloihinsa Gyldenärille.²⁰⁰

Johan Gyldenärin syntyperää tai aikaisempaa toimintaa ei juuri tunneta. Hänen vanhempansa olivat Konrad Gyldenär ja Rinchel Rahm. Isän ”sanottiin olleen kotoisin Espanjasta tai Saksasta”.²⁰¹ Johan Gyldenär mainitaan käräjillä majurina, joten hän luultavasti oli yksi niistä monista ulkomaalaisista, jotka etsivät onneaan suurvallaksi nousevan Ruotsin armeijasta. Ehkäpä juuri espanjalaisen verenperinnön syytä oli kiivas luonne, joka teki jalosta ja miehuullisesta²⁰² Johan Gyldenäristä uutteran kärjäpukarin. Naapureitaan vastaan hän nosti kanteita kaikenlaisista luulottelemistaan vääryyksistä, ja käräjäi myös rälssitalonpoikiaan vastaan saadakseen usein häikäilemättömätkin vaateensa toteutumaan.

Suurin osa Johan Gyldenärin riidoista liittyi maahan. Luvussa 4.1. käsiteltiin jo Johan Gyldenärin yhteenotto naapurinsa Malin-vaimon kanssa. Vastaavanlainen tapaus käsiteltiin Espoon pitäjän käräjillä, kun Gyldenär riitaantui 1636 mankansilaisen Brita-vaimon kanssa. Johan Gyldenär oli ottanut itselleen Britan ulkopalstan Bölsbyn kylässä, koska luuli saavansa menetellä rälssimaansa suhteen mielensä mukaan. Hän oli tullut pellolle syksyllä 1636, niittänyt sen ja kiskonut maasta muutamia lyhteitä pellavaa, jotka Britan tytär oli peltoon kylvänyt, ja ottanut lyhteet itselleen. Brita ei jäänyt toimettomaksi, vaan valitti tästä Turun hovioikeuteen. Kun asia palasi Espoon kihlakunnan käräjille, lautakunta arvioi riidan Britan hyväksi. Koska jo Britan esi-isät olivat viljelleet moittimattomasti Bölsbyn ulkopeltoa ja koska niin mainitaan kaikissa vanhoissa ja uusissa maakirjoissa, ei Johan Gyldenärillä ollut oikeutta viedä hänen veromaataan. Brita-vaimon oli kuitenkin Gyldenärin lahjoituskirjeen mukaisesti maksettava veronsa Gyldenärille. Pellon anastuksesta Gyldenär tuomittiin 40 markan sakkoon omavaltaisuudesta ja korvaamaan Britalle aiheuttamansa vahingot. Näiden lisäksi hänen oli maksettava

²⁰⁰ Ramsay 1984, s. 193 – 204.

²⁰¹ Ramsay 1984, s. 197. Ramsay on käyttänyt lähteenään Gustaf Elgenstiernan teosta ”*Den introducerade svenska adelns ättartavlor I – VIII* vuodelta 1925 – 34. Lainaukset myös Ramsayn pitäjänhistoriassa.

²⁰² Aatelisia kuvattiin usein tuomiokirjoissa sanoilla ”*edell och Manhafftig*”. Esim. KA. PI KOa 2, s.121. Helsinki kk 8.8.1631. KA. PI KOa 2, s.129 - 129v. Helsinki tk 2.2.1632.

Britan matkakorvaukset, jotka aiheutuivat hänen tekemästään valitusmatkasta Turkuun.²⁰³

Gyldenärin maariitoja käsiteltiin vaihtelevasti Espoon ja Helsingin pitäjän käräjillä, vaikka Albergan kartano kuului vielä tuolloin Helsingin pitäjään. Talvikäräjillä 1636 Gyldenär väitti, että Kockbyn talonpojat pyrkivät rajaa siirtämällä anastamaan itselleen suuren osan hänen maistaan.²⁰⁴ Kesäkäräjillä 1638 Gyldenär riiteli Vanhankartanon talonpoikien kanssa rajoista ja rajamerkeistä. Riita lähetettiin Porvooseen laamannin päätettäväksi.²⁰⁵ Helsingin pitäjän talvikäräjillä 1647 Erik Persson Myllykylästä kertoi oikeudelle Johan Gyldenärin vieneen häneltä Kilängen-nimisen niityn. Kysyttäessä lautakunnalta, kuka oli niityn vanhastaan omistanut, lautamiehet vastasivat järjestäen, että Myllykylän Erik Persson oli pitänyt niittyä ikaikaisessa nautinnassaan. Gyldenär ei kuitenkaan ollut tällä kertaa paikalla, joten asia jäi odottamaan hänen paluutaan.²⁰⁶ Voi olla, että Gyldenärin perusteet niittyyn olivat heikoissa kantimissa, minkä vuoksi hän katsoi parhaaksi jäädä aiheettomasti pois käräjiltä.²⁰⁷

Naapureiden kanssa riitelyn lisäksi Gyldenärillä oli tapana torjua haastemiehet pilkallisesti ja sanoa jäävänsä odottamaan vertaistensa oikeutta. Vuoden 1636 Espoon pitäjän tuomiokirjasta löytyi kirjurin merkintä, jossa sanottiin: ”*Aatelisten – vaikka heidän joukossaan on myös kunnollisia ja ymmärtäväisiä miehiä – vanha tapa täällä Porvoon läänissä on peitellä kohtuuttomia hankkeitaan mitä suurimmalla lakien väheksynnällä ja halveksunnalla. Johan Gyldenär ei ole tästä joukosta vähäisimpiä.*”²⁰⁸

Johan Gyldenär oli Albergaan asettuessaan 28-vuotias. Hän oli vasta solminut avioliiton maan mahtavimpiin sukuihin kuuluvan Elin Hornin kanssa. Ruotsin aatelistoon Gyldenär kohosi 1646 ja hänet esiteltiin ritarihuoneella entisellä nimellään 1650. Hän viljeli innokkaasti ja huolellisesti sekä Albergan tilaansa että panttitilaansa Perniön Näsissä. Melko pian Albergaan asettumisensa jälkeen hänelle tuli kuitenkin taloudellisia vaikeuksia. Taloudellisen ahdingon syynä olivat hänen liiketoimensa hollantilaisen porvarin Daniel Witzin kanssa. Johan Gyldenär oli vuonna 1625 sitoutunut toimittamaan Tallin-

²⁰³ Ramsay 1984, s. 193 – 204.

²⁰⁴ Ramsay 1984, s. 200.

²⁰⁵ KA. PI KOa 3, s. 58v. Helsinki ja Sipoo kk 26. - 27.6.1638.

²⁰⁶ KA. PI KOa 4, s. 91v. Helsinki tk 4.3.1647.

²⁰⁷ Ramsay 1984, s. 200 - 201.

²⁰⁸ Ibidem.

naan 1000 tynnyriä ruista, jolla oli tarkoitus maksaa Witzin aiemmin antama laina. Karhuamisesta huolimatta Gyldenär ei ollut vielä 1638 mennessäkään maksanut velkaansa. Daniel Witz vei riidan tuolloin käräjille ja Gyldenär määrättiin maksamaan velkansa. Gyldenärin taloudellinen tilanne ei helpottanut vielääkään ja 1650-luvulla hän velkaantui vielä helsinkiläiselle porvarille Frans Stockmanille. Sen seurauksena kolme Gyldenärin tilaa Storhoplaksissa lainhuudatettiin. Gyldenärin taloudellinen asema romahti, kun Alberga ulosmitattiin.²⁰⁹

Tässä tilanteessa Gyldenär sai apua vaimonsa sisarelta Kristiina Hornilta. Samoihin aikoihin palasi myös Gyldenärin poika, Arvid Gyldenär sotapalveluksestaan Saksasta kotitalalleen. Yhdessä tätinsä kanssa Arvid Gyldenär pelasti vanhempansa vararikolta. He nostivat tilan taas pystyyn ja maksoivat Johan Gyldenärin velat. Johan Gyldenär oli nyt poikansa armoilla eikä hänellä ollut itsellään lainkaan omaisuutta. Tila oli pojan asettuessa sen isännäksi rappiolla ja karja lähes viimeistä päätä myöten hävitetty. Vanha ja vaivainen Johan Gyldenär ei enää poikansa paluun jälkeen puuttunut tilan hoitoon. Hän oli kuitenkin huomattavan vanha mies kuollessaan vuonna 1685, yli 90-vuotias.²¹⁰

Arvid Gyldenär oli vanhempiansa Johanin ja Elinin ainoa lapsi ja hänet oli jo lapsesta määrätty sotilasuralle. Hän syntyi pian vanhempiansa Albergaan muuton jälkeen 1624. Arvid Gyldenär toimi sotilaspalveluksessa niin Suomessa, Ruotsissa kuin Saksassakin, ja ura vei häntä useaan otteeseen pois kotitalalta. Hän avioitui vuonna 1655 Gertrud Dorotea von Bergin kanssa. Liivinmaalaiseen sukuun kuuluneen vaimon vanhemmat olivat Berend von Berg ja Anna Katariina Nöding. Arvid ja Gertrud Dorotea saivat kymmenen ensimmäisen avioliittovuotensa aikana neljä lasta.

Avioliitto ei kuitenkaan ollut onnellinen. Vaimo teki kaiken miehensä tahdon vastaisesti ja teki hänelle jatkuvaa kiusaa ja harmia. Arvid pakeni useaan otteeseen vaikeaa avioliittoaan työhön. Sotaretket Saksaan venyivät yhä pitemmiksi. Yhteiselosta muodostui mahdoton ja Arvid Gyldenär haki avioeroa 1660-luvun lopulla. Oikeus ei tätä hänelle myöntänyt, vaan määräsi parin asumuseroon. Vaimo asettui Nevasin kartanoon. Kartanon aiemman omistajasuvun, Nassokinien miespuolinen jälkeläinen oli kuollut 1650-luvulla ja tilat peruutettu kruunulle. Monet alueen säätyläisistä lähtivät tavoittelemaan

²⁰⁹ Ramsay 1984, s. 193 – 204.

²¹⁰ Ibidem.

Nevasia, mutta kun Uudenmaan ja Hämeen maaherra puuttui kisaan, kamppailu ratkesi Gyldenärin hyväksi. Asumuserossa Gertrud Dorotea von Berg sai pitää tilan tuoton lukuun ottamatta Salparin torppaa ja kolmen tynnyrin suuruista peltoa, joka jäi Gyldenärille. Mies sai myös osuuden tuottoisasta kalastuksesta.²¹¹

August Ramsay piirtää Espoon pitäjänhistoriassa Arvid Gyldenäristä hieman erilaisen kuvan kuin hänen isästään Johan Gyldenäristä. Siinä missä Johan Gyldenär oli ärhäkkä käräjapukari, taisteli Arvid aina vääryyttä vastaan. Häntä pidettiin pitäjän esimiehenä, jonka neuvoa haettiin mielellään. Havaitessaan jotain väärää tai yleistä etua haittaavaa hän tarttui asiaan viipymättä vääryyden korjaamiseksi ja laillisen järjestyksen turvaamiseksi. Hän saapui pelastamaan vanhempiaan hädän hetkellä ja takasi heille turvallisen vanhuuden. Tähän ritarilliseen ja jaloon kuvaan loi vain pienen varjon hänen taistelunsa vaikealuontoista vaimoan vastaan.²¹²

Kuva Arvid Gyldenäristä ei ole Sipoon ja Helsingin pitäjien tuomiokirjojen perusteella niin ruusuinen kuin Ramsay antaa ymmärtää. Arvid Gyldenär näytti perineen niiden mukaan isänsä taipumuksen käräjöintiin. Edellä esitetty Henrik Nödingin riita Djupsundetista Boxin ja Hangelbyn talonpoikien kanssa laajeni 1660-luvulla Nevasin säterin vesille. Talonpojat olivat siirtyneet riidan jatkuessa kalastamaan Löparön vesiltä Nevasin puolelle Djupsundetia. Tästä suuttuneena Arvid Gyldenär oli keväällä 1668 käsenyt renkejään viemään talonpoikien veneen ja rikkomaan heidän nuottansa. Tapaus päättyi käräjille ja talonpojat ilmoittivat Gyldenärin rikkoneen vuoden 1665 kihlakunnantuumiota vastaan, missä vahvistettiin kalaveden olevan heidän vanhassa nautinnassaan. Gyldenärin mielestä kalavesi kuului Nevasille ja Träskin kylälle. Tunteet kuumenivat kärjäsalissa, ja Boxin kylän Erik Johansson ryhtyi solvaamaan Gyldenäriä, josta häntä myös sakotettiin. Gyldenär oli varma asiastaan ja vaati, ettei talonpoikia saanut enää päästää syvemmälle hänen vesilleen kalastamaan. Asia kuitenkin lykkääntyi, jotta Gyldenär voisi hankkia enemmän todisteita ajaakseen asiaansa. Oikeus antoi talonpojille luvan kalastaa kiistanalaisissa vesissä siihen asti. Riitaa käsiteltiin seuraavan kerran 1670. Tuolloin talonpojat kertoivat luovuttaneensa Salparin torpanpaikan Gyldenärille saadakseen jatkossakin kalastaa Djupsundetin pohjoisrannalla. Gyldenär taas väitti, että boxilaiset ja hangelbyläiset olivat alkaneet kalastaa omin luvuin Träskin rannoilla vuo-

²¹¹ Ramsay 1984, s. 201 – 212. Kuisma 1990, 212. Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 164 – 165, 225, 259, 395.

²¹² Ramsay 1984, s. 202 – 212.

den 1668 jälkeen, kun hän oli Saksassa. Asia vietiin ylempään oikeusasteeseen. Ratkaisu suosi Gyldenäriä, sillä talonpoikia kiellettiin kalastamasta Djupsundetin pohjoisrannalla.²¹³

Gyldenär riitaantui myös Mäkkylän ja Kvisbackan Henrik Silfversvanin kanssa muutamista niityistä ja pelloista, jotka Arvidin isä oli aikanaan rälssin saatuaan vaihtanut Mäkkylän kanssa. Eripura oli vanhaa perua, sillä Arvid Gyldenär ja Henrik Silfversvan olivat olleet käräjätuvassa vastakkain aiemminkin.²¹⁴ Silfversvan oli ahkera käräjöpukari ja istui muutoinkin usein vastaamassa omavaltaisuussyttöksiin.²¹⁵ Silfversvan pyysi oikeudelta katselmusta vuonna 1660, mitä ei kuitenkaan voitu määrätä, koska Arvid Gyldenär ei ollut paikalla. Silfversvan otti pian tämän jälkeen niityt omavaltaisesti haltuunsa. Tämän lisäksi Silfversvanin omistuksiin oli Gyldenärin poissa ollessa lisätty puolen tynnyrin kokoinen Styrmanin pelto, jota Gyldenär piti omanaan.²¹⁶

Gyldenärin palattua kotiin hän haastoi Silfversvanin käräjille vuonna 1663. Hän syytti Silfversvania peltojensa ja niittyjensä anastuksesta. Silfversvan oli myös vienyt hänen palkollisiltaan nuotan heidän yhteisellä kalapaikallaan. Haastetta viemään määrättiin kaksi lautamiestä: Voutilan Johan ja Martinkylän Erik Mattsson. Lautamiehet sautuivat tulemaan Kvisbackaan ruoka-aikaan ja päättivät siksi mennä syömään lampuoti Anders Simonssonin tupaan. Lautamiehet ehtivät viivähtää tuvassa vain hetken, kun Henrik Silfversvan ryntäsi sisään vävynsä, luutnantti Johan Hästeskoon kannoillaan. Silfversvan kysyi haastemiehiltä: *”Mitä miehet ovat päättäneet pelloistani?”* Mihin he olivat vastanneet: *”Olemme tulleet haastamaan junkkerin käräjille.”* Silfversvan uhkasi piestä haastemiehet, jolloin Johan Hästesko astui tupaan mukanaan kättä pidempää ja löi lautamies Johaniin 2 mustelmaa käteen ja kaksi selkään. Toinenkin lautamies sai mustelman käteensä. Silfversvan oli pian ymmärtänyt menneensä asiassa liian pitkälle. Hän yritti tarjota lautamiehille sovintoa, jotta asiaa ei vietäisi pidemmälle. Tähän lautamiehet eivät kuitenkaan suostuneet.²¹⁷

²¹³ KA. Po ja Ho KOa 4, s. 52 – 53. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula kk 24. - 26.5.1669. Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 395.

²¹⁴ Ramsay 1984, s. 266 – 267. Gyldenär ja Silfversvan riitelivät käräjillä 1646 - 1663 Finnåns sotilastilasta.

²¹⁵ Ramsay 1984, s. 315 – 316.

²¹⁶ KA. PI KOa 5, s. 5. Helsinki, Sipoo ja Nurmijärvi tk 12. - 13.1.1660.

²¹⁷ KA. Po ja Ho KOa 2, s. 309 - 309v. Helsinki ja Sipoo kk 11. - 12.6.1663.

Haasteen viennin yhteydessä sattuneen tapahtuman jälkeen Silfversvan kieltäytyi vastaamasta Gyldenärin syytöksiin vuoden ajan. Vasta talvikäräjillä 1664 maariidassa päästiin lopputulokseen. Gyldenär pystyi todistamaan, että maat kuuluivat hänen rälssiinsä. Henrik Silfversvan oli kuitenkin käynyt käräjien välissä keskustelemassa vanhan isännän, Johan Gyldenärin kanssa, joka oli syystä tai toisesta hämmentänyt riitaa sanomalla, että pelto oli ryöstetty aikoinaan Mäkkilältä. Todistusta ei pidetty uskottavana. Riidan alaiset pelot ja niityt tuomittiin Gyldenärille. Riita oli kiristänyt miesten välejä, minkä vuoksi Henrik Silfversvan esitti oikeudessa myös perättömän syytöksen Gyldenäriä vastaan. Hän kertoi kuulleensa Gyldenärin rengiltä, että Gyldenär oli niittänyt omavaltaisesti 30 vuotta aiemmin Silfversvanille kuuluneen niityn. Syytteelle ei löytynyt todistajaksi edes tarinan kertonutta renkiä. Oikeus hylkäsi syytteen. Haastemiehiin kohdistunut väkivalta ei kuitenkaan saanut hyvitystä. Samoilla käräjillä, millä maariita sai lopullisen tuomionsa, haastettiin vielä Johan Hästesko käräjille haastemiesten pahoinpitelystä. Tapaus ei enää tämän jälkeen palannut oikeuteen.²¹⁸

Reduktio hajotti Gyldenärin rälssiomaisuuden. Hän sai kuitenkin Albergan ja Kilon takaisin ratsupalvelusta vastaan. Arvid Gyldenär asui Albergassa vuoteen 1689, jolloin hän siirtyi kruunun palvelukseen Ruotsiin. Hän sai toimestaan eron 1709 ja kuoli seuraavana vuonna. Alberga siirtyi hänen tyttärelleen ja vävyllään.²¹⁹

Myös Albergan maariidat ajoittuivat kartanon taloudellisen ahdingon vuosiin. Kun vaikeudet 1620-luvun lopulla alkoivat, yritti Johan Gyldenär aluksi pärjätä kartanon omin tuotoin. Tämä ei myöhemmin kuitenkaan riittänyt. 1630-luvulla alkoivat ensimmäiset maariidat talonpoikien kanssa. Myös Johan Gyldenärillä Jören Bergin tapaan oli vahva usko siihen, että maat, jotka hän oli saanut rajojensa sisään, olivat hänen käytettävissään oman tahdon ja tarpeen mukaan. Tämän vuoksi maariitoja nostettiin hatarinkin syin. Jos kyseenalainen rajamerkki vain saatiin omiin rajoihin, lisämaa oli omien rajojen sisällä ja rälssin alaista maata. Maata tarvittiin, kun entiset maat eivät tuntuneet kannattavan.

Arvid Gyldenärin astuminen Albergan isännäksi päätti kymmeneksi vuodeksi maariidat Albergan naapureiden kanssa. Näyttäisi siltä, että luonteenlaadullakin oli merkitystä

²¹⁸KA. Po ja Ho KOa 2, s. 365v. Helsinki ja Sipoo sk 28 - 30.9.1663. KA. Po ja Ho KOa 3, s. 17 – 19. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi, Tuusula 4. - 5.3.1664.

²¹⁹Ramsay 1984, s. 211 – 212.

maariitojen nostamisessa, vaikka tässä työssä käytettyjen lähteiden avulla tämän todistaminen on lähes mahdotonta. Arvid Gyldenärin käymät maariidat eivät kuitenkaan olleet röyhkeitä maan anastuksia ja alueiden laajennuksia kuten olivat olleet hänen isänsä riidat. Arvidin käymissä maariidoissa hänellä oli yleensä lailliset perusteet riidanalaiselle omistukselle. Hän oli siis yleensä ajamassa laillisia oikeuksiaan. Toisin kuin isällään hänellä oli myös rahaa ja kykyä ylläpitää kartanoaan ilman laittomia keinoja.

5.4 Ekelöfit – Sipoon suursuku

Torsten Henriksson Ekelöf kuului jo pitkään Sipoon seudulla vaikuttaneeseen Ekelöfien sukuun. Suvun kantaisä oli tullut Sipooseen 1550-luvulla ja saanut vähitellen haltuunsa laajoja alueita. Torsten Ekelöf oli saanut perinnökseen Norrkullan säterin 1602. Torstenin isän aikaan omistuksiin kuuluivat Norrkullan, Immersbyn ja Söderkullan säterit.²²⁰

Torsten Ekelöf oli upseeri kuten useimmat aatelismiehistä. Hänen sotilasuransa ei kuitenkaan ollut menestys, vaan hän tuntui keskittyneen enemmän säterinsä hoitoon. Hänen isännyytensä aikana vuonna 1619 Norrkullaan liitettiin Långnäsin tila. Tilaa kartanoon liitettäessä Torsten Ekelöf oli joutunut tekemään sopimuksen Gesterbyn talonpoikien kanssa, joiden yhteismaa ulottui Långnäsiin, ettei alueelle saa koskaan rakentaa asuinsäteriä, ainoastaan karjamajan. Sopimuksen mukaan Norrkullan omistaja saisi käyttää Långnäsiä ainoastaan aputilana eikä siellä asuva lampuoti saanut käyttää tai vahingoittaa metsää.²²¹

Norrkullan säteri koki kukoistuskautensa Torsten Henriksson Ekelöfin kaudella vuosina 1602 – 1650. Kun hän 1650-luvun vaihteessa kuoli, peri hänen vanhin poikansa Henrik Torstensson Ekelöf Norrkullan. Nuorempi poika Hans Ekelöf peri Långnäsin. Hän oli asettunut asumaan Varsinais-Suomeen Kemiöön, mistä hän oli avioliiton kautta saanut itselleen kartanon.

Henrik Ekelöfin isännöytsaikana Ekelöfit alkoivat esiintyä ahkerasti maariitojen vuoksi käräjillä. Ekelöf riitaantui tuon tuosta talonpoikien kanssa. Sipoon talvi- ja kesäkäräjillä vuonna 1648, kun Henrik Torstensson Ekelöf oli juuri saanut Norrkullan kartanon, hän

²²⁰ Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 151.

²²¹ Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 151. KA. PI KOa 5, s. 38v – 39. Helsinki ja Sipoo kk 2. - 3.6.1662.

jo ensimmäisen kerran oli oikeudessa maariidan takia. Ekelöfillä oli pieni kolmen kyyvärän kokoinen maatilkku Nikkilän kirkonmäellä, joka sijaitti Nikkilän kylän rajojen sisällä. Hän oli vuokrannut tilan lampuodille, joka nyt viljeli maata. Ekelöf oli tuonut itse asian oikeuteen syyttäen nikkiläläisiä siitä, että he olivat vieneet hänen itsensä Nikkilän yhteismaalta hakkauttamatt puut pois. Talonpojat perustelivat toimiaan sillä, että Ekelöfillä ei ollut mitään oikeutta käyttää yhteismaata hyväkseen, koska hän oli vuokrannut tilan pois. Talonpoikien mielestä Ekelöfillä ei ollut siten osuutta kylän metsään. Ainoastaan tilaa vuokraavalla lampuodilla oli oikeus käyttää puuta. Oikeus päätti, että Ekelöf sai pitää jo hakkaamansa puut itsellään, mutta hän ei saanut hakata yhteismetsää enää enempää.²²²

Henrik Ekelöf ajautui riitoihin myös Boxin kylän asukkaiden kanssa 1657. Talonpojat kulkivat matkallaan niitylleen Ekelöfin maiden halki. Kesäkäräjillä Boxin talonpojille asetettiin 40 markan uhkasakko, millä heitä kiellettiin tunkeutumasta Henrik Ekelöfin omistuksille. Samalla heitä kehoitettiin tekemään uusi tie niityilleen.²²³

Samana vuonna Norrkullan kartanon Henrik Ekelöf ajautui pitkälliseen riitaan Massbyn Blåfieldtien kanssa metsistä ja rajoista kartanoiden välillä. Ivar Gustaffson Blåfieldt kertoi talvikäräjillä 1657 kuinka Henrik Torstensson Ekelöf oli ylittänyt säterien rajan ja hakannut puuta Massbyn kartanon puolelta. Ekelöf ei ollut kuitenkaan vastaamassa syytöksiin. Sen vuoksi Blåfieldt pyysi vain, että asia merkittäisiin muistiin, ettei se jäisi seuraavalla kerralla huomiotta. Blåfield ilmeisesti aavisti, ettei asia jäisi yhteen kertaan. Samalla hän pyysi, että Ekelöfin hakkaamat puut asetettaisiin takavarikkoon. Tähän oikeus ei kuitenkaan voinut suostua, sillä Ekelöfiä ei ollut asianmukaisesti haastettu käräjille, eikä hänen poissaoloaan siten voitu laskea niskoitteluksi. Kummankin osapuolen oli saatava esittää kantansa oikeudessa ennen takavarikon määräämistä.²²⁴

Seuraavilla käräjillä määrättiin kaksi miestä tarkastamaan riidanalainen maa Massbyn ja Norrkullan välillä.²²⁵ Ekelöf pelkäsi, että katselmusmiesten mittaukset suosisivat Massbytä, joten hän halusi tuoda oman kantansa varmuudella esiin. Ekelöfin mielestä hän oli kärsinyt osapuoli eikä Blåfieldt. Jo seuraavilla käräjillä hän syytti massbyläisiä ja eten-

²²² KA. PI KOa 4, s. 116v. Sipoo kk 1.7.1648.

²²³ KA. PI KOa 5, s. 21v. Sipoo ja Tuusula kk 22.5.1657.

²²⁴ KA. PI KOa 5, s. 9. Sipoo ja Tuusula tk 3. - 4.2.1657.

²²⁵ KA. PI KOa 5, s. 21v. Sipoo ja Tuusula kk 22.5.1657.

kin Ivar Gustaffson Blåfieldtiä siitä, että he olivat luvattomasti hakanneet Gesterbyn metsään kaskan ja käyttäneet sitä muutoinkin luvatta. Ekelöf vaati takavarikkoa, mutta sitä ei taaskaan voitu myöntää, koska tällä kertaa Blåfieldt ei ollut paikalla puolustamassa itseään. Oikeus kehotti Ekelöfiä luottamaan siihen, että aiemmin nimetyt hyvät miehet ottavat hänen näkökantansa huomioon.²²⁶ Riidassa päästiin ainakin jonkunlaiseen sopuun, sillä tapaus ei enää palannut oikeuteen.

Henrikin nuoremmalle veljelle, Hansille kuulunut Långnäs aiheutti omistajalleen harmia vuonna 1662, kun Gesterbyn talonpojat veivät Hans Ekelöfin käräjille. Syynä oli Långnäsissä jo vuosia asunut torppari, joka oli Hans Ekelöfin isän ja talonpoikien välillä vuonna 1619 solmitun sopimuksen vastaisesti käyttänyt talonpoikien yhteismaata. Sopimuksen vastaisesti Långnäsiin oli perustettu jo 1620-luvulla tila, jota torppari Mats Jörensso ryhtyi viljelemään. Gesterbyläiset vaativat, että torpparin rakennukset tulisi hävittää ja tila asettaa autioksi. Riidassa päästiin kuitenkin sopimukseen. Talvikäräjillä 1663 esitettiin edellisenä syksynä laadittu sovintokirje. Paikalla olivat talonpoikien edusmiehenä korpraali Arvid Svinhufvud ja Gesterbyn Nils Mattsson, Mårten Simonsson ja Erik Bertillsson ja Hans Ekelöfin edusmiehenä Söderkullan Klas Ekelöf, joka oli Hansin sedän pojanpoika. Sopimuksen mukaan torppari Mats Jörenssoilla oli vastaisuudessa oikeus polttaa Långnäsin yhteismetsään pieni kaski sekä hakea sieltä polttopuita kotitarpeiksi. Gesterbyn pellot ja niityt hänen oli sen sijaan jätettävä rauhaan. Sopimuksen vakuudeksi osapuolet antoivat 20 hopeamarkkaa, joita säilytettäisiin pitäjän kirkossa. Rahat menetettäisiin, jos sopimus rikottaisiin.²²⁷

Kahdeksan vuoden hiljaiselon jälkeen Massbyn ja Norrkullan välinen eripura puhkesi jälleen Ivar Blåfieldtin kuoleman jälkeen, kun hänen perikuntansa haastoi Henrik Ekelöfin käräjille. He syyttivät Ekelöfiä siitä, että hän oli käyttänyt luvatta Talosaaren, Busön ja Karhusaaren kalapaikkoja. Henrik ei kuitenkaan halunnut vastata haasteeseen. Luultavasti hän tiesi saavansa langettavan tuomion. Hänet haastettiin jo kolmannen kerran asiassa kesäkäräjillä 1665, jolloin oikeus uhkasi seuraavilla käräjillä antavansa asiassa

²²⁶ KA. PI KOa 5, s. 38. Helsinki ja Sipoo sk 25. - 26.9.1657.

²²⁷ KA. PI KOa 5, s. 38v – 39. Sipoo ja Helsinki kk 2. – 3.6.1662. KA. PI KOa 5, s. 67 - 67v. Sipoo ja Tuusula sk 26. - 27.9.1662. KA. Po ja Ho KOa 2, s. 303v – 304. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi, Tuusula tk 12. - 13.2.1663.

päätöksen siitä huolimatta oliko Ekelöf paikalla tai ei.²²⁸ Tuomiota ei kuitenkaan löydy seuraavilta käräjiltä. Kiistassa saatettiin päästä sopuun.

Torsten Ekelöfin omaisuuden jako perillisten kesken vaikeutti Norrkullan toimeentuloa. Myös Varsinais-Suomessa asuneella Hans Ekelöfillä oli taloudellisia vaikeuksia. Hän panttasi rahapulassaan Långnäsin vuonna 1665, mutta hänen veljensä, Norrkullan Henrik Ekelöf lunasti sen itselleen. Henrik velkaantui kuitenkin tämän vuoksi niin pahasti, että hänen oli myytävä 1668 Norrkulla Lorenz Creuzille. Näin Ekelöfien perintö ajautui korkea-aatelisille. Henrik Ekelöf kuoli ennen vuotta 1673.²²⁹

Ekelöfien suku jakaantui vuonna 1602 kahtia toisen vaikuttaessa Norrkullassa ja toinen piti hallussaan Söderkullan ja Immersbyn sätereitä. Tuolloin Torsten Henriksson Ekelöf oli perinyt Norrkullan ja hänen veljensä Bertill Henriksson Ekelöf oli perinyt Söderkullan ja Immersbyn. Bertill Ekelöf kuoli pian säterit saatuaan ja ne siirtyivät 1603 hänen pojalleen Klas Bertillsson Ekelöfille. Myös hän suuntasi sotilasuralle isänsä tapaan. Suku nousi valtakunnan eliittiin 1634, kun Klas Ekelöf nimitettiin sotakollegion asessoriksi. Samana vuonna suku esiteltiin ritarihuoneella. Klas Bertillsson Ekelöf oli tuolloin vakavarainen mies ja Söderkulla kukoisti. Tilalla oli tuolloin yhdeksän renkiä ja viisi piikaa. Millään muulla säterillä ei ollut niin paljon palvelusväkeä.²³⁰

Klas Bertillsson Ekelöf oli naimisissa toisen seudun suurkartanon tyttären, Eriksnäsin Anna Wirtenberg von Debernin kanssa. Kun Eriksnäsin omistaja Hans Wirtenberg kuoli 1630-luvun lopulla, sai Klas Ekelöf vaimonsa kautta haltuunsa myös Eriksnäsin säterin. Klas Bertillsson Ekelöf määrättiin kruunun palvelukseen Saksan sota-alueelle vuonna 1646, jossa hän kaatui. Mieheensä kuoltua Anna Wirtenberg sai elinikäisen vahvistuksen miehensä läänityksiin. Leskeksi jäätyään Anna kasvatti maaomaisuuttaan ja sai 1650 kuningatar Kristiinalta toistaiseksi rälssioikeuden Norrköpingin päätöksen ehdoilla tiloilleen.²³¹

Söderkulla eli vielä kukoistuksen päiviään Annan emännyydessä 1650-luvun, mutta Anna Wirtenberg von Debernin vanhuuden päivillä myös Söderkullan kartano ajautui

²²⁸ KA. Po ja Ho KOa 2, s. 766. Helsinki ja Sipoo kk 12.5.1665.

²²⁹ Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 151 – 152.

²³⁰ Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 153 – 155.

²³¹ Ibidem.

maariitoin Ekelöfin toista sukuhaaraa kiusanneiden Blåfieldien kanssa. Vuonna 1660 Henrik Blåfieldt syytti käräjillä Anna Wirtenbergiä siitä, että hän oli ottanut luvattomasti häneltä kaksi peltosarkaa Massbyn kartanon pelloilta. Riita koski erityisesti kahden pellon päätä lähellä Söderkullan säteriä, tien pohjoispuolella. Blåfieldt oli sitä mieltä, että vaikka hänen peltonsa oli tien eteläpuolella, pitäisi sarkojen olla tien kummankin puolen samanpituiset. Näin ei kuitenkaan ollut. Kartanot olivat kauan aikaa sitten vaihtaneet peltoja keskenään ja nyt Blåfieldt halusi vanhan sarkansa takaisin, koska se oli selvästi nykyistä sarkaa pidempi. Tuolloin vanha rouva esitti käräjillä kirjallisen perustelun poissaololleen ja asian käsittelyä lykättiin.²³²

Seuraavillekaan käräjille Anna Wirtenberg ei ollut päässyt. Hän esitti syyksi kirjeessään olevansa ”*vanhuuden vaikeuksien vaivaama*” eikä sen vuoksi pääse paikalle. Annan poika Klas Klasson Ekelöf oli valinnut esi-isiensä tapaan sotilasuran, mutta joutui eroamaan armeijasta huonon terveystensä vuoksi vuonna 1660. Vuoden lopussa hän palasi äitinsä avuksi kotitalalleen Söderkullaan ja ryhtyi hoitamaan riitaa Blåfieldiä vastaan käräjillä.²³³ Kesäkäräjillä 1661 riidan käsittely jatkui. Oikeus määräsi katselmusmiehet jakamaan Massbyn ja Söderkullan maat.²³⁴ Syyskäräjillä asia lopulta ratkesi. Ekelöf kertoi oikeudelle Söderkullan säterin nauttivan sarkansa ikiaikaisen nautinnan nojalla. Myös lautakunta todisti, ettei pellon vaihdosta ole kukaan valittanut 60 vuoteen. Ei edes kukaan Blåfieldin naapureista. Sen vuoksi julistettiin vanha sopimus vahvistetuksi ja voimaan, niin kuin sitä oli tähänkin asti noudatettu.²³⁵

Anna Wirtenberg von Debernin kuoleman jälkeen 1663 Söderkullan, Eriksnäsin ja muut Annan lahjoitusmaat peri hänen poikansa Klas Klasson Ekelöf. Ekelöfien suuruuden päivät alkoivat kuitenkin olla jo takana, sillä Klas Ekelöf menetti jo neljänneksen peruuksessa vuonna 1669 kolme tilaa Hindsbystä.²³⁶

Talvikäräjillä 1666 Eriksnäsin pehtori Per Jonsson joutui puolustamaan perikunnan maita, kun Boxin ja Hangelbyn talonpojat olivat vieneet tilasta Plintkärr-nimisen niityn. Oikeus kielsi talonpoikia käyttämästä säterin niittyä rangaistuksen uhalla. Vuoden ku-

²³² KA. PI KOa 5, s. 69. Helsinki ja Sipoo sk 15. - 17.9.1660.

²³³ KA. PI KOa 5, s. 10v. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula tk 4. - 5.2.1661. ”...*förebärandes uthi sitt breff till rätten, sig wara begagan af ålderdoms swårheet...*”. Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 153 – 155.

²³⁴ KA. PI KOa 5, s. 32. Helsinki, Sipoo, Nurmijärvi ja Tuusula kk 20. - 21.5.1661.

²³⁵ KA. PI KOa 5, s. 70 - 70v. Helsinki ja Sipoo sk 14. - 15.10.1661.

²³⁶ Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 155.

luttua samat talonpojat olivat kuitenkin uudelleen niityn kimpussa. Oikeus määräsi Thomas Mikaelssonia, Bagg Jacobia ja Olle Thomassonia luopumana niitystä ja tuomitsi heidät 40 markan sakkoon omavaltaisuudesta.²³⁷

Vähän kerrassaan Klas Ekelöfin isänperintö hupeni taloudellisen ahdingon takia, joka aiheutui kruunun asettamista määräyksistä säterien suhteen. Kullakin säterillä piti nimitäin olla kunnollinen asuinrakennus, minkä vuoksi Ekelöf joutui rakentamaan uuden asuinrakennuksen Immersbyn säterille. Tästä aiheutui niin suuret kustannukset, että niiden kattamiseksi hän joutui myymään viisi tilaa Gesterbystä Lorenz Creuzille vuonna 1672.²³⁸

Vuonna 1682 alkaneessa lahjoitusmaiden reduktiossa Klas Ekelöf menetti kaikki tilansa Immersbystä, mutta sai pitää Eriksnäsin. Ne viisi tilaa, jotka hän oli myynyt Creuzille, peruutettiin myös. Creuzin perilliset vaativat Ekelöfiltä kaupan hintaa takaisin. Ekelöfillä ei näitä rahoja tietenkään enää ollut, koska ne olivat kuluneet Immersbyn asuinkartanon rakentamiseen. Velkojen maksamiseksi Söderkulla lainhuudatettiin vuonna 1688. Klas Ekelöf oli asunut siihen saakka Söderkullassa. Nyt hänelle jäi vain lampuotien viljelyksessä ollut rappiolla oleva Eriksnäs. Ekelöf luultavasti pitkitti velanmaksua siihen saakka, että Eriksnäsin uusi asuinsäteri valmistui 1683, jolloin hän pystyi siirtymään Söderkullasta Eriksnäsiin.²³⁹

Ekelöfien tapauksessa kuva maariidoista tarkentuu entisestään. Taloudelliset syyt olivat tärkein motiivi säätyläisten maariitoihin. Vielä 1630- ja 1640-luvuilla Ekelöfien kartat not kukoistivat. Norrkullassa omistuksia pystyttiin laajentamaan laillisin keinoin ja maat olivat vielä yksissä käsissä. Norrkullan ongelmat aiheutti omaisuuden jako perillisten kesken ja toisen pojan ajautuminen taloudellisiin vaikeuksiin. Avuksi tullut Henrik Ekelöf ajautui veljensä mukana myös ahdinkoon lunastettuaan hänen perintöosuutensa takaisin osaksi Norrkullaa. Säterin maariidat ajoittuvat 1640-luvun loppupuolelta 1660-luvulle eli ne kattavat koko Henrik Torstensson Ekelöfin isännyyden ajan. Ilmeisesti tila ei ollut enää veljesten kesken jaettuna niin kannattava kuin vielä kokonaisena ollessa edellisen sukupolven hallitessa tilaa. Toistuvat maariidat antaisivat viitteen siitä, että

²³⁷ KA. Po ja Ho KOa 3, s. 21v. Helsinki ja Sipoo tk 5. - 6.2.1666. KA. Po ja Ho KOa 4, s. 41v. Helsinki ja Sipoo tk 5. - 6.7.1667.

²³⁸ Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 155.

²³⁹ Rantanen – Kuvaja 1994a, s. 156 - 158.

taloudellisessa ahdingossa oltiin Norrkullassa jo ennen veljen perintöosan lunastamista vuonna 1665.

Norrkullan maariidoissa kyse oli yleensä tapauksista, joissa kummatkin osapuolet esittivät laillisen perusteen omistukselle. Tämä viittaa siihen, että kaikki keinot olivat käytössä, kun kartano haluttiin pitää kannattavana. Aiemmin rauhassa olleet naapureiden maat olivat nyt käräjöntien aiheena.

Söderkullan kukoistuskausi ajoittui 1650-luvulle asti. Myöskään Söderkullassa ei ollut maariitoja ennen 1660-lukua. Vasta Söderkullan rautarouvan, Anna Wirtenberg von Debernin vanhuuden päivillä haaskalinnut alkoivat kierrellä kartanon maiden ympärillä. Kruunulla oli osansa Söderkullan taloudelliseen ahdinkoon. Määräykset säterien rakennuksista ja neljänneksen peruutus romuttivat ennen niin kukoistavan kartanon. Viimeinen kuolinisku Söderkullalle, kuten niin monelle muullekin Helsingin ja Sipoon pitäjien säterille, oli 1680-luvun reduktio, jolloin kruunu palautti itselleen suuren osan läänityksinä annetuista maista.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Vaikka rikoshistorian tutkijat ovat sekä Pohjoismaissa että Suomessa myöntäneet maariitojen olleen keskeinen syy väkivaltaan uuden ajan alussa, ei itse maariidoista ole tehty aiemmin kattavaa tutkimusta. Tutkijat ovat tyytyneet toistamaan Heikki Ylikankaan jo 1971 esittämää näkemystä maariitojen ja väkivallan suhteesta. Keskustelu on painottunut aina väkivaltaan ja maariidat ovat jääneet sivuun. Tämä siitakin huolimatta, että maariidat olivat yksi aikakauden suurimpia rikosryhmiä. Maanomistus oli myös keskeinen tekijä yhteiskuntaryhmien suhteiden määrittäjänä.

Uudet ajatukset omistuksesta rantautuivat Ruotsiin 1600-luvun kuluessa. Yhteiskunnan ylin kerros edisti näitä feodalismiin pohjautuvia ajatuksia, joiden mukaan maanomistus ei ollut enää talonpojille kuuluva privilegio vaan omistus olisi jaettavissa varsinaiseen omistusoikeuteen ja käyttöoikeuteen. Talonpojille ei feodalismissa haluttu antaa minäänlaista osuutta varsinaisesta omistusoikeudesta. Heidät alennettiin maanomistukseen liittyvän aatteellisen kehityksen seurauksena kruunun alamaisiksi, kun verot eivät olleet enää korvausta kuninkaan rauhasta vaan vuokraa talonpojan viljelemästä maasta. Ta-

lonpojat eivät katsoneet luopuneensa missään vaiheessa omistusoikeudestaan. Sukupolvia viljelty maa oli omaa eikä kenelläkään muulla ollut oikeutta siihen. Nämä näkemyserot törmäsivät aatelin feodalistisiin näkemyksiin talonpoikien ja aatelin välisillä rajoilla ja poikivat lukuisia maariitoja 1600-luvun kuluessa.

Uuden ajan alun maanomistus oli tarkasti määritelty järjestelmä jo keskiaikaisessa maanlaissa, jossa kaikella maanomistuksella tuli olla perusteet. Kuka tahansa ei maata saanut pitää hallussaan, vaan laillisiksi perusteiksi kelpasivat vain kauppa, perintö, lahja, pantti tai vaihto. Näiden lisäksi lailliseksi maansaanniksi katsottiin ikiaikainen nautinta, joka perustui siihen, ettei kukaan yhteisössä voinut muistaa maan omistuksen kuuluneen kenellekään toiselle kuin maan sen hetkiselle omistajalle. Riittävän pitkä moittimaton hallussapito takasi laillisen omistuksen. Käsite oli häilyvä, sillä ei ollut olemassa mitään määrättyä aikaa, jonka jälkeen ikiaikainen nautinta olisi astunut voimaan. Tämän vuoksi juuri ikiaikaiseen nautintaan perustuneet omistukset aiheuttivat riitoja. Moittimalla toisen omistusta pystyttiin kyseenalaistamaan omistus ja esittämään siihen samalla perusteella oma vaatimus.

Maan ja metsien omistus tulivat kruunun mielenkiinnon kohteiksi uuden ajan alussa, kun kruunun verotulot sitoutuivat maakirjojen myötä yhä tiiviimmin maahan ja kun laivojen merkitys kaupankäynnissä lisääntyi löytöretkien myötä. Metsistä saatavasta puusta tuli laivojen ehtyvä rakennusmateriaali. 1600-luvun puolivälissä säädetyt metsä- ja jalopuuasetukset rajoittivat talonpoikaista oikeutta käyttää kylän metsää vapaasti kaskeamiseen ja väliaikaisiin asumuksiin. Metsien määrän vähentyminen ja arvon lisääntyminen kärjistikivät riitoja yhteismaalla.

Vaikka kruunu tiukensi otettaan 1600-luvun kuluessa talonpoikaisesta yhteiskunnasta kaikilla sen osa-alueilla, maankäyttöön ja omistusoikeuteen liittyvissä oikeustavoissa säilyivät perinteiset, paikalliset ja yhteisölliset tavat yllättävän pitkään. Aikakauden oikeuden käyttöä on hyvä tarkastella välivaiheen oikeutena, jossa uudet ja vanhat elementit kohtasivat.

Oikeudessa vannotuilla valoilla oli keskeinen rooli maanomistusriidoissa. Riidanalaisen maiden tarkastetut rajat vahvistettiin katselmusmiesten valalla. Yhteisöllisyys oli keskeisin määrittäjä maariitojen riidanratkaisussa. Paikalliset katselmus- ja arviomiehet

tarkastivat riidanalaiset maat ja arvioivat syyllisen. Lukuisten nimettyjen miesten käytön ansiosta käräjillä tapahtuneen riidanratkaisun perusta ja auktoriteetti lepäsi laajalla alalla yhteisössä. Tämä auktoriteetti oli kuitenkin kapenemassa 1600-luvun katselmusmiesten tehtävien kasaantuessa samoille henkilöille ja tarkastuksiin määrättyjen miesten määrän vähentyessä.

Sopimukset olivat yleisiä talonpoikien välisten maariitojen riidanratkaisuille. Niiden yleisyys johtui siitä, että varsinainen riidanratkaisuprosessi oli sovintoon pyrkivä samalla, kun oikeudenkäytön auktoriteetti oli yhteisössä. Lain käyttäminen rangaistusten perusteena yleistyi, mutta oikeuden päämääränä oli ensisijaisesti sovinto, ei niinkään rangaistus. Maariitojen sopimukset eivät myöskään tuntuneet uhkaavaan kruunun tuomiovallan auktoriteettia samoin kuin henkirikoksiin liittyvät sopimukset, koska maariidoissa oli kyse siviiliprosessista, jossa kruunulla oli vähäinen rooli.

Modernien piirteiden kehittyminen maariitojen käsittelyyn liittyi keskittyvän valtion syntyyn. 1600-luvun oikeudenkäyttöä pyrittiin tekemään ennustettavammaksi ja totuuteen pyrkiväksi. Vaikka totuudella ja sillä, kuka oli maan todellinen omistaja, oli ollut aina tärkeä rooli maariidoissa, myös niiden ratkaisussa alkoi esiintyä uudempia oikeuspiirteitä. Perinteiset ja modernit käytännöt elivät rintarinnan maariitojen yhteydessä. Perinteisillä piirteillä oli tärkeä rooli erityisesti talonpoikien välisissä riidoissa. Uudemmat piirteet taas vakiinnuttivat asemansa erityisesti aatelisten käymissä maariidoissa. Heidän maariitojensa vaikutuksesta omistusoikeudellisissa riidoissa tapahtui vähittäinen muutos oikeuskäsittelyssä modernimpaan suuntaan. Valtio pystyi paremmin turvaamaan säätyläisten omistuksen kuin talonpojista koostuva käräjyhteisö. Talonpoikaisyhteisöön pohjaava riidanratkaisu ei voinut olla puolueeton differentioituvassa yhteiskunnassa. Keskittyvän valtiokoneiston oikeuslaitos turvasi tässä mielessä paremmin säätyläisten edut.

Koska maariitojen ratkaisemiseksi käytetty oikeus oli yhteisöllistä oikeutta eikä se toiminut niissä valtion työkaluna alamaisten käyttäytymisen kontrolloinnissa, on selvää, että oikeus ei tällöin ollut keskittyvän valtion vallan näyttämö. Valtion kontrollointi ja säännöstely, joita usein pidetään tämän aikakauden keskeisinä piirteinä, olivat selvästi taka-alalla maariidoista. Maariitojen oikeus oli vakuuttuneisuuden oikeutta, ei auktoritaativista oikeutta. Yhteisöstä ammentava oikeus ei ollut kuitenkaan mitään idyllistä ta-

lonpoikaisyhteisössä vallinnutta harmoniaa, vaan neuvottelujen kautta aikaan saatua oikeudenmukaisuutta. Epäsopu ja väkivalta olivat ryhmien välillä jatkuvasti läsnä taisteltaessa yhteiskunnallisista valtasuhteista. Talonpojat pystyivät juuri omistusoikeuteen liittyvissä asioissa käyttämään pitkälle 1600-luvulle omia perinteisiä oikeustapojaan. Mahtivaltiolla ei ollut tarvetta osoittaa voimaansa tällä areenalla.

Maariidat olivat yksi suurimmista rikosryhmistä kaikkialla maassa. Sipoossa ja Helsingin pitäjässä niiden osuus kaikista käräjillä käsitellyistä tapauksista ei poikennut muilta paikkakunnilta saaduista luvuista. Tutkimusalueella käsiteltyt maariidat muodostivat 11 % kaikista käräjillä käsitellyistä tapauksista. Osuus pysyi vakaana koko tutkimusajan. Muutosta on nähtävissä, kun riitojen määrä suhteutetaan aikaan ja väestömäärään. Maariitojen määrä lähes viisinkertaistui 1630-luvulta 1660-luvulle. Määrä ei kuitenkaan kasvanut yhtä jyrkästi kuin muiden käräjillä käsiteltyjen tapausten määrät, jotka yli kymmenkertaistuivat kyseisenä aikana. Käräjillä käsiteltyjen tapausten määrän kasvu liittyi oikeuden tehostumiseen. Sen merkitys ei vaikuttanut olleen niin keskeinen maariidoissa kuin muiden tapausten yhteydessä. Enemminkin 1640-luvulle ajoittunut maapula vaikutti alueen maariitoin lisävästi. Säätyläiset, upseerit, porvarit ja jopa kirkkoherrat ottivat haltuunsa autiotiloja veroja vastaan. Omia rajoja puolustettiin samalla hanakasti. Kenellekään ei haluttu antaa vaikutelmaa, että maa olisi kenen tahansa haltuun otettavissa.

Maariitoin syyllistyivät kaikki 1600-luvun yhteiskunnan jäsenet sen johtohahmoista vähäisimpiin itsellisiin. Osallistuminen maariitaan ei marginalisoinut mitenkään ihmistä. Ainoastaan maahan liittyvien keskeisten arvojen ja tabujen rikkomisen saattoi ajaa rikkojan yhteisön ulkopuolelle. Maariidat olivat selvästi aatelisten keino pyrkiä laajentamaan omistuksiaan ja puolustamaan entisiä rajojaan. Heidän osuutensa maariitojen osapuolista oli huomattava. Aatelisilla oli moninkertainen todennäköisyys esiintyä käräjillä maariitojen yhteydessä kuin talonpojalla. Käräjillä esiintyminen maariitojen yhteydessä vastasi säätyläisten maanomistuksien määrää. Mitä suuremmat tilukset, sen enemmän niiden omistajalla oli naapureita, joiden kanssa riidellä. Erityisesti talonpoikainen maa oli maariitojen yhteydessä kaikkien säätyjen mielenkiinnon kohteena. Tätä painetta vastaan talonpojat eivät olleet kuitenkaan yhtenäisen ryhmä. Talonpoikien keskinäiset riidat olivat tyypillisimpiä maariitoja.

Aatelinen omistus muodosti selvän uhan talonpoikaiselle omistukselle. Säätyläiset pystyivät käyttämään modernisoituvaa oikeutta hyväkseen tehokkaammin tuomalla käräjille riitoja maista, joihin heillä oli perusteet. Tämän vuoksi oikeus kallistui useimmiten heidän hyväkseen. Toisaalta säätyläiset toivat oikeuteen myös epävarmempia tapauksia, joissa kummallakin osapuolalla oli oikeudellinen omistusoikeus. Aateliset tuntuivat koettavan onneaan, josko oikeudenkäytössä tai talonpoikien valppaudessa olisi aukko, josta maa pystyttäisiin saamaan itselle ja siten verovapaaksi rälssimaaksi. Käräjät olivat kohtuullisen tasapuolisia säätyjä kohtaan langettaessaan tuomioita. Tuomiot perustuivat aina lailliseen omistukseen perusteeseen. Ero oikeudenkäytössä säätyjen välillä oli rangaistuksissa. Siinä missä aateliset tuomittiin yleensä lieviin rangaistuksiin, saivat talonpojat yleensä ankarampia sakkorangaistuksia. Aatelisten voittamissa riidoissa taas syyllistä rangaistiin yleensä ankarammalla sakolla. Niitä sovellettiin erityisesti talonpoikien aatelille häviämiin tapauksiin, ja lieviä rangaistuksia käytettiin silloin, kun säätyläinen hävisi maariitansa talonpojille. Mahtivaltio osoitti valtaansa tuomitsemalla aatelin uhmaajille ankaria sakkoja. Oikeus oli siis tasapuolinen tuomioissaan ja perusti ne aina lailliseen omistukseen, mutta rangaistuksissa oikeus selvästi suosi aatelisia ja muita säätyjä talonpoikien kustannuksella.

Väkivallalla oli vielä 1600-luvun puolenvälin maariidoissa keskeinen rooli. Kun kyseessä oli kiista maasta, oli kynnyksellä aggression purkautumiselle väkivaltana matala. Kunnianloukkausten rooli maariitojen yhteydessä kasvoi 1660-luvulla, mutta se ei missään vaiheessa näytellyt yhtä suurta osaa niissä kuin väkivalta. Yleisesti ottaen kunnianloukkaukset koskivat lähinnä säätyläisiä ja ratsutilallisia, jotka edustivat paikallisyhteisön ylintä kerrosta.

Vaikka väkivalta supistui tuomiokirjoissa 1600-luvulla pieneksi rikosryhmäksi, se ei kadonnut minnekään yhteiskunnasta. Kuilu 1500-luvun ja 1600-luvun väkivallan välillä oli lopulta kapea. Yhteiskunnan differentioituminen ei vähentänyt iskuja. Varsinkin ylempien alempia kohtaan harjoittamasta lievästä väkivallasta tuli yleisesti hyväksyttyä väkivaltaa.

Yhteiskunnan väkivaltaisuus tuli esiin erityisesti maariitojen yhteydessä. Maan tunteisiin vetoavaa vaikutusta ei ollut vähentänyt maaomaisuuden virtaaminen aatelisten käsiin. Kun neljäsosaan maariidoista liittyi väkivalta, sen merkitystä 1600-luvun maarii-

doille ei voi väheksyä. Oikeus vakiinnutti paikkansa riidanratkaisuareenana maariidoissa 1640-luvulla. Tämän jälkeen väkivaltaiset maariidat lähtivät jyrkkään laskuun. Jäljelle jäänyt väkivalta näyttäytyi maariitojen yhteydessä paikoin jopa brutaalina. Veri virtasi rajapyykeillä. Lievästä väkivallasta oli kyse vain harvoin. Tavallisesti väkivaltaisissa maariidoissa oli kyse talonpoikien välisistä riidoista. Ylempää vastaan kohotettiin nyrkki vain harvoin, mutta mahdotonta se ei kuitenkaan ollut. Väkivaltaa ei voi irrottaa maariidoista, sillä määriteltiinhan se teon piirteeksi jo laissakin.

Omaisuuksien loukkaukset koettiin oikeutetuiksi syiksi väkivaltaan. Yhteisö lähes velvoitti väkivaltaiseen reagointiin omistusoikeuden ollessa uhattuna. Reagoimatta jättäminen antoi muillekin naapureille viestin siitä, että maa oli vapaasti toisen haltuun otettavissa. Yhteenottojen kiihkeys johtui myös siitä, että rajat koettiin pyhiksi ja loukkamattomiksi.

Omaisuusriitojen pitkittyminen vuosikausia kestäviksi taisteluiksi maasta oli tyypillistä varsinkin 1500-luvun maariidoille. 1600-luvun pitkistä maariitojen kierteistä oli tullut satunnaisempia. Ylivoimaisesti enemmistössä tapauksia tuomio langetettiin alle vuoden kuluessa tapauksesta, eikä riita palannut enää käräjille. Pitkään jatkuneet riidat eivät olleet kuitenkaan täysin kadonneet, 17 prosenttia tapauksista kesti yli vuoden, merkittävä osuus tapauksista saattoi kestää yli kolme vuotta eivätkä sukupolviakin kestäneet riidat olleet mahdottomuus. Vaikka maariitojen kierteiden huomattava väheneminen 1500-lukuun verrattuna vaikuttaisi merkittävältä, eivät pitkään jatkuneet riidat olleet häviämässä. Se ei kuitenkaan ollut merkki siitä, että oikeus ei pystynyt pitämään voimassa annettuja tuomioita. Pikemminkin tästä on nähtävissä, että oikeuteen luotettiin nyt enemmän kuin 1500-luvulla. Oikeuteen tuotiin riidat nyt herkemmin ja pitkään jatkuneillekin riidoille haluttiin päätös. Jos annettu tuomio ei miellyttänyt, koston tai omankäden oikeuden sijasta asiasta valitettiin laamanninoikeuteen. Oikeus pystyi nyt suurimmassa osassa tapauksia pitämään vahvistetut rajat ja tuomiot voimassa. Väkivallasta huolimatta käräjäoikeuden nähtiin olevan tehokkain keino riitojen päättämiseksi.

Agraarisen yhteiskunnan omaisuusriidat heijastelivat ihmisten arkipäiväistä elämää. Kaikesta kiinteästä omistuksesta oli mahdollista riidellä. Epäkohdat nousivat selvimmin esiin kaukana kylistä sijaitsevien omistusten suhteen. Niityt ja ulkopellot muodostivat omistusten irrallisimman osan. Ne olivatkin yleisin maariitojen kohde. Riitoja syntyi

myös kylän pelloilla epäselvien saranrajojen suhteen. Nämä kiistat päätyivät helposti oikeuteen, koska riidat olivat niin ilmeisiä ja vaativat välitöntä reagointia. Kahden naapurin riita kylän pellolla uhkasi koko työyhteisönä toimivan kylän toimeentuloa.

Riidat yhteismetsistä olivat 1600-luvun maariidoille ominainen piirre. Etenkin suurta veroa kylässä maksaneet kokivat yhteismaan käytöstä koituvan naapureille kohtuutonta etua, kun metsästä pystyi aitaamaan omaan käyttöön maata useaksi vuodeksi. Siksi kylän suurimmat veronmaksajat, säätyläiset ja ratsutilalliset vaativat yhteismaiden jakoa. Yhteismaiden käytöstä aiheutui muutoinkin riitoja etenkin naapurikylän kanssa. Kaskia poltettiin kaukana kylästä yhteismaan rajojen tuntumassa, josta ne helpostikin laajenivat naapurikylän puolelle. 1600-luvun puolivälissä säädetty metsäasetus nosti yhteismaalla asuneet itselliset eripurana aiheeksi. Talonpojat halusivat päästä itsellisistä eroon, koska he käyttivät vastineetta kylän yhteistä metsää.

Maariitojen aiheet koskettivat kaikkia elämän aloja. Elannon hankinta ja turvallisuuden luominen ympäröivää maailmaa vastaan olivat riitojen ytimessä. Toimeentulon epävarmuus selittää riitojen väkivaltaa, omasta ei haluttu luopua helpolla. 1600-luvun talonpoikien toimeentuloa ja omistusta alkoi uhata aatelismaan lisääntyminen. Talonpoikien välejä kiristäneet riitojen kierteet piti saada päätökseen, sillä heidän oli syytä yhtenä miehenä vastustaa aatelisten maanpyyntiä. Talonpoikien keskuuteen kehittynyt moraalitalous selittää maariidoille tyypillistä kollektiivista luonnetta.

Talonpojat riitelivät yhteisesti varsinkin aatelisia vastaan. Myös yhteismaata väärinkäyttäneet saivat koko kylän vastaansa. Vielä 1500-luvulla yleiset joukolla tehdyt rajojen loukkaukset olivat 1600-luvun puolivälissä harvinaisia. Talonpoikien keskinäinen solidaarisuus aktivoitui juuri aatelisia vastaan riideltäessä. Muutoin siitä ei ollut kovinkaan paljon merkkejä. Toista talonpoikaa vastaan riidellessä solidaarisuus oli tiessään. Väkivallan yleisyys juuri näissä riidoissa on hyvä osoitus tästä. Riidoissa tasaveroisten riitapukareiden kesken kunkin oli tultava toimeen omillaan.

Talonpoikien ja säätyläisten väliset riidat maasta olivat 1600-luvun maariidoille tyypillinen piirre. Säätyläisten mielenkiinto kohdistui etenkin talonpoikaiseen maahan. Sillä oli tarkoitus laajentaa säterin maita välittämättä aina maanluonnoistakaan. Useat aateliset katsoivat talonpoikaisen maan kuuluvan yksiselitteisesti omaan rälssiin kruunulta

saadun täydellisen omistusoikeuden turvin, jos vain omaisuus sijaitsi omien rajapyykki- en sisällä. Jören Bergin lause: ”*Kaiken sen minkä saan rajojen ja rajamerkkien sisään, ei kukaan voi minulta viedä*”, määrittää aatelisten suhdetta omaan ja naapureiden maa- han. Maata sai hankkia keinoja kaihtamatta ja laittomiakin keinoja käyttäen, jos vain kartanon etu sitä vaati. Ja kartanon etu vaati sitä usein pienaatelin asuttamissa Helsingin ja Sipoon pitäjissä, joissa säterien toimeentulo oli suhteellisen epävarmaa. Kartanon taloudelliset vaikeudet olivat keskeinen syy säätyläisten maariitakierteisiin. Säteri yritet- tiin tehdä kannattavaksi lisäämällä talonpoikien maita omiin. Toisaalta taloudellisessa ahdingossa säätyläiset reagoivat rajojen loukkauksiin normaalia herkemmin. Heikon toimeentulon vuoksi maariitoja naapureita vastaan nostettiin hatarinkin syin. Jos ky- seenalainen rajamerkki vain saatiin omiin rajoihin, oli omien rajojen sisään saatu lisää maata ja siten lisää rälssimaata. Utta maata tarvittiin, kun vanhat eivät tuntuneet kan- nattavan. Myös kruunun toimet vähittäin verottivat Helsingin ja Sipoon pitäjien säterien varallisuutta. Seudun pienaatelin kartanoiden talouden romuttivat vähitellen neljännek- sen peruutus, säterien rakennusmääräykset ja lopulta reduktio.

Helsingin ja Sipoon pitäjien aatelisten enemmistö oli saanut säterinsä palkkioksi kruu- nulle tekemistään palveluksista sotakentillä. Sieltä monet aateliset toivat tullessaan uu- sia käsityksiä kartanonherran ja talonpoikien suhteesta. Myös baltialaista syntyperää olevilla säätyläisillä oli suomalaisten talonpoikien ajatuksista poikkeavat käsitykset isännän ja alustalaisten suhteesta. Feodaaliset ajatukset johtivat usein törmäyskurssille naapureiden kanssa. Riitapukarin henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttivat myös maa- riitoihin. Ahkerasti käräjillä istunut oli ahkera riitelijä myös maan suhteen. Ylimielisyys haastemiehiä kohtaan, alustalaisia ja naapurissa asuvia talonpoikia kohtaan toi tulles- saan myös erimielisyyksiä maasta. Kysehän oli keskeisesti naapurisovusta. Luonteen- laatu oli kuitenkin vain osaselittäjä säätyläisten maariidoille. Myös kyläläisten arvosta- mat säätyläiset ajautuivat riitoihin naapureidensa kanssa. Laillisten keinojen käyttö rii- tojen yhteydessä säilytti kuitenkin naapureiden arvostuksen. Talonpojille käräjien käyttö oikeuksien puolustamisen foorumina oli tehokas keino laittomiin keinoihin syyllistynyt- tä kartanonherra vastaan. Väkivalta oli välitön reaktio, kun kartanonherra pyrki vie- mään talonpoikien vanhassa omistuksessa olleen maan. Keino ei ollut kuitenkaan paras mahdollinen, sillä oikeus rankaisi laittomiin keinoihin turvautunutta. Tämä koski myös liialliseen väkivaltaan syyllistynyttä kartanonvoutia, mutta ei aina kartanon isäntää. Vä- kivalta katsottiin jo yleisesti isännän oikeudeksi.

Omaisuusriitojen tarkastelu tuo aivan uuden näkökulman 1600-luvun historialliseen kriminologiaan. Maariidat tarjoavat tärkeän näkökulman modernin valtion kehitykselle ja juridiselle vallankumoukselle, sillä niiden avulla pystytään osoittamaan, että muutos paikallisesta vallankäytöstä keskusjohtoiseen valtioon ei ollut niin jyrkkä kuin usein on esitetty. Etenkin omistusoikeuteen liittyvissä asioissa vallitsi vielä 1600-luvulla eräänlainen välivaiheen oikeus, jossa uusi ja vanha oikeustapa elivät rinnakkain.

Juridista vallankumousta ei voida käsitellä tarkastelematta väkivallan muutosta. Alioikeuksien alkaessa toimia maariitoja ryhdyttiin tuomaan käräjille ratkaistavaksi sen sijaan, että niitä olisi selvitetty nyrkein rajapyykeillä. Kun vielä 1500-luvulla maariidat olivat väkivallan motivaatiopohjana, riitoja maasta ei välttämättä edes tuotu käräjille. Niiden sijasta käräjillä käsiteltiin riidan seurauksena syntynyttä väkivaltaa. 1600-luvulla maariidat synnyttivät yhä väkivaltaa, mutta tehostuneen oikeudenkäytön myötä käräjät pystyivät tarttumaan väkivallan syyhyn – maariitoin. Tästä oli seurauksena käräjillä käsitellyn väkivallan lasku, vaikka todellinen väkivalta ei välttämättä ollut kadonnut minnekään.

Vaikka omaisuusriidoissa perinteiset oikeustavat olivat voimakkaasti esillä, ne todistavat myös mahtivaltion oikeusjärjestelmän toimivuutta. Omistusolojen selkiintymisestä ei kuitenkaan voida vielä 1600-luvulla puhua. Pikemminkin uutta sekaannusta aiheuttivat aatelisten talonpojista poikkeavat näkemykset maanomistuksesta. Etelä-Suomen osalta kartoitukseenkin ryhdyttiin vasta 1600-luvun lopussa eivätkä kruunun maanmittarit ehtineet jokaista valtakunnan maariitaa selvittämään. Maariitoja on hyvä tarkastella myös talonpoikien keinona hallita ympäristöään. Varmistamalla rajojen kulut ja omistusten laajuus pyrittiin omaan elämään saamaan ennakoitavuutta ja varmistamaan toimeentulo myös huonoina aikoina.

LYHENTEET

KA	Kansallisarkisto
KO	käräjäoikeus
kk	kesäkäräjät
KrML	Kuningas Kristofferin maanlaki
P	Porvoon kihlakunta
Po ja Ho	Porvoon ja Hollolan tuomiokunta
sk	syyskäräjät
tk	talvikäräjät
vk	välikäräjät

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Porvoon kihlakunnan (P) tuomiokirjat vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662.

Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan (Po ja Ho) tuomiokirjat vuosilta 1663 – 1669.

Tuomiokirjat vuosilta 1630 – 1644 mikrofilminä (ES 1719)

Tuomiokirjat vuosilta 1645 – 1649, 1654, 1657, 1659 - 1662 mikrofilminä (ES 1720)

Tuomiokirjat vuosilta 1663 – 1665 mikrofilminä (ES 1783 – ES 1784)

Tuomiokirjat vuosilta 1664 – 1669 mikrofilminä (ES 1720)

PAINETUT LÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Holmbladins kokoelma. Kongl. plakater och förordningar 1619 – 1685

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)

Schmedeman Joh.: Kongliga Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner Ifrån Åhr 1528 in til 1701 angående justitiae och executions ärender. Uthgaf Johan Schmedeman. Stockholm 1706.

Stiernman And. Anton: Alla Riksdagarnas och mötens Besluth samt Arf-föreningar, Regements Former, Försäkringar och Bewillingar. Stockholm 1728.

Stiernman And. Anton: Samlingar utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar etc. Angående Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie Uti gemen Ifrån Åhr 1523 intil närwarande tid Uppå Hans Kongl. Maj.ts Nådigesta Befallning. Del I 1523 - 1632. Stockholm 1747

Stiernman And. Anton: Samlingar utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar etc. Angående Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie Uti gemen Hans Kongl. Maj.ts Nådigesta Befallning. Del II 1633 - 1659. Stockholm 1750

Stiernman And. Anton: Samlingar utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar etc. Angående Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie Uti gemen Uppå Hans Kongl. Maj.ts Nådigesta Befallning. Del III 1660 - 1672. Stockholm 1753

Stiernman And. Anton: Samlingar utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar etc. Angående Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie Uti gemen Uppå Hans Kongl. Maj.ts Nådigesta Befallning. Del IV 1673 - 1688. Stockholm 1760.

PAINAMATON KIRJALLISUUS

Koskelainen Liisa: Varkaudet ja omaisuuden suoja: Muuttuva lainsäädäntö vapauden ajan tuomiokäytännöissä. Helsinki : Helsingin yliopisto, 2001. Painamaton lisenssiattityö.

Ojanperä-Oksa Tuuli: Niitynvaltaukset ja niittyriidat Ilmajoen pitäjässä 1762 – 68. Helsinki: Helsingin yliopisto 1996. Painamaton pro gradu –työ.

PAINETTU KIRJALLISUUS

Aalto Seppo – Rentola Kimmo: Karkkilan eli Högforsin ja Pyhäjärven, entisen Pahajärven ihmisten historia. Karkkilan kaupunki. Karkkila 1992.

Aalto Seppo: Kirkko ja kruunu siveellisyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621 - 1700. Bibliotheca Historica 12. Suomen Historiallinen seura. Helsinki 1996.

Appuhn Karl: Inventing nature: Forests, Forstry and State Power in Renaissance Venice. *The Journal of Modern History*. Vol. 72, No 4 / 2000.

Blomstedt, Yrjö: Asikkalan historia. Asikkalan kunta. Asikkala 1981.

Curtis T. C.: Quarter Sessions Appearances and their Backgroud. *Crime in England 1550 - 1800*. Ed. J. S. Cockburn. Princeton University Press. Princeton 1977.

Haataja Kyösti: Maa- ja maanvuokrapolitiikkamme vaiheita. *Yhteiskuntataloudellisia kirjoituksia* 21. Helsinki 1923.

Henningsen Peter: Pesant Society and the Perception of a Moral Economy - Redistribution and Risk Aversion in Traditional Pesant Culture. *Scandinavian Journal of History*. Vol 26. No 4 / 2001.

Ingram M. J.: Communities and Courts: Law and Disorder in Early 17th century Wiltshire. *Crime in England 1550 - 1800*. Ed. J. S. Cockburn. Princeton University Press. Princeton 1977.

Jutikkala Eino: Aatelisvalta ja lahjoitusmaat. *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika- Esihistoriasta 1870-luvulle*. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003.

Jutikkala Eino: Suku ja talo. Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Professori Antero Heikkiselle 60-vuotispäivänä omistettu juhla-kirja. Toim. Jukka Korpela, Tapio Hämynen ja Arto Nevala. *Studia Carelica Humanistica* 16. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta 2001.

Jutikkala Eino: Suomen talonpojan historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1958.

Katajala Kimmo: Tasapäiset talonpojat kurivaltion puristuksessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2001.

Katajala Kimmo: Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150 - 1800). Historiallisia tutkimuksia 212. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2002.

Korpijaakko Kaisa: Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa: Oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä. Lapin korkeakoulun oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja A; 3. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1989.

Kuisma Markku: Helsingin pitäjän historia 1550 – 1713. Jyväskylä 1990.

Letto-Vanamo Pia: Käräjäyhteisö tuomarina. Tie tulkintaan. Juhlakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle. Toim. Anu Koskivirta. WSOY. Juva 1997.

Levi Giovanni: Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Tutkijaliitto. Helsinki 1992.

Matikainen Olli: Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500-luvulta 1600-luvulle. Bibliotheca Historica 78. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2002.

Mäkelä-Alitalo Anneli: Verotus, autioituminen ja väenotot. Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika- Esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003.

Nummela Ilkka: Asutus, pelto ja karja. Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika- Esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003.

Oksanen Eeva-Liisa: Elimäen historia. Elimäen kunta. Elimäki 1985.

Orrman Eljas: Keskiajan maatalous. Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika- Esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003.

Pirinen, Kauko: Savon historia II:1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534 – 1617. Kustannuskiila. Kuopio 1982.

Ramsay August: Espoo II. Espoon pitäjä ja Espoon kartano 1600-luvulla. Gummerus Oy. Jyväskylä 1984.

Rantanen Arja - Kuvaja Christer: Sipoon pitäjän historia vuoteen 1868 I. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1994a.

Rantanen Arja - Kuvaja Christer: Sipoon pitäjän historia vuoteen 1868 II. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1994b.

Samuelin kartat. Helsingin pitäjä vanhimmissa kartoissaan 1681 – 1712. Toim. Teresa Leskinen ja Pia Lillbroända. Vantaan kaupunginmuseon julkaisuja nro 11. Vantaan kaupunginmuseo. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 2001.

Sandmo Erling: The History of Violence in the Nordic Countries: A Case Study. Scandinavian Journal of History. Vol 25. No 1 - 2 / 2000.

Siiriäinen Ari - Sarkamo Jaakko: Suur-Tuusulan historia I. Esihistoriallisesta ajasta seurakunnan perustamiseen 1643. Tuusulan kunta, Keravan kaupunki ja Järvenpään kaupunki. Järvenpää 1983.

Tommila Päiviö: Nurmijärven pitäjän historia I. Asutus ja väestö. Vammala 1958.

Tommila Päiviö: Nurmijärven pitäjän historia II. Itsenäisen Nurmijärven pitäjän vaiheet. Vammala 1959.

Ulkuniemi Martti: Kuningas Kristoferin maanlaki 1442. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1978.

Weisser Michael: Crime and Punishment in Early Modern Spain. Crime and the Law. The Social History of Crime in Western Europe since 1500. Ed. V. A. C. Gatrell, Bruce Lenman & Geoffrey Parker. Europa Publications. London 1980.

Ylikangas Heikki: Väkivaltarikosten motivaatiopohja 1500-luvun Suomessa. Historiallinen Arkisto 65. Toim. Suomen Historiallinen Seura. Loviisa 1971.

Ylikangas Heikki: Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. WSOY. Juva 1986.

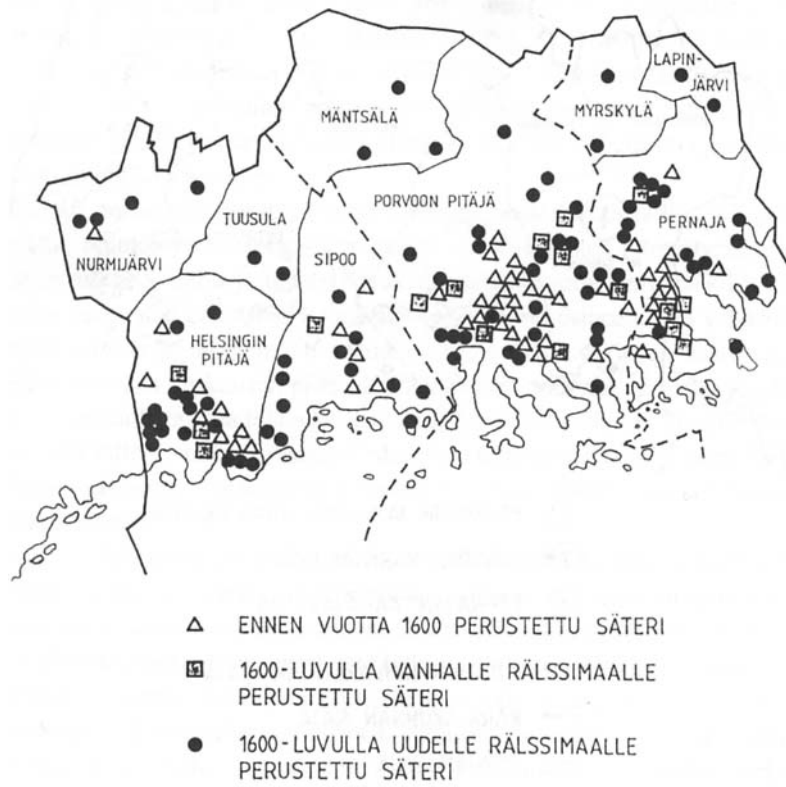
Ylikangas Heikki: Väkivallasta sananvaltaan - Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. WSOY. Juva 1999.

Ylikangas Heikki: Aikansa rikos - Historiallisen kehityksen valaisijana. WSOY. Helsinki 2000.

Ågren Maria: Att hävda sin rätt. Synen på jordägandet i 1600-talets Sverige, speglad i institutet urminnes hävd. Institutet för rättshistorisk forskning. Nerenius & Santérus: Stockholm 1997.

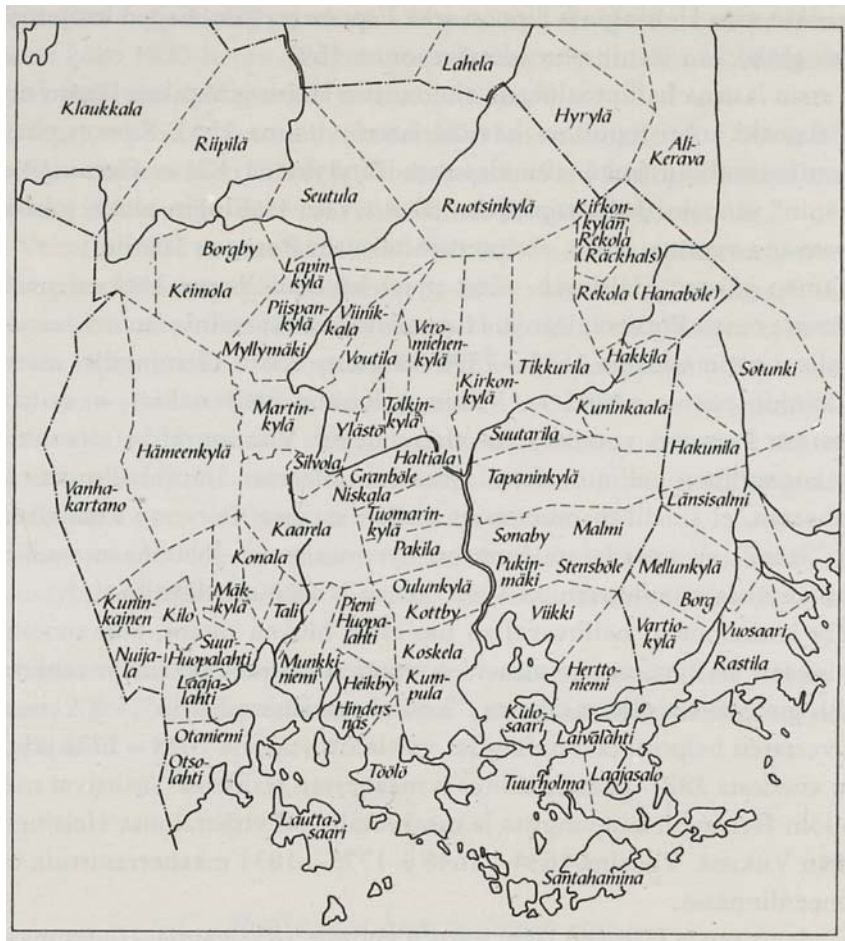
Östberg Eva: Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. Ed. Eva Östberg & Dag Lindström. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia 152. Uppsala 1988.

Österberg Eva: Social Arena or Theatre of Power? The Courts, Crime and the Early Modern State in Sweden. Theatres Of Power. Social Control and Criminality in Historical Perspective. ed. Heikki Pihlajamäki. Publications of Matthias Calonius Society I. Jyväskylä 1991.

LIITE 1.**Kartta 1. Säterikartanot Porvoon kihlakunnassa ennen vuotta 1680.**

Lähde: Aalto 1996, s. 26. (Alkuperäinen kartta Orrman 1969, liite 1.)

Kartta 2. Helsingin pitäjän kylät 1600-luvulla

Lähde: Kuisma 1990, s. 42.

Merkityt kylän rajat ovat nykyisiä, pitäjän raja noudattaa hallintopitäjän rajaa ennen 1620-lukua. Tuusulan ja Nurmijärven Helsingin pitäjään kuuluneista kylistä osa ei ole kartalla. Ali-Keravan kylä ei kuulunut Helsingin pitäjään. Kirkonkylään kuului Rekolan maiden lisäksi Lehtisaari. Merkityn hallintopitäjän rajan itäpuoliset kylät kuuluivat koko tutkimusajan Sipoon hallintopitäjään.

Kartta 3. Sipoon kylät ja rajamerkit

Sipoon kylät ja pitäjän rajamerkit

Kartan on piirtänyt Merja Puumala 1994.

Lähde: Rantanen - Kuvaja 1994a, s. 405.

LIITE 2.

Helsingin, Sipoon, Tuusulan ja Nurmijärven käräjäkunnan omaisuusriidat absoluuttisin luvuin ja suhteellisin luvuin (%) 1631 – 1669.

Vuosi	Abs.	Suht. (%)
1631 – 35	21	12
1636 – 40	15	14
1641 – 45	13	20
1646 – 49	5	7
1654, 1657, 1659	4	2
1660 – 64	34	9
1665 – 69	36	11

Lähde: Aalto 1996, s. 228.

LIITE 3.**Helsingin ja Sipoon pitäjien maariitojen tuomiot 1630 – 1669.**

Tuomio (%)	Abs.	Suht.
Vahingonkorvaus	48	26,8
Rajojen vahvistus	32	17,9
Sakko ja vahingonkorvaus	32	17,9
Sakko	31	17,3
Armahdus	12	6,7
Uhkasakko	5	2,8
Käyttökielto	1	0,6
Takavarikko	1	0,6
Vapautuu valalla	1	0,6
Muu ²⁴⁰	4	2,2
Ei tuomiota, vedotaan ylempään oikeusasteeseen	12	6,7
Yhteensä	179	
Annetusta tuomiosta valitettiin ylempään oikeusasteeseen	18	
Maariidat, joista ei ole tiedossa alioikeuden päätöstä		
Määrätään katselmus, ei palaa käräjille	37	
Haaste, riita ei palaa käräjille	14	
Lykätään käsittelyä, ei palaa käräjille	14	
Yhteensä	65	
Käräjillä käsitellyt tapaukset yhteensä	244	

Lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

²⁴⁰ Hylkäys, syytetty ei vastaa, ilmoitus, tuomiota ei tiedossa.

LIITE 4.

Vuosien 1634 ja 1694 henkikirjoihin merkityn väestön sosiaalinen rakenne Helsingin, Tuusulan, Sipoon ja Nurmijärven käräjäkunnissa.

Luokka	1634		1694	
	Abs.	%	Abs.	%
Säätyläiset	72	2	70	3
Talonpojat	1582	52	1580	64
Torpparit	0	0	47	2
Palkolliset	641	21	436	18
Sotilaat	171	6	238	9
Itselliset	414	14	37	2
Käsityöläiset	31	1	13	1
Muut	111	4	14	1
Yhteensä	3022	100	2435	100

Lähde: Aalto 1996, s. 236.

Helsingin pitäjän, Sipoon, Tuusulan ja Nurmijärven käräjäkunnan henkikirja väestö ja arvioitu väkiluku kirkkopitäjittäin 1634 ja 1694.

Pitäjä	1634		1694	
	Henkikirja	Arvio	Henkikirja	arvio
Helsinki	1191	2000	1028	2310
Sipoo	1440	2440	811	1830
Nurmijärvi	391	650	294	660
Tuusula	-	-	302	680
Yhteensä	3022	5050	2435	5480

Lähde: Aalto 1996, s. 231.

LIITE 5.**Aatelin ja talonpoikien todennäköisyys maariitaan Helsingin ja Sipoon pitäjissä 1630 – 1669. Väestötiedot perustuvat vuoden 1634 henkikirjojen lukuihin.**

Sääty	Lkm	Oikeusjutut
Aateli	72	69
Talonpojat	1582	234

Suhdeluku aateli = $69 / 72 = 0,95833333$

Suhdeluku talonpojat = $234 / 1582 = 0,14791403$

$0,95833333 / 0,14791403 = 6,47898871$

Aatelinen on oikeudessa maariidassa 6 kertaa todennäköisemmin kuin talonpoika.

Todennäköisyys aatelin kantamalle maariidalle 1630 – 1669

Sääty	Lkm	Oikeusjutut
Aateli	72	49
Talonpojat	1582	96

Suhdeluku aateli = $49 / 72 = 0,6805555$

Suhdeluku talonpojat = $96 / 1582 = 0,0606826$

$0,6805555 / 0,0606826 = 11,215$

Aatelinen kantaa maariidassa 11 kertaa todennäköisemmin kuin talonpoika.

Todennäköisyys aatelin vastaamalle maariidalle 1630 – 1669

Sääty	Lkm	Oikeusjutut
Aatelinen	72	20
Talonpojat	1582	138

Suhdeluku aateli = $20 / 72 = 0,27777778$

Suhdeluku talonpojat = $138 / 1582 = 0,08723135$

$0,27777778 / 0,08723135 = 3,18438016$

Aatelinen vastaa maariidassa 3 kertaa todennäköisemmin kuin talonpoika.

Lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

LIITE 6.**Kantajat ja vastaajat maariidoissa säädyn perusteella Helsingin ja Sipoon pitäjissä
1630 – 1669.**

Vastaaja									
Abs. / Suht. %									
Kanta- ja	Aateli	Talon- poika	Sotilas	Porva- ri	Kirkko	Ei mai- nita	Itselli- nen	Muu	Yht.
Aateli	6 kpl 12,2 %	37 kpl 75,5 %	2 kpl 4,1 %	0 kpl 0 %	1 kpl 2 %	1 kpl 2 %	1 kpl 2 %	1 kpl 2 %	49 kpl 100 %
Talon- poika	12 kpl 12,5 %	72 kpl 75,5 %	3 kpl 3,1 %	2 kpl 2,1 %	0 kpl 0 %	1 kpl 1 %	4 kpl 4,2 %	2 kpl 2,1 %	96 kpl 100 %
Sotilas	0 kpl 0 %	13 kpl 100 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	13 kpl 100 %
Porvari	1 kpl 12,5 %	6 kpl 75 %	1 kpl 12,5 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	8 kpl 100 %
Kirkko	1 kpl 12,5 %	7 kpl 87,5 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	8 kpl 100 %
Ei mai- nita	0 kpl 0 %	3 kpl 100 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	3 kpl 100 %
Muu	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	1 kpl 50 %	1 kpl 50 %	2 kpl 100 %
Yht.	20 kpl	138 kpl	6 kpl	2 kpl	1 kpl	2 kpl	6 kpl	4 kpl	179 kpl

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

LIITE 7.**Maariidan voittaja säädyittäin Helsingin ja Sipoon pitäjissä 1630 – 1669.**

Kantaja	Aateli	Talonpoika	Kirkko	Porvari	Sotilas	Ei mainita	Muu	Yht.
Kantaja voittaja	29 kpl 59,2 %	70 kpl 72,9 %	6 kpl 75 %	4 kpl 50 %	9 kpl 69,2 %	2 kpl 66,7 %	2 kpl 100 %	122 kpl 68,2 %
Vastaaja voittaja	13 kpl 26,5 %	13 kpl 13,5 %	0 kpl 0 %	3 kpl 37,5 %	1 kpl 7,7 %	1 kpl 33,3 %	0 kpl 0 %	31 kpl 17,3 %
Tasan	3 kpl 6,1 %	6 kpl 6,3 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	2 kpl 15,4 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	11 kpl 6,1 %
Valitus / hylkäys	4 kpl 8,2 %	7 kpl 7,3 %	2 kpl 2 %	1 kpl 12,5 %	1 kpl 7,7 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	15 kpl 8,4 %

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

LIITE 8.

Tuomion todennäköisyys säätyyn nähden aatelin ja talonpoikien välisissä riidoissa ja säätyjen sisäisissä riidoissa Helsingin ja Sipoon pitäjissä 1630 – 1669.

Aateli kantaja – talonpoika vastaaja			Talonpoika kantaja – aateli vastaaja		
	Abs.	Suht. (%)		Abs.	Suht. (%)
Aateli voitti	24	64,9	Talonpoika voitti	7	58,3
Aateli hävisi	10	27,0	Talonpoika hävisi	3	25,0
Tasan	2	5,4	Tasan	1	8,3
Hylkäys / valitus	1	2,7	Hylkäys / valitus	1	8,3
Yht.	37	100,0	Yht.	12	100,0
Aateli kantaja – aateli vastaaja			Talonpoika kantaja – talonpoika vastaaja		
	Abs.	Suht. (%)		Abs.	Suht. (%)
Kantaja voitti	1	16,7	Kantaja voitti	55	76,4
Kantaja hävisi	3	50,0	Kantaja hävisi	9	12,5
Tasan	1	16,7	Tasan	4	5,6
Hylkäys / valitus	1	16,7	Hylkäys / valitus	4	5,6
Yht.	6	100,0	Yht.	72	100,0

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

LIITE 9.**Tuomioiden perusteet talonpoikien ja aatelisten välisissä maariidoissa 1630 – 1669
Helsingin ja Sipoon pitäjissä.**

Talonpoika kantaja – aateli vastaaja			
	Kantaja voitti	Vastaaja voitti	Tasan
Kantajalla laillinen peruste	4 kpl 100 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %
Vastaajalla laillinen peruste	0 kpl 0 %	2 kpl 100 %	0 kpl 0 %
Molemmilla laillinen peruste	3 kpl 60 %	1 kpl 20 %	1 kpl 20 %
Aateli kantaja – talonpoika vastaaja			
	Kantaja voitti	Vastaaja voitti	Tasan
Kantajalla laillinen peruste	19 kpl 100 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %
Vastaajalla laillinen peruste	0 kpl 0 %	5 kpl 83,3 %	1 kpl 16,7 %
Molemmilla laillinen peruste	5 kpl 50 %	5 kpl 50 %	0 kpl 0 %

Kun laillinen peruste oli molemmilla, tapausten voittaja säädyn mukaan

	Abs. / Suht. (%)
Aateli voitti	6 kpl / 40 %
Talonpoika voitti	8 kpl / 53,3 %
Tasan	1 kpl / 6,7 %

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

LIITE 10.

Tuomioiden jakaantuminen säätyläisten ja talonpoikien välisissä maariidoissa Helsingin ja Sipoon pitäjissä 1630 – 1669.

	Aateli kantaja – talonpoika vastaaaja		Talonpoika kantaja – aateli vastaaaja	
	Aateli voitti	Talonpoika voitti	Aateli voitti	Talonpoika voitti
Armahdus	3 kpl 12,5 %			
Rajat vahvistetaan	3 kpl 12,5 %	6 kpl 60 %	1 kpl 33,3 %	1 kpl 14,3 %
Käyttökielto				
Vahingonkorvaus	3 kpl 12,5 %	2 kpl 20 %		2 kpl 28,6 %
Uhkasakko	2 kpl 8,3 %			
Sakko	5 kpl 20,8 %	2 kpl 20 %	2 kpl 66,7 %	1 kpl 14,3 %
Sakko ja vahingonkorvaus	8 kpl 33,3 %			3 kpl 42,9 %
Yhteensä	24 kpl 100 %	10 kpl 100 %	3 kpl 100 %	7 kpl 100 %
	Aateli kantaja – aateli vastaaaja		Talonpoika kantaja – talonpoika vastaaaja	
	Kantaja voitti	Vastaaaja voitti	Kantaja voitti	Vastaaaja voitti
Armahdus			3 kpl 5,6 %	1 kpl 11,1 %
Rajat vahvistetaan		2 kpl 66,7 %	4 kpl 7,4 %	2 kpl 22,2 %
Käyttökielto			1 kpl 1,9 %	
Vahingonkorvaus	1 kpl 100 %	1 kpl 33,3 %	16 kpl 29,6 %	5 kpl 55,6 %
Uhkasakko			2 kpl 3,7 %	
Sakko			13 kpl 24,1 %	
Sakko ja vahingonkorvaus			15 kpl 27,8 %	1 kpl 11,1 %
Yhteensä	1 kpl 100 %	3 kpl 100 %	54 kpl 100 %	9 kpl 100 %

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

LIITE 11.**Kollektiiviset maariidat Helsingin ja Sipoon pitäjissä 1630 – 1669.**

Talonpoikien väliset maariidat 72 kpl		
	Abs.	Suht. (%)
Kollektiivi	29	40 %
Yksilö	43	60 %
Ajettiin kollektiivisesti	6	21 %
Syyllystyttiin kollektiivisesti	4	14 %
Molemmat osapuolet kollektiiveja	19	65 %
Kun yhdessä ajettiin asiaa, voitettiin riita	4	67 %
Kun yhdessä syyllystyttiin maan anastukseen, hävittiin riita	4	100 %
Talonpoikien ja aatelin maariidat 49 kpl		
	Abs.	Suht. (%)
Kollektiivi	27	55 %
Yksilö	22	45 %
Talonpojat ajoivat kollektiivisesti	17	63 %
Talonpojat syyllystyivät kollektiivisesti	6	22 %
Molemmat kollektiiveja	4	15 %
Kun talonpojat yhdessä ajoivat asiaa, voittivat he maariidan	3	50 %
Kun talonpojat yhdessä syyllystyivät maan anastukseen, hävisivät he riidan	11	58 %

Taulukon lähde: KA. Porvoon kihlakunnan tuomiokirjat PI KOa 2; PI KOa 3; PI KOa 4; PI KOa 5; vuosilta 1630 – 1649, 1654, 1657, 1659 – 1662; Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan tuomiokirjat Po ja Ho KOa 2; Po ja Ho KOa 3; Po ja Ho KOa 4; vuosilta 1663 – 1669.

LIITE 12.

Kartta 4. Yksityiskohta Uudenmaanläänin yleiskartasta no 1.

Lähde: Samuelin kartat 2001, s. 86. (Alkuperäinen kartta Kansallisarkisto)

Rannikkokartta Pohjan pitäjältä Pernajaan. Yksityiskohta Samuel Brotheruksen 1690-luvulla piirtämästä kartasta.